

СЕВАСТОПОЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Грищенко Оксана Олександрівна

УДК 336.71

УПРАВЛІННЯ ПОТОЧНИМИ ПАСИВАМИ БАНКУ

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Науковий керівник:

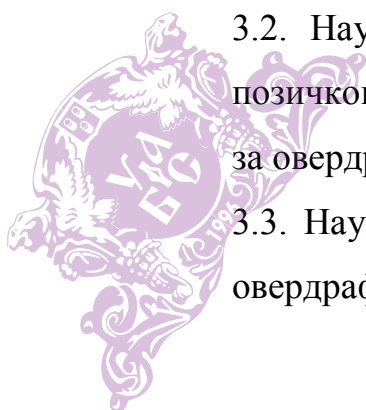
Вожжов Анатолій Павлович

кандидат економічних наук,
професор, завідувач кафедри “Фінанси
і кредит” Севастопольського
Національного технічного
університету

Севастополь – 2007

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ НАУКОВО – МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ УПРАВЛІННЯ ПОТОЧНИМИ ПАСИВАМИ БАНКУ	12
1.1. Економічна суть та призначення поточних пасивів як складової ресурсів комерційного банку	12
1.2. Аналіз механізму формування та використання поточних пасивів банку	32
1.3. Аналіз науково-методичних рекомендацій управління поточними пасивами банку	51
Висновки за розділом 1	76
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПОТОЧНИМИ ПАСИВАМИ БАНКУ	79
2.1. Прогнозування залишків на поточних рахунках клієнтів банку	79
2.2. Розподіл величини поточних пасивів комерційного банку як сукупності депозитів до запитання	95
2.3. Прогнозування залишків на лоро рахунках банку	116
Висновки за розділом 2	126
РОЗДІЛ 3. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОТОЧНИХ ПАСИВІВ З УРАХУВАННЯМ ПОЗИЧКОВОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА ОВЕРДРАФТОМ	128
3.1. Удосконалення процедури формування поточних пасивів з урахуванням стабільності клієнтської бази банку	128
3.2. Науково-методичні рекомендації по формуванню сумарної позичкової заборгованості та визначенню рівня самокредитування за овердрафтом	146
3.3. Науково-методичні рекомендації по встановленню лімітів за овердрафтом	165

Висновки за розділом 3.....	3
ВИСНОВКИ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	184
ДОДАТКИ.....	189
	205

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING”
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

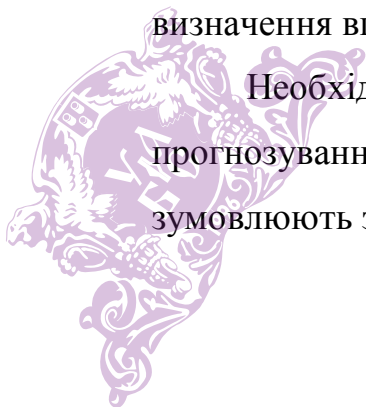
Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ресурсна база комерційних банків є досить різноманітною як за складом так і за характером. Капітал банку, строкові депозити і кредити, отримані від інших банків, є стабільними і керованими ресурсами, які дають змогу розміщувати їх у найбільш прибуткові строкові активи. Депозити до запитання юридичних та фізичних осіб, а також кошти до запитання інших банків і ті, що перебувають у розпорядженні іншого банку, є некерованими і нестабільними, вони сформовані залишками коштів на поточних, розподільчих рахунках клієнтів, на кореспондентських рахунках лоро і в сукупності формують поточні пасиви банків. Використання поточних пасивів для розміщення в строкові (у тому числі і довгострокові) активи залежить від їх структури – від того, яку їх частину складає стабільна, умовно-постійна складова, а яка є змінною, варіюючою в певному діапазоні як випадкова величина. Комплексні теоретичні розробки, що обґрунтовують побудову механізму управління поточними пасивами та дозволяють здійснювати ефективне управління ними, практично відсутні. Увага науковців, в основному, зосереджується на загальних питаннях управління ресурсами, зокрема, управління ними для досягнення фінансової стійкості та забезпечення ліквідності банку. Проте ефективне управління поточними пасивами з одночасним рішенням задачі мінімізації ризику по виконанню зобов'язань банку перед клієнтами-вкладниками (як юридичними, так і фізичними особами) вимагає знання закономірностей формування варійованої складової поточних пасивів та визначення впливу факторів, що забезпечують її сталість.

Необхідність управління формуванням поточних пасивів та їх прогнозування з урахуванням значення для фінансування активних операцій зумовлюють загальну необхідність дослідження.

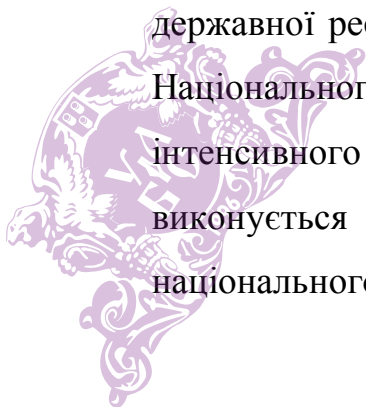

У наукових колах України дослідженню окремих питань формування банківських ресурсів та управління ними присвячені праці О.В. Васюренка, А.П. Вожжова, О.В. Дзюблюка, О.Д. Заруби, Б.С. Івасіва, С.М. Козьменка, А.М.Мороза, Л.О. Примостки, М.І. Савлука, І.В. Сало. Серед російських вчених варто виділити роботи В.І. Колесникова, Л.П. Кроливецької, О.І. Лаврушина, Г.С.Панової, В.М. Усоскіна та інших. Належне місце в розробленні цієї проблеми займають праці західних вчених: Г. Айленберга, Мак Нотон Діани, П. Роуза, Д.Сінкі, Тімоті У. Коха, Д.П. Уайтинга та інших. Теоретичні, методичні, економіко-організаційні питання управління ресурсами банку стали провідними темами досліджень відомих зарубіжних економістів, серед яких Бакстер Н., Бреддік У., Роуз П., Сінкі Дж. та інші.

Високо оцінюючи вклад вітчизняних та зарубіжних авторів у вирішення зазначених питань, слід зазначити про об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень і практичних розробок з урахуванням специфіки формування та використання поточних пасивів з метою стабільної і прибуткової діяльності банку та забезпечення його конкурентоспроможності.

Актуальність, науково-теоретична та практична цінність даних проблем, їх недостатнє вивчення та обґрунтування зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, мету, його основні завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукові результати, теоретичні положення та висновки дисертаційного дослідження були використані при виконанні науково-дослідних тем, у тому числі «Сучасні технології фінансово-банківської діяльності в Україні» (номер державної реєстрації 0102U006965) Української академії банківської справи Національного банку України, а також «Фінансове забезпечення інтенсивного збалансованого економічного зростання в Україні», що виконується у даний час кафедрою «Фінанси і кредит» Севастопольського національного технічного університету. До звітів за цими темами включені

пропозиції автора щодо значення поточних пасивів банківської системи у формуванні ресурсів для кредитування та фінансування реального сектору економіки, а також пропозиції з прогнозування умовно-постійної частини ресурсів з урахуванням кредитів за системою овердрафт.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування та розробка науково-методичних підходів і практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення управління поточними пасивами банківських установ з урахуванням впливу кредитування за системою овердрафт.

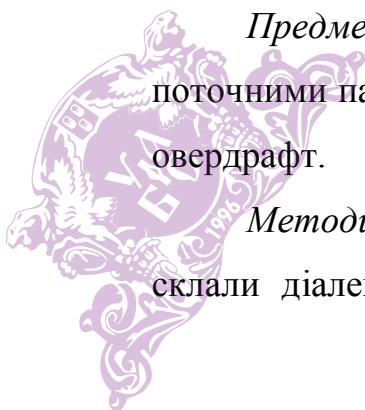
Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких задач:

- дослідження теоретико-методичних та практичних основ управління поточними пасивами;
- уточнення економічного змісту та значення поточних пасивів банку;
- обґрунтування та розробка нових елементів управління поточними пасивами як складової ресурсів банку;
- аналіз основних способів і умов мобілізації ресурсів вітчизняними банками з позиції ефективності їх розміщення та підтримки ліквідності;
- обґрунтування основних напрямків удосконалення процесу управління поточними пасивами з урахуванням ступеня їх керованості;
- розробка методичних підходів до оцінки стабільності клієнтської бази при прогнозуванні умовно-постійної частини поточних пасивів банку;
- розробка рекомендацій щодо формування поточних пасивів банку з урахуванням кредитування за системою овердрафт.

Об'єктом дослідження є управління ресурсами банків з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів впливу на діяльність банків.

Предметом дослідження є механізм організації процесу управління поточними пасивами банку з урахуванням впливу кредитування за системою овердрафт.

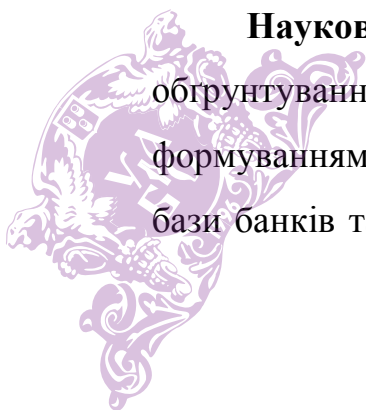
Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження склали діалектичний і системний підхід, теоретичні положення сучасної

економічної теорії, законодавча база, наукові праці вітчизняних і закордонних вчених і фахівців у сфері формування та розміщення банківських ресурсів. У процесі роботи використовувалися такі методи дослідження: теоретичне узагальнення та порівняння, систематизація, формалізація (при вивченні сутності поточних пасивів та визначенні особливостей управління ними як складової ресурсної бази банків), метод групувань, спостережень, графічного аналізу, статистичний і математичний методи (для аналізу емпіричних даних і визначення тенденцій формування банками України ресурсів та поточних пасивів як їх складової), системний і комплексний підхід, формалізація, економіко-статистичні і математичні методи (для визначення основних напрямків удосконалення процесу управління поточними пасивами, при розробці методичних підходів до оцінки стабільності клієнтської бази при прогнозуванні умовно-постійної частини поточних пасивів банку та рекомендацій з управління поточними пасивами банку з урахуванням кредитування за системою овердрафт).

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України і Національного банку України, офіційні матеріали Державного комітету статистики України, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів, матеріали міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференцій. Для безпосереднього аналізу результатів функціонування банків використано дані офіційних періодичних видань Національного банку України, Асоціації українських банків, дані ВАТ “Державний Експортно-Імпортний банк України”, Акціонерного банку “Таврика”, ВАТ “Столичний” та ВАТ “Кредобанк”.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу завдань, пов’язаних із формуванням та використанням поточних пасивів як складової ресурсної бази банків та удосконаленням механізму організації управління поточними

пасивами банку з урахуванням кредитування за системою овердрафт. Новизна наукових результатів конкретизується в таких положеннях:

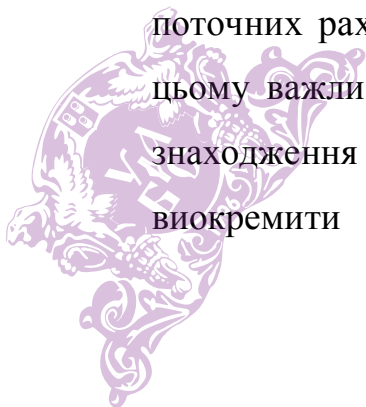
вперше:

– на основі системного підходу визначено сутність поточних пасивів, а також обґрунтовано та розроблено механізм управління поточними пасивами як самостійним елементом. Структуру фінансового механізму управління поточними пасивами представлено як сукупність наступних складових: організаційно-структурних, функціональних елементів, елементів забезпечення, комплексна взаємодія яких спрямована на досягнення цілей функціонування банку. Даний підхід дозволяє визначити мету управління поточними пасивами – узгодження за термінами залучення та розміщення поточних пасивів, тобто забезпечення в кожний момент часу ліквідності банку та максимальних доходів від їх використання;

– розроблено методичні рекомендації щодо врахування визначених лімітів за кредитами овердрафт при прогнозуванні поточних пасивів банку. Визначення впливу кредитів овердрафт на можливість прогнозувати ліквідність дозволило розробити механізм для науково обґрунтованого регулювання банками миттєвої та поточної ліквідності;

удосконалено:

– сутність поняття «поточні пасиви банку», під яким пропонується розуміти частину ресурсів комерційного банку, обсяги яких схильні до щоденних значних змін за наявності визначеної умовно-постійної частини. До них відносяться кошти до запитання – залишки на поточних, розподільних, бюджетних рахунках юридичних осіб; залишки на кореспондентських рахунках лор; на карткових рахунках і кошти на поточних рахунках фізичних осіб; кредиторська заборгованість банку. При цьому важливим є виконання двох характерних ознак одночасно: термінів знаходження на рахунках і щоденної схильності до змін. Це дозволило виокремити кошти, які входять до складу поточних пасивів банків як

окремий об'єкт управління, а також визначити основні відмінності в механізмі управління ними;

– класифікацію внутрішніх факторів, що впливають на обсяги поточних пасивів, серед яких відокремлено та визначено вплив кредитів за системою овердрафт.

набули подальшого розвитку:

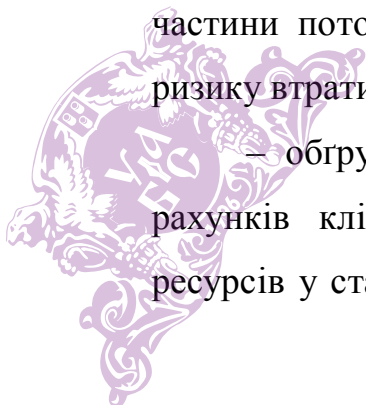
– методичні підходи щодо визначення стабільності клієнтської бази банків. Система аналізу клієнтської бази на основі дослідження структури клієнтських коштів і інтенсивності їх руху повинна дати можливість оцінити стан ресурсів кредитної установи; розрахувати якісні показники клієнтської бази банку; визначити тенденції, які характерні для даного банку; спрогнозувати, в якому напрямку ці показники будуть змінюватися в майбутньому;

– методичні підходи щодо використання механізму трансформації банківських ресурсів у частині аналізу впливу на створення довгострокових і стабільних банківських ресурсів строкових зобов'язань банку по кредитуванню за системою овердрафт.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в ході дослідження наукові та практичні висновки і рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності управління поточними пасивами банків з метою регулювання ліквідності. Автором отримано наступні основні практичні результати, які можуть використовуватись у практичній діяльності банків:

– розроблено методичне забезпечення аналізу стабільності клієнтської бази банків, яке дозволить банкам спрогнозувати обсяги умовно-постійної частини поточних пасивів, яку можна розміщувати у строкові активи без ризику втрати ліквідності;

– обґрунтовано доцільність врахування специфіки режимів поточних рахунків клієнтів при використанні методу трансформації банківських ресурсів у стабільні ресурси із тривалим періодом вкладення. Це розширює

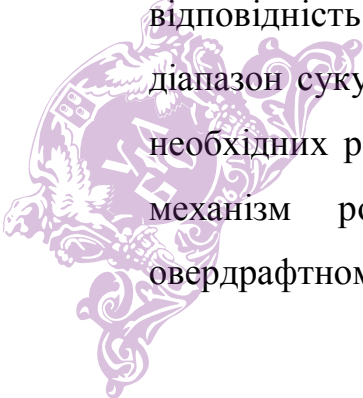
можливості прогнозування ліквідності банку при використанні поточних пасивів для фінансування довгострокових банківських операцій, враховуючи умовні зобов'язання перед клієнтами банку при визначених лімітах по кредитах за системою овердрафт;

– розроблено методичні рекомендації щодо врахування визначених лімітів за кредитами овердрафт при прогнозуванні поточних пасивів банку.

Ряд висновків і практичних рекомендацій із визначення стабільності клієнтської бази та врахування кредитів овердрафт при прогнозуванні ліквідності впроваджені й одержали позитивну оцінку у Головному Управлінні Національного Банку України в Автономній Республіці Крим (довідка № 17-119/1955 від “23” березня 2007 р.), ВАТ “Державний Експортно-Імпортний банк України” (довідка №012-00/2118 від “22” березня 2007 р.), Акціонерного банку “Таврика” (довідка від “23” березня 2007 р.), ВАТ “Столичний” (довідка № 01/05-0309 від “23” березня 2007 р.) та в Кримській регіональній філії ВАТ “Кредобанк” (довідка № 1604 від “12” квітня 2007 р.).

Окремі положення дисертації використовуються в навчальному процесі при розробці і викладанні навчальних дисциплін “Операції центробанку”, “Нормативне регулювання операції комерційного банку”, “Фінансовий облік у банках” на кафедрі “Фінанси і кредит” Севастопольського національного технічного університету (довідка від “23 ” березня 2007 р.).

Особистий внесок здобувача, здійснений у роботах, що написані у співавторстві ([141], [167], [169] за списком використаних джерел), полягає у тому, що визначений закон розподілу величини поточних пасивів та встановлені параметри цього розподілу, за критерієм Пірсона встановлена відповідність реальних даних закону розподілу [141]; обґрунтований діапазон сукупного ліміту за кредитами овердрафт при прогнозуванні рівня необхідних ресурсів для проведення активних операцій [167]; розроблений механізм розрахунку абсолютної величини самокредитування при овердрафтному кредитуванні [169]. З наукових праць, опублікованих у

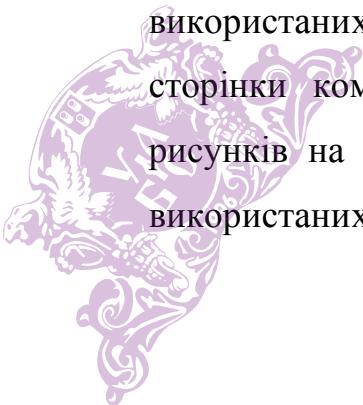

співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи дисертанта.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати наукового дослідження були оприлюднені та одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях і семінарах. Серед них: Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины» (г. Алушта, 2002 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Банківська система в умовах трансформації фінансового ринку України» (м. Київ, 2003 р.); Всеукраїнська науково-методическа конференція «Современные аспекты финансового управления экономическими процессами» (г. Севастополь, 2004 г.); IX міжнародна наукова конференція «Проблеми економічної інтеграції України у Європейський союз: міжнародний рух капіталу» (м. Форос, 2004 р.); I Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика» (Суми, 2006 р.); IX Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України» (м. Суми, 2006 р.). Крім того, результати дослідження доповідалися автором на науково-практичних конференціях та семінарах професорсько-викладацького складу Севастопольського національного технічного університету Міністерства освіти і науки України.

Наукові публікації. Основні положення дисертації опубліковані в дванадцяти наукових працях загальним обсягом 4,5 д.а., з них 7 статей у наукових фахових виданнях обсягом 3,75 д.а, з яких особисто автором - 4 статті обсягом 2,25 д.а., в інших виданнях – 0,75 д.а.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний обсяг дисертації склав 222 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі 12 таблиць на 8 сторінках, 17 рисунків на 8 сторінках; крім цього, 8 додатків на 18 сторінках, список використаних джерел, що містить 172 найменування на 16 сторінках.

РОЗДІЛ 1

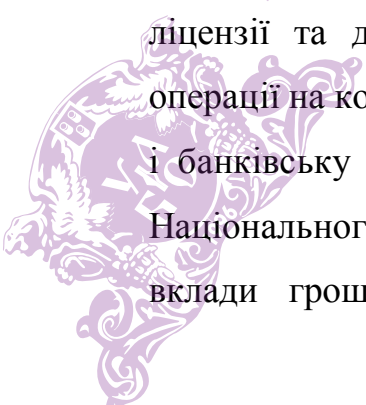
АНАЛІЗ НАУКОВО – МЕТОДИЧНИХ ОСНОВ УПРАВЛІННЯ
ПОТОЧНИМИ ПАСИВАМИ БАНКУ

1.1. Економічна сутність та призначення поточних пасивів як складової ресурсів комерційного банку

Процес переходу України до якісно нової форми економічних відносин, що базуються на ринкових принципах ведення господарства, зумовив необхідність внесення кардинальних змін до фінансово-кредитної системи, яка відіграє ключову роль у забезпеченні руху грошових коштів, тим самим створюючи базові передумови суспільного відтворення. Основною ланкою цієї сфери є банківська система, якій належить провідне місце у загальному механізмі організації і регулювання господарського життя суспільства і від ефективності функціонування якої значною мірою залежить успіх соціально-економічних перетворень у країні.

Комерційні банки є одним із складових елементів банківської системи, найбільш значущим учасником грошового ринку, найважливішим елементом відтворювальної структури економіки. Банки як фінансові посередники забезпечують поєднання інтересів економічних суб'єктів господарювання та дрібних інвесторів з контрагентами, що шукають вільних інвестиційних ресурсів на фінансовому ринку країни, тим самим збільшуючи реальне багатство країни. У цих умовах зростає роль банків із мобілізації ресурсів та їх вигідного розміщення.

Крім того, комерційний банк – це юридична особа, якій на підставі ліцензії та діючого законодавства надане право здійснювати банківські операції на комерційній основі [1]. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк має виключне право «...на підставі ліцензії Національного банку здійснювати у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення

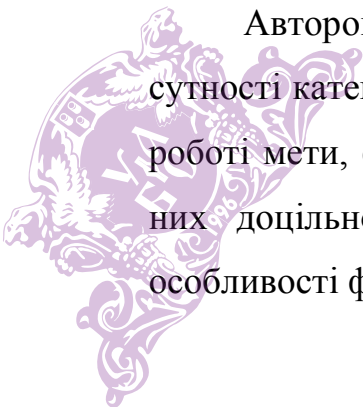

зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб» [2]. Одночасно через банки здійснюється фінансування різних галузей економіки, купівля-продаж цінних паперів, посередницькі угоди, управління майном. При цьому комерційний банк самостійно визначає напрямки своєї діяльності та спеціалізацію за окремими видами операцій, при цьому дотримуючись вимог регулюючих органів, щодо підтримки платоспроможності та ліквідності.

Ефективне використання банківських ресурсів багато в чому визначає стабільність і динамічність розвитку всієї національної економіки. Банківські ресурси – це основа діяльності будь-якого банку, оскільки процеси утворення ресурсів і надання кредитів взаємозв'язані. Нині формування ресурсної бази комерційних банків є одним із найважливіших завдань для забезпечення економічного зростання. Банківська система має володіти сукупністю ресурсів, достатніх як для кредитування поточних потреб суб'єктів господарської діяльності, так і для фінансування інвестиційної діяльності, формування відповідних резервів і підтримки власної ліквідності. Обсяг фінансових ресурсів визначає їхній попит на фінансовому ринку і безпосередньо впливає на розмір процентних ставок як за пасивними, так за активними операціями [3, с. 116].

Для того, щоб визначити складові та особливості побудови механізму управління поточними пасивами банку, необхідно дослідити сутність категорії «банківські ресурси», їх структуру в цілому та місце поточних пасивів в них, зокрема, оскільки вони займають особливе місце та відіграють важливу роль у формуванні ресурсної бази банків України.

Автором не ставиться за мету удосконалити існуючі тлумачення сутності категорії «банківські ресурси». Проте, для досягнення поставленої в роботі мети, слід з'ясувати, які джерела формування ресурсів існують, які з них доцільно використовувати конкретному банку в певний час, які особливості формування та використання поточних пасивів.

Як показав аналіз, найбільш розповсюдженим у банківській практиці та теорії банківського менеджменту є терміни «банківські ресурси» [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14], «ресурсний потенціал» та «ресурсна база».

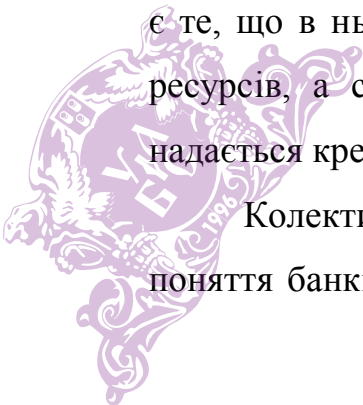
Узагальнюючи існуючі теоретичні підходи, можна визначити, що поняття «банківські ресурси» може мати два значення: у вузькому та широкому розумінні.

Суть першого полягає в тому, що банківські ресурси – це акумульовані банком вільні грошові кошти економічних суб'єктів господарювання та населення на умовах виникнення зобов'язань власності чи боргу для подальшого розміщення на ринку з метою отримання прибутку. Ці кошти, за своєю суттю, являють вільну частку пасиву балансу банку, і саме їх фахівці пропонують вважати банківськими ресурсами у вузькому розумінні.

Так, Островська О. визначає поняття «банківські ресурси» через сукупність ресурсів, які складаються з власних та залучених коштів банку [12]. Аналогічне визначення знаходимо і у Лаврушина О. [8]. Як бачимо, у такому підході щодо визначення ресурсів банку, в основному, наводиться структура банківських ресурсів, але не вказуються їх джерела. З цього визначення не зрозуміло також, хто безпосередньо здійснює управління банківськими ресурсами.

У великому економічному [1] та фінансово-кредитному словниках [15], наводиться наступне визначення: «банківські ресурси – це сукупність коштів, які знаходяться в розпорядженні банків та використовуються ними для кредитування та інших активних операцій». У цьому визначенні вже вказується на те, що розпоряджається банківськими ресурсами безпосередньо банк, в управлінні якого вони знаходяться. Але недоліком даного визначення є те, що в ньому не звертається увага на джерела формування банківських ресурсів, а серед напрямків використання банківських ресурсів перевага надається кредитуванню.

Колектив авторів під керівництвом Міщенко В. [6, с.73] ототожнює поняття банківські ресурси та ресурси комерційного банку, визначаючи, що

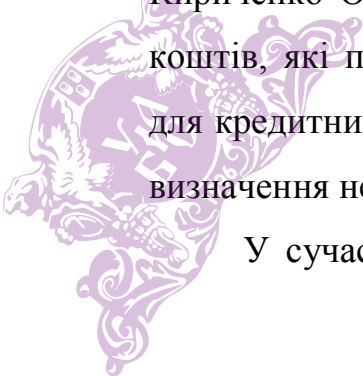

«банківські ресурси – сукупність зобов’язань та капіталу, що належать постачальникам коштів, або, іншими словами, ресурси комерційного банку – це сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні банку і використовуються ним для виконання свої операції». Даний підхід, на нашу думку, не є доцільним, особливо в частині ототожнення зобов’язань та капіталу з грошовими коштами. Проте дане визначення включає не тільки належність коштів «постачальникам», а й використання даних коштів для виконання операцій.

Банківська енциклопедія за редакцією Лукаша С. і Малютіної Л. [7], банківська енциклопедія за редакцією Мороза А. [4] та Копилюк О., Музичка О. [16] також розглядають поняття «банківські ресурси» через сукупність коштів банку, що знаходяться в його розпорядженні та використовуються для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій. Також підкреслюється і інвестиційна спрямованість використання банківських ресурсів. У той же час, напрямки використання банківських ресурсів треба розглядати значно ширше. Так, на думку автора, при достатньому обсязі банківських ресурсів відбувається також опосередкований вплив і на ефективність проведення пасивних операцій, наприклад, у плані зміцнення іміджу комерційного банку з метою розширення кола потенційних клієнтів.

Найбільш просте визначення банківських ресурсів наведено у фінансовому словнику за редакцією Загороднього А., Вознюка Г. та Смовженко Т.: «банківські ресурси – це кошти, що є в розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій» [17, с. 394]. Практично таке ж саме визначення дають Кириченко О., Гіленко І., Ятченко А.: «банківські ресурси – це сукупність коштів, які перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для кредитних, інвестиційних та інших активних операцій» [11, с. 549]. Дані визначення не вказують на джерела банківських ресурсів.

У сучасному російському економічному словнику банківські ресурси

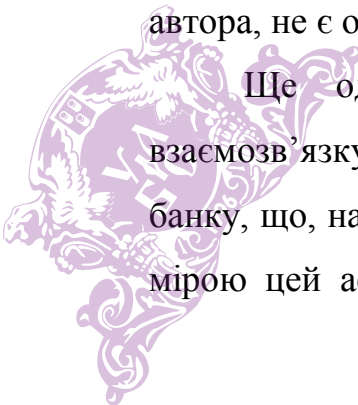
визначено як різновид, складова частина фінансових ресурсів, що включає власні і залучені кошти банків [18, с. 29]. Вказане визначення недостатньо повно розкриває сутність банківських ресурсів, оскільки в ньому не вказується мета залучення банками вільних грошових коштів і основні напрями їх використання.

В енциклопедії банківської справи України банківські ресурси визначаються як сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні банків і використовуються для активних операцій [19, с. 74]. Дане визначення також не є повним, оскільки в ньому не вказується на джерела банківських ресурсів.

В російській банківській енциклопедії дається наступне визначення банківських ресурсів: «Банківські ресурси – сукупність фінансових коштів, що знаходяться в розпорядженні банку і які використовуються ним для здійснення своєї діяльності як господарюючого суб'єкта. Банківські ресурси – це весь комплекс майна і послуг, якими розпоряджається банківська система країни протягом року; вони складають частину валового внутрішнього продукту і імпорту країни і включають в себе активи банків, їх обладнання, престиж, фінансові ресурси і персонал» [20, с. 84].

Одним з істотних недоліків у зазначених вище тлумаченнях поняття «банківські ресурси» є те, що автори не акцентують увагу на природі банківських ресурсів. У цьому плані заслуговує уваги визначення, яке наведене в сучасному економічному словнику, де банківські ресурси трактуються як різновид, складова частина фінансових ресурсів [18]. Точку зору щодо розгляду саме фінансових ресурсів поділяє Праслова С. [21] та Коваль С. [22], який взагалі ототожнює зазначені поняття, що, на думку автора, не є обґрунтованим.

Ще одним недоліком вищенаведених визначень є відсутність взаємозв'язку поняття «банківські ресурси» зі спеціалізацією конкретного банку, що, на думку автора, є суттєвим у вирішенні даного питання. Певною мірою цей аспект питання знайшов відображення в роботах за редакцією

Мороза А. [5], Заруби Ю. [23], Васюренко О. та Федосік І. [24], де обґрунтовується та використовується термін «ресурси комерційного банку». На думку автора, спеціалізація банку є однією з найбільш суттєвих ознак при визначенні його ресурсів.

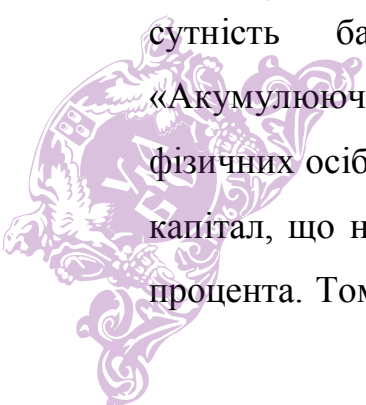
У цілому банки надають своїм клієнтам широкий набір послуг щодо ведення поточних рахунків, надання кредитів, обслуговування операцій з цінними паперами і таке інше. Основними клієнтами банківських установ є приватні особи та підприємства, що здійснюють поточну виробничу, торгівлю та іншу комерційну діяльність. При цьому:

- інвестиційні банки акумулюють кошти з різних джерел і використовують їх для фінансування промислових та інших компаній і підприємств [25]. Інвестиційні банки приймають участь у випуску і розміщенні боргових зобов'язань своїх клієнтів, виступають в якості гарантів розміщення цінних паперів і виконують інші функції комерційних банків;

- основними операціями інноваційного банку є операції з кредитування венчурного капіталу, новітніх розробок, технічного та технологічного прогресу. Основні ресурси банк формує за рахунок власних коштів і внесків клієнтів. Кредити такого банку мають, в основному, довгостроковий характер;

- ощадні банки акумулюють вільні кошти населення у формі вкладів “до запитання” (за вимогу), строкових вкладів чи зобов'язань за облігаціями. Використовують накопичені ресурси для надання, переважно, короткострокових кредитів та в інших операціях, які забезпечують підтримання визначеного рівня ліквідності.

У книзі «Основи банківської справи» за редакцією Мороза А.М. сутність банківських ресурсів розкривається наступним чином: «Акумулюючи грошові нагромадження, доходи і заощадження юридичних і фізичних осіб, банки перетворюють їх в позичковий капітал, тобто грошовий капітал, що надається в позичку власниками на умовах платності у вигляді процента. Тому банківські ресурси називають банківським капіталом» [26, с.

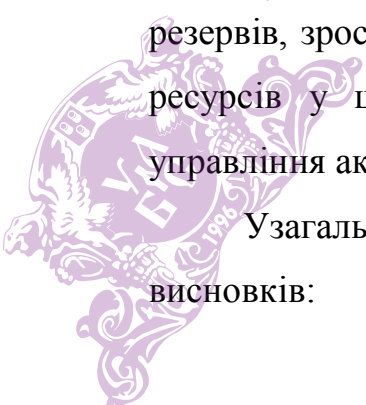

35].

Наведене вище визначення банківських ресурсів не є повним з наступних причин: ресурси банків розглядаються як джерело для проведення виключно позичкових операцій; при визначенні банківських ресурсів не вказується на власні кошти банків; термін «банківський капітал» не включає в себе всі ресурси банку, як це витікає із даного визначення, а поширюється тільки на власні кошти банків. Дане визначення ближче до поняття «кредитні ресурси», оскільки вказує на один напрям використання акумульованих коштів – надання кредитів. Поняття «банківські ресурси» є ширшим, ніж термін «кредитні ресурси», оскільки ресурси банку включають у себе ресурси кредитування. Банківські ресурси, в свою чергу, використовуються не тільки для кредитування, але і для фінансування та здійснення інших активних операцій банку. У подальших своїх працях Мороз А. та Савлук М. розглядають банківські ресурси як сукупність коштів, що знаходяться в розпорядженні банків і використовуються для кредитних та інших активних операцій [5, с. 30, 27, с. 150].

Зміст другого значення пов'язаний з тим, що поняття «ресурс» (від французького слова «resource» – грошові кошти, цінності, запаси, можливості, джерела доходів) трактується не лише як «засоби» і «запаси», а і як «можливості» [28, с. 529]. Це дає право застосовувати його до поняття банківських ресурсів у широкому розумінні. У даному випадку, окрім традиційних ресурсів, до даного поняття можна включити і реальні можливості банку не лише акумулювати грошові кошти в зобов'язання боргу чи власності, а й можливості вилучати прибуток від проведення дохідних банківських операцій. Розмір прибутку має бути достатнім для створення резервів, зростання банку і виплати дивідендів. Саме розуміння банківських ресурсів у широкому значенні ставить на центральне місце проблему управління активами та пасивами.

Узагальнюючи вищезазначені тлумачення, можна дійти певних висновків:

- при визначенні терміну «банківські ресурси» необхідно керуватися спеціалізацією конкретного банку. Тобто при характеристиці діяльності банків по формуванню ресурсів доцільно вживати термін «ресурси комерційного банку»;
- ресурси комерційного банку за своєю суттю є фінансовими ресурсами.

Для оцінки джерел ресурсів комерційного банку, а також для визначення складу та структури поточних пасивів банку необхідно провести їх класифікацію. У вітчизняній та зарубіжній літературі зустрічаються різні підходи щодо класифікації, побудовані на основі певних критеріїв. На основі проведеного дослідження доцільно запропонувати такий склад ресурсів комерційного банку, обравши для характеристики наступні критерії (додаток А).

Найпоширенішою в економічній літературі є класифікація за джерелами утворення ресурсів банку. Частина економістів та вчених дотримуються думки, що ресурси комерційного банку за цією ознакою поділяються на власні і залучені. Такої думки дотримуються Коробов Ю. [29], Шелудько В. [30], Дзюблюк О. [31] та інші [32, 33, 34].

Однак більшість вчених виділяють, крім власних і залучених, також запозичені ресурси: Лаврушин О. [8], Заруба О. [35], Мороз А., Савлук М. [5, 26, 27], Колесников В. та Кролівецька Л. [36], Вожжов А. [3]. Проте, на нашу думку, доцільно визначити механізм формування залучених ресурсів, при цьому виділивши залучення шляхом залучення, позичення та рефінансування (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Класифікація залучених ресурсів банку

Усоскін В. ототожнює поняття ресурсів банку і пасивів і в структурі останніх виділяє дві групи:

- 1) банківський капітал;

2) залучені кошти [37, с. 320].

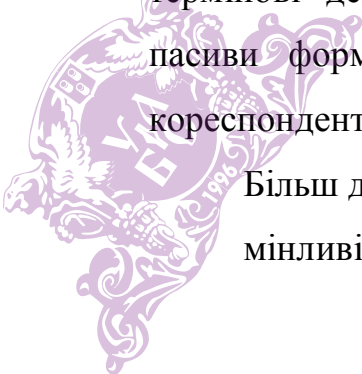
Дещо іншої точки зору дотримуються економісти та вчені, що схильні розглядати ресурси комерційного банку як власний капітал і пасиви, до яких безпосередньо входять залучені і запозичені кошти. Зокрема, Коробов Ю. розмежовує операції по формуванню банківського капіталу і пасивів. При цьому як пасиви розглядаються кошти вкладників [29, с. 748]. В нормативно-правових актах, що регламентують діяльність банків України, зокрема в інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» [38] виокремлюють власний капітал та зобов'язання. Проте, говорячи про власний капітал, можна виділити і залучений капітал, розуміючи під «капіталом» (від англ. – capital, лат. – capitalis – головний) багатство (грошові кошти, цінні папери, майно), яке використовується його власниками для його ж накопичення.

Отже, з точки зору джерел формування, ресурси комерційного банку – це сукупність власних, залучених та позичених коштів банку, що перебувають у безпосередньому його розпорядженні і використовуються на його розсуд для здійснення банківської діяльності.

Деякі фахівці виокремлюють як окрему ознаку класифікації ресурсів банку принцип стабільності, що дає змогу визначити найбільш нестабільні пасиви банку, вилучення яких можна очікувати у будь-який момент часу. Це дає змогу уникнути ризику ліквідності, оскільки можна розміщувати зазначені ресурси у найбільш ліквідні види активів [39, с. 14].

В даному напрямку, проте роблячи акцент на терміни залучення деякі фахівці визначають, що залучені кошти поділяються на ресурси, що управляються і поточні пасиви. Ресурси, що управляються, включають термінові депозити, залучені банком, і міжбанківські кредити. Поточні пасиви формуються залишками коштів на розрахункових, поточних і кореспондентських рахунках [40].

Більш детально за даною ознакою виділяють наступні види ресурсів: мінливі зобов'язання («гарячі гроші») – кошти, які можуть бути

вилучені з рахунків без попередження і чутливо реагують на зміни процентних ставок на ринку. Це – міжбанківські кредити з нефіксованим строком погашення, отримані кредити «овернайт» (враховуються за строком «до одного дня»);

поточні зобов'язання (поточні пасиви) – це кошти, значна частина яких може бути вилучена з банку в будь-який час, але певна сума залишків перебуває на рахунках. До них входять кошти до запитання юридичних та фізичних осіб, кошти бюджету та позабюджетних фондів, кореспондентські рахунки інших банків, кредиторська заборгованість та транзитні рахунки;

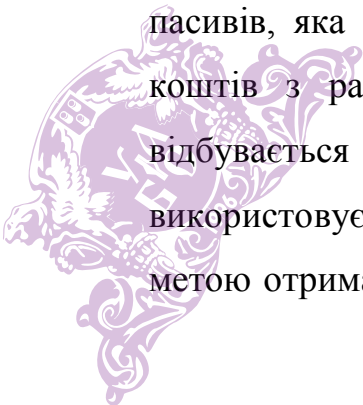
стабільні зобов'язання або основні вклади – джерела коштів, за якими ймовірність дострокового відпливу грошей мінімальна. До даної групи належать ощадні рахунки, депозитні сертифікати, строкові рахунки, недепозитні джерела коштів з фіксованими строками погашення, кошти від продажу цінних паперів;

безстрокові пасиви – власні кошти банку, такі як статутний капітал, нерозподілений прибуток, резерви.

Як визначається фахівцями, існує певна умовно-постійна частина коштів з усієї сукупності найменш стабільних ресурсів (поточних пасивів), яку банк може використовувати для проведення строкових активних операцій. Тому класифікація ресурсів за критерієм стабільності може бути використана тільки для поділу та характеристики джерел формування різних видів ресурсів [41,42,43, 44, 45,46].

Сучасні науковці, для більш детального аналізу поточних пасивів, розподіляють кошти на поточних рахунках на дві окремі групи [47, 48]:

– умовно-постійна частина поточних пасивів – це частина поточних пасивів, яка майже весь час знаходиться на рахунках клієнтів (вилучення коштів з рахунків компенсуються відповідними надходженнями, тобто відбувається «самостабілізація» коштів на поточних рахунках) та використовується банком для проведення строкових активних операцій з метою отримання постійного доходу. Для визначення такої частини змінних

пасивів необхідно проаналізувати динаміку зміни сум поточних пасивів за якомога більший період часу (наприклад, рік), в який мали б місце звичайні економічні спади та підйоми в межах короткострокового економічного циклу.

– умовно-змінна частина поточних пасивів – це частина поточних пасивів, яка в певні проміжки часу зменшується майже до нульового значення, але саме за її рахунок сума поточних пасивів іноді досягає своїх максимальних значень.

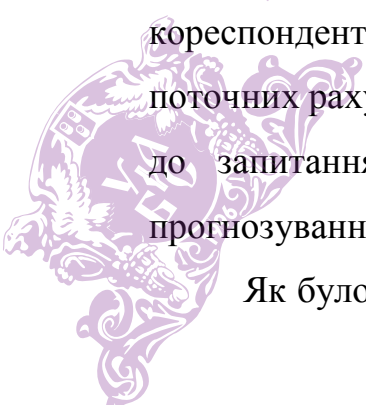
За характером управління ресурси комерційних банків поділяються на керовані й некеровані. В основу такого поділу покладено можливі строки їх розміщення у банках, тобто ті строки, впродовж яких банки можуть використовувати їх для вкладення у дохідні активи. До керованих ресурсів відносять постійні і стабільні кошти банків, а до некерованих – депозити до запитання.

До складу постійних ресурсів входить капітал банку за винятком частини, вкладеної у його основні засоби, нематеріальні активи і резерви, що формуються за рахунок позитивного фінансового результату поточного року.

В теорії банківського менеджменту з метою аналізу ресурсів банку [49, 50, 51] до стабільних відносять ресурси, вкладені або залучені до банківської установи на визначений строк – строкові депозити і строкові недепозитні кошти. Конкретні строки залучення і розміщення банками цих коштів визначають їх стабільність у складі ресурсів і можливості управління їх розміщенням у дохідні активи.

До некерованих ресурсів відносять кошти до запитання – залишки на поточних, розподільчих, бюджетних рахунках юридичних осіб, залишки на кореспондентських рахунках «Лоро», на карткових рахунках і кошти на поточних рахунках фізичних осіб, кредиторську заборгованість банку. Кошти до запитання за кожним із цих балансових рахунків нестійкі, їхнє прогнозування є проблематичним для банку [3, с. 118].

Як було визначено Вожжовим А. [52], «після того, як кошти надходять

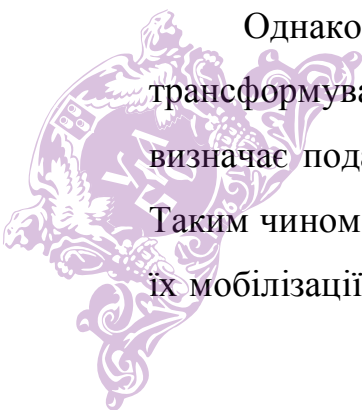
в розпорядження банку, всі вони стають керованими, банк управляє всіма ними незалежно від тривалості їх перебування в його розпорядженні. У банку нема некерованих коштів – всі вони входять до складу його ресурсів і використовуються як для розміщення в прибуткові активи, так і для підтримки необхідного їх рівня у високоліквідній формі на кореспондентському рахунку і в касі. Але ефективність управління коштами може бути різною. Вона залежить як від параметрів «портфелю» акумульованих коштів, їх структури і обсягів, так і від кваліфікації персоналу. Однакові за якісними характеристиками кошти можуть в різній мірі трансформуватися в стабільні ресурси різними банками, а це, в свою чергу, визначає подальшу ефективність їх використання при розміщенні в активи. Таким чином, банк здійснює непряму управляючу дію на кошти клієнтів при їх мобілізації, а після надходження коштів в його розпорядження і переходу до складу ресурсів, всі вони є керованими.

Банком визначається частка керованих ресурсів та поточних пасивів в загальному обсязі ресурсів банку та визначається можливість трансформації поточних пасивів в склад керованих ресурсів.

Цей аналіз дозволить банку оцінити кількість і частку видів ресурсів, в управлінні якими у банку виникають певні труднощі, надходження і відтік коштів за якими важче прогнозувати.

Керовані ресурси і умовно-постійна частина поточних пасивів використовуються банками для строкового кредитування і інвестування, як найбільш прибуткових видів активних операцій. Ресурси перемінної частини поточних пасивів як нестабільна частина пасивів можуть розміщуватись на короткостроковому міжбанківському кредитному ринку.

Однакові за якісними характеристиками кошти можуть в різній мірі трансформуватися в стабільні ресурси різними банками, а це, в свою чергу, визначає подальшу ефективність їх використання при розміщенні в активи. Таким чином, банк здійснює непряму управляючу дію на кошти клієнтів при їх мобілізації, а після надходження коштів в його розпорядження і переходу

до складу ресурсів, всі вони є керованими (додаток Б)».

Банківські ресурси можна класифікувати за типом контрагентів. У даному випадку важливо забезпечити виділення не лише великих груп контрагентів, але поділити їх відповідно до характеру діяльності. Якщо банк обслуговує в основному одну чи декілька галузей, можна виділити операції, які проводяться саме у цих галузях. Важливо виділити операції, які проводяться для акціонерів банку.

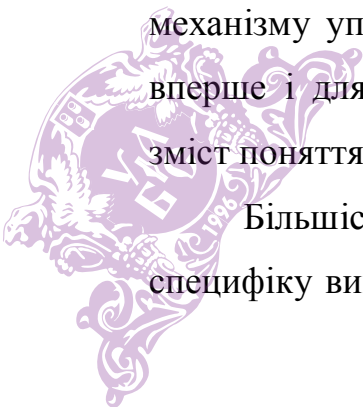
Сукупна оцінка обсягів платних і безплатних ресурсів, які забезпечують підтримку ліквідності і не забезпечують доходу, дозволяє дати відповідь на запитання про те, чи достатньо захищений капітал банку і чи не відбувається його «проїдання» за рахунок того, що частина активів, які не дають доходу, фондується платними пасивами. Тобто класифікація за ознакою платності дозволяє дати відповідь на питання, якою є компенсація банку власникам ресурсів за їх використання. Так, постійні кошти (капітал) банку і строкові ресурси достатньо дорогі – платою банку за їхнє використання є дивіденди акціонерам (та прирівняні до них доходи власників банку) і проценти за строковими депозитами та кредитами.

Класифікація за типом ринку дає змогу розподілити ресурси залежно від того, за допомогою яких ринків формуються ресурси комерційного банку – з ринку грошей, ринку капіталів [53].

З метою аналізу стану ресурсної бази доцільно також проводити її реструктуризацію за декількома критеріями одночасно. Так, наприклад, аналіз платних пасивів, які приносять дохід, повинен проводитися окремо за кожним контрагентом.

Одним із завдань даного дослідження є обґрунтування та побудова механізму управління поточними пасивами банку. Таке завдання ставиться вперше і для його реалізації слід, по-перше, визначити та проаналізувати зміст поняття «поточні пасиви».

Більшість фахівців при вивченні даного питання досліджують специфіку використання депозитів до запитання. Тому проаналізуємо відомі

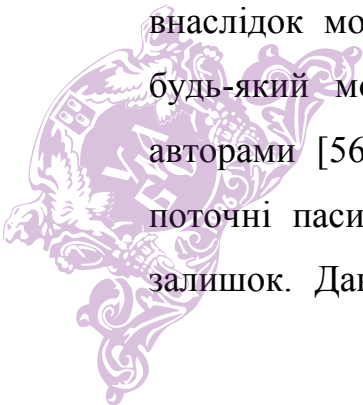

підходи та запропонуємо власний підхід до визначення поняття «поточні пасиви».

Заруцька О. відзначає, що для банківської системи України в даний час: «Фактически сложившееся соотношение между срочными и текущими обязательствами не является критичным, то есть дальнейшее привлечение банками ресурсов до востребования является желательным как с позиций прибыли, так и ликвидности» [54].

Депозити до запитання можуть бути вилучені на першу вимогу клієнтів, а строкові депозити – після закінчення термінів відповідних договорів (не розглядаючи можливості дострокового вилучення коштів). Роуз П. відзначає, що «...вклады до востребования относятся к наиболее непостоянным и наименее предсказуемым источникам средств банка, с наименьшими потенциальными сроками...» [55, с. 361]. Проте, низькі процентні ставки за депозитами до запитання роблять їх вельми привабливими: «Если бы банки самостоятельно принимали решение о составе своего портфеля депозитов, они, вероятно, предпочли бы иметь большую долю депозитов до востребования и низкодоходных срочных и сберегательных вкладов» [55, с.364].

Залишки коштів на поточних рахунках постійно змінюються залежно від потреб клієнта в коштах для своєчасного здійснення платежів. При цьому клієнт має право розпоряджатися коштами на поточних рахунках без будь-яких обмежень термінів і сум та без попереднього узгодження з банком. Тим самим, щоденні залишки коштів на окремо взятому поточному рахунку клієнта для банку є непередбаченими і, на перший погляд, не можуть використовуватися банками для фінансування своєї інвестиційної діяльності внаслідок можливості їх вилучення вкладником або кредитором банку в будь-який момент часу. Разом з тим, дослідження, проведені деякими авторами [56, 57, 58, 59], показують, що, незважаючи на свою природу, поточні пасиви утворюють у своїй сукупності так званий незнижуваний залишок. Даний незнижуваний залишок коштів на поточних рахунках у

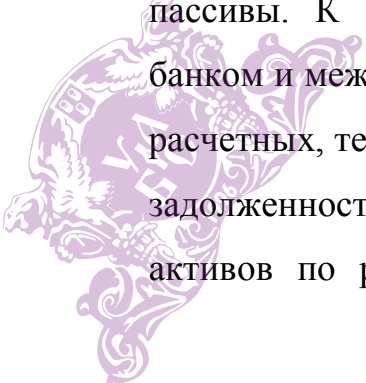

банківській установі може бути використаний для проведення активних операцій довгострокового характеру.

Жуков Е. відзначає: «Наличие остатков на счетах клиентов связано с оседанием средств на пассивных счетах в коммерческих банках в течение отрезка времени, установить который в момент их поступления на счет практически невозможно... Вклады до востребования в своей основе нестабильны, что ограничивает сферу их использования коммерческими банками. По этой причине владельцам счетов выплачивается низкий процент или вообще не выплачивается» [60, с. 199-200].

Лаврушин О. пише, що кошти до запитання для банку відносно дешеві і «в то же время это – наименее стабильная часть ресурсов, банкам необходимо иметь по ним более высокий оперативный резерв для поддержания ликвидности. Поэтому оптимальным считается удельный вес этих средств в ресурсах банка до 30-36%. В России доля этих средств гораздо выше» [8, с. 215]. Щодо строкових ресурсів Лаврушин О. відзначає, що «...платежи по процентам (для срочных депозитов) значительно выше, поэтому для банков они не всегда выгодны. Но банки заинтересованы в привлечении срочных депозитов, поскольку они могут быть использованы для долгосрочных вложений» [8, с. 217].

Ширінська О. розглядає проблему використання ресурсів не за залишками окремих поточних рахунків, а за поточними пасивами як сукупності депозитів до запитання банку. «Основу ресурсной базы банка составляют привлеченные средства, устойчивость которых является одним из факторов его ликвидности. По фиксированности срока привлеченные ресурсы подразделяются на две группы: управляемые ресурсы и текущие пассивы. К первой группе относятся срочные депозиты, привлеченные банком и межбанковские кредиты. Во вторую группу включаются остатки на расчетных, текущих счетах и корреспондентских счетах-ЛОРО, кредиторская задолженность. Каждой группе пассивов должен соответствовать свой тип активов по размерам и срокам размещения. Так, управляемые пассивы

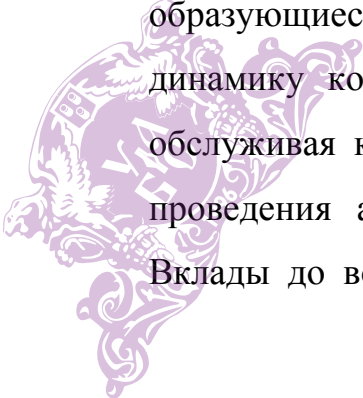

формируют базу для целевого, программного кредитования, а текущие пассивы являются основой для операций на рынке «коротких» денег» [61, с.41].

Васюренко О. відзначає «... размеры этих остатков (депозитов до востребования) очень неустойчивы и слабо прогнозируемы. Значительную часть ресурсов, привлеченных во вклады до востребования, банки используют для обеспечения необходимого уровня ликвидности и формирования обязательных резервов в виде остатков на корреспондентском счете в НБУ» [62, с. 117] і далі «Одновременно в повседневной банковской деятельности складывается ситуация, когда клиенты не используют сразу все средства, которые поступают на их текущие счета, оставляя определенную часть в распоряжении банка на какой-то срок. Эту часть ресурсов во вкладах до востребования используют преимущественно в форме вложений в наиболее короткие по срокам кредитно-инвестиционные активы» [62, с.118].

Переходячи до термінових депозитів, автор відзначає: «Найстабільнішими з погляду прогнозування рівня залишків і визначеності термінів повернення коштів є термінові внески (депозити)», які «...залишаються у розпорядженні банку у межах чітко певного тимчасового інтервалу, а тому можуть використовуватися для фінансування триваліших по термінах, а також і більш прибуткових активних операцій» [63, с. 74].

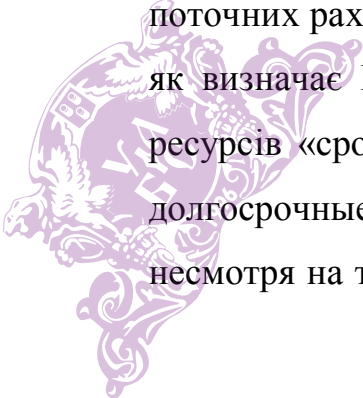
Іванов В. відзначає, що всі ресурси банку поділяються на постійні і тимчасові: «постоянные – это денежные средства, чья динамика или оборачиваемость коммерческим банком может быть спрогнозирована и определенная их часть (стабильные остатки) – использована для активных операций. Временные банковские ресурсы создают денежные средства, образующиеся периодически в результате некоторых банковских операций, динамику которых трудно спрогнозировать» [64, с. 195] і далі: «Банк, обслуживая клиентов, использует кредитовые остатки по их счетам путем проведения активных и других операций в целях получения прибыли. Вклады до востребования нестабильные, что ограничивает возможность и

сферу их использования коммерческими банками» [64, с. 204]. Слід зазначити, що при цьому вводиться поняття стабільної частини постійних ресурсів.

У навчальному посібнику «Операції комерційних банків» наголошується «Депозити до запитання, які у світовій практиці називають трансакційними, – це кошти, які можуть бути вилучені клієнтами у будь-який час, тобто їх термін зберігання не обумовлюється, і за цими рахунками банки здійснюють платежі за дорученням їх власників... Залишки коштів на цих рахунках постійно змінюються, тому банки цей вид залучених коштів можуть використовувати тільки для короткострокових вкладень, постійно стежачи при цьому за поточною ліквідністю балансу» [65, с. 51] Строкові депозити – це «кошти на рахунках, що залучені банком на певний строк. Ці депозити... не використовуються для здійснення платежів, кошти клієнти вкладають для одержання досить високих процентів, а банки можуть використовувати їх для вкладень на триваліші терміни» [65, с. 53]. При цьому тривалість строків розміщення не визначається.

У наведених вище трактуваннях поточних пасивів головний акцент робиться на змінність (варіативність) залишків коштів на рахунках та використання їх, як правило, для короткострокових вкладень, та для підтримки миттєвої та поточної ліквідності балансу. Даний підхід достатньо обґрунтований, але не може бути єдиним критерієм для віднесення коштів до поточних пасивів. З точки зору джерел формування та походження коштів до поточних пасивів відносяться кошти до запитання – залишки на поточних, розподільних, бюджетних рахунках юридичних осіб; залишки на кореспондентських рахунках лоро; на карткових рахунках і кошти на поточних рахунках фізичних осіб; кредиторська заборгованість банку. Проте, як визначає Вожжов А. у теорії трансформації у формуванні банківських ресурсів «срочные депозиты всеми однозначно рекомендуется размещать в долгосрочные активы, как правило, без указания их продолжительности, несмотря на то, что срочные депозиты имеют в своем большинстве меньшие

сроки по сравнению с требуемыми сроками размещения и, что также требует их соответствующей адаптации.» [52]. Такий стан речей призводить до необхідності більш чіткого визначення складу поточних пасивів, які потребують специфічної системи планування та використання.

З позиції менеджменту всі залишки на клієнтських рахунках до запитання і на рахунках населення при реструктуризації балансу діляться на три групи: нестабільна частина залишків, залишки, за якими відомі терміни повернення ресурсів, стабільні залишки.

Стабільна зміна обсягів банківського бізнесу визначається не стільки разовим залученням великих депозитів, які після закінчення терміну закінчення договору можуть відплинути з банку, оскільки з'являться більш високодохідні напрями розміщення вільних фінансових ресурсів (наприклад, на фондовому ринку), скільки приростом (або відтоком) стабільних (основних) депозитів, велика частина яких є депозитами до запитання.

Приріст стабільних залишків на поточних рахунках потрібно прогнозувати дуже обережно: тенденції минулого можуть суттєво змінитися в поточному періоді у зв'язку з вичерпанням можливостей сегменту ринку, зростанням конкуренції з боку інших кредитних установ, загальноекономічною ситуацією і т.п. Зменшення ж обсягу стабільних залишків на рахунках до запитання треба планувати обов'язково.

Класифікація пасивів:

1. Термінові зобов'язання (кошти на розрахункових і поточних рахунках; рахунки Лоро; зобов'язання по операціях на відкритому ринку цінних паперів; кошти клієнтів по незавершених розрахункових операціях; незавершені розрахунки банку; термінові зобов'язання, терміном виконання до 7 днів);
2. Короткострокові зобов'язання (депозити і вклади до запитання; ощадні вклади; строкові депозити терміном погашення до 30 днів; міжбанківські кредити терміном погашення до 30 днів; операції репо; депозитні сертифікати і власні векселі терміном погашення до 30 днів;

3. Середньострокові зобов'язання (міжбанківські кредити терміном погашення понад 30 днів; депозитні сертифікати і власні векселі терміном погашення понад 30 днів; строкові депозити терміном погашення понад 30 днів);

4. Постійні пасиви (власні ресурси (капітал) банку) [66].

Такий підхід дозволяє оцінити спроможність банку виконувати власні зобов'язання перед клієнтами, тобто управляти ліквідністю. Ризик ліквідності – це ризик недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризик того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат.

З метою контролю за станом ліквідності банків Національний банк установлює такі нормативи ліквідності: миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5) та короткострокової ліквідності (Н6).

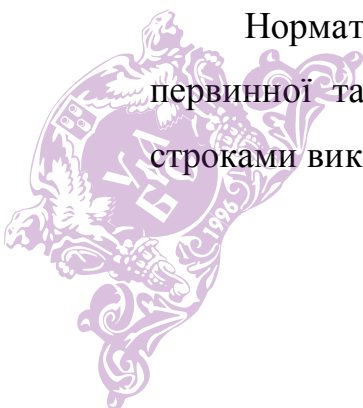
Норматив миттєвої ліквідності встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі та на кореспондентських рахунках).

Норматив миттєвої ліквідності визначається як співвідношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками.

Норматив поточної ліквідності встановлюється для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку.

Для розрахунку нормативу поточної ліквідності враховуються вимоги і зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно).

Норматив поточної ліквідності визначається як співвідношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов'язань банку з відповідними строками виконання.

Норматив короткострокової ліквідності встановлюється для контролю за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів.

Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань.

До розрахунку нормативу короткострокової ліквідності включаються ліквідні активи та короткострокові зобов'язання з початковим строком погашення до одного року.

Для підтримки поточної ліквідності, як свідчать дослідження, використовують зобов'язання банку з кінцевим строком погашення до 31 дня (включно). Тобто в кожному періоді для управління поточною ліквідністю кошти, розмір яких змінюється будуть мати свою структуру та якість.

Таким чином, під поточними пасивами пропонується розуміти частину ресурсів комерційного банку, обсяги яких схильні до щоденних значних змін за наявності визначеної умовно-постійної частини. До них відносяться кошти до запитання – залишки на поточних, розподільних, бюджетних рахунках юридичних осіб; залишки на кореспондентських рахунках Лоро; на карткових рахунках і кошти на поточних рахунках фізичних осіб; кредиторська заборгованість банку.

Викладенню організаційно-фінансових аспектів формування та використання поточних пасивів присвячено наступний параграф.

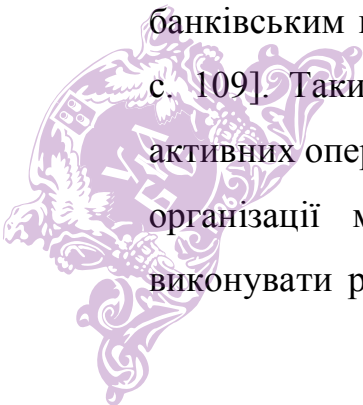
1.2. Аналіз механізму формування та використання поточних пасивів банку.

Значний внесок у розгляд проблеми формування ресурсів комерційного банку зробили зарубіжні економісти: Айленбергер Г. [67], Бартрон К. Дж., Мак Нотон [68], Полфреман Д., Форд Ф. [69], Рід Е., Костер Р., Гілл Е., Сміт Р. [70], Сінкі Дж. [13], Кох Т. [71]. Вони розглядають дані проблеми у двох відокремлених аспектах: управління банківським капіталом (акціонерним капіталом, власними коштами) та зобов'язаннями банку. Так,

Рід Е., Костер Р., Гілл Е. та Сміт Р. у книзі «Комерційні банки» пропонують розпочати вивчення банківської справи безпосередньо з розгляду основних статей балансу комерційного банку, згрупованих певним чином. При цьому основні джерела коштів наводяться авторами при розгляді пасиву даного балансу. Значна увага джерелам коштів банку приділяється також при аналізі питань, пов'язаних з пасивними операціями банків. Полфреман Д. та Форд Ф. термін «банківські ресурси» замінюється розглядом сутності пасивних операцій, при цьому пасиви банку аналогічно підходам Ріда Е. та ін. розглядаються з точки зору аналізу балансу комерційного банку: «пасиви банку, як показано в його балансі, відображають джерела коштів, які банк використовує у своїх операціях. У широкому розумінні існує два основних джерела ресурсів: власники (акціонери) та вкладники» [70, с. 102]. Сінкі Дж. Ф. як основне балансове рівняння розглядає рівність банківських активів, з одного боку і суми банківських пасивів та власного капіталу з іншого боку [13, с. 40]. Необхідно відзначити, що у німецькій банківській практиці досить часто під формуванням ресурсів розуміють рефінансування. Такої думки дотримуються, наприклад, Хайфер К. [72], Хагенмюллер К. [73], що не зовсім, на наш погляд, правильно, оскільки рефінансування – це лише один із шляхів мобілізації банківських ресурсів.

Таким чином, західні автори не розглядають поняття «банківські ресурси» як об'єкт самостійного дослідження. Основні джерела коштів визначаються цими авторами при розгляді пасиву балансу банку, а також при аналізі формування ресурсів банків в результаті здійснення банками пасивних операцій і мають прикладне значення. Банківські пасиви досліджуються з точки зору їх обсягу, структури, витрат і цін, пов'язаних з банківським портфелем чи балансом, та взаємозалежності цих факторів [74, с. 109]. Такий розгляд джерел ресурсів банків, що використовуються для активних операцій, пов'язаний з тим, що не тільки банки, але і інші фінансові організації можуть здійснювати залучення коштів, надання кредитів, виконувати розрахункові і інші операції. В західній економічній літературі

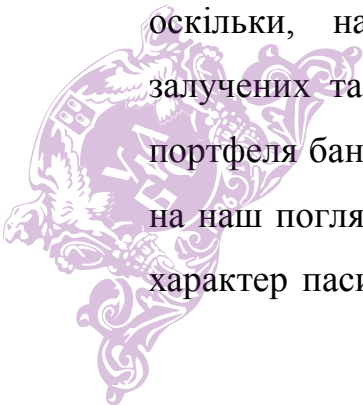
відзначається, що «...деякі властиві банку функції можуть здійснюватися іншими установами, наприклад, фінансовими компаніями, ощадними касами» [75, с. 9]. Тобто вказані вище, а також інші операції не можуть розглядатись як специфічні, властиві тільки банкам.

Ряд вітчизняних та російських авторів розглядають формування банківських ресурсів, аналізуючи пасивні операції: «за допомогою пасивних операцій банки формують свої ресурси» [6, с. 73, 8, с. 192, 60, с. 199].

Суть пасивних операцій, на їх думку, полягає у залученні різних видів вкладів, одержанні кредитів від інших банків, емісії власних цінних паперів, а також проведенні інших операцій, в результаті яких збільшуються банківські ресурси. Основну частину ресурсів банків формують залучені кошти. Особливою формою банківських ресурсів є власні кошти (капітал) банку [60, с. 199].

Аналогічної позиції дотримується Лаврушин О., який відзначає, що формування банківських ресурсів відбувається у процесі здійснення пасивних операцій [8, с. 192]. До пасивних операцій автор включає як операції по формуванню власного капіталу банку, так і залучення і запозичення коштів. Проте, як було визначено в п. 1.1, пасивні операції не пов'язані із формуванням власних коштів (капіталу). Пасивні операції спрямовані на формування пасивів, тобто частини сукупності ресурсів, які залучені на умовах платності та поверненості. Проведення даного виду операцій призводить до формування ресурсів банку, в тому числі і поточних пасивів.

В економічній літературі деякими авторами висловлюється думка, що пасивні операції є визначальними і первинними стосовно активних операцій, оскільки, насамперед, спочатку відбувається формування власних і залучених та запозичених коштів банку, а потім на основі сформованого портфеля банківських ресурсів здійснюються активні операції банків. Однак, на наш погляд, пасивні і активні операції тісно взаємопов'язані: структура і характер пасивів багато в чому визначають можливості банку у проведенні

активних операцій, одночасно зміна політики банку в області кредитування може суттєво впливати на характер ресурсів.

Пасивні операції дозволяють залучати в банки грошові кошти, які вже знаходяться в обороті. Нові ж ресурси створюються банківською системою в результаті активних кредитних операцій. У зв'язку з цим важливо визначити зв'язок активних і пасивних операцій банків. Цей зв'язок можна відобразити наступним чином (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Взаємозв'язок активних і пасивних операцій банків

Активні операції банків	Вплив активних операцій на пасиви балансів комерційних банків
Кредитування платіжного обороту (кредити на здійснення розрахунків; облік векселів)	Збільшення залишків коштів на поточних рахунках підприємств Збільшення депозитних залишків
Кредитування поточних потреб	Перерозподіл коштів на рахунках банків і поточних, бюджетних рахунках юридичних осіб і рахунках громадян
Кредитування населення	Збільшення залишків коштів на рахунках фізичних осіб
Операції з цінними паперами держави, корпорацій, банків	Зменшення залишків коштів на поточних рахунках підприємств, населення і кореспондентських рахунках банків Зменшення фондів банку (купівля за рахунок коштів банку) Збільшення коштів бюджетних організацій.

Наведений у таблиці 1.1 взаємозв'язок активних і пасивних операцій дозволяє зробити ряд висновків, важливих для подальшого дослідження.

1. Збільшення загального обсягу ресурсів банків пов'язано з розширенням активних операцій банків. На ці операції впливають кредитування платіжного обороту, кредитування бюджету та населення.

2. Здійснення кредитних операцій, пов'язаних із задоволенням сезонних потреб, тимчасових потреб здійснюється за рахунок уже наявних ресурсів банків. Пасивні операції відіграють тут основну роль. Міжбанківське кредитування також означає перерозподіл наявних ресурсів

банку.

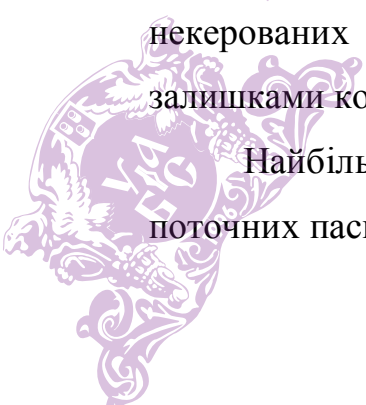
3. Активні операції з державними цінними паперами призводять до зміни структури ресурсів банків. Оскільки, з одного боку, відбувається збільшення залишків на рахунках бюджетних організацій, а, з іншого боку, відбувається відтік коштів з розрахункових і поточних рахунків недержавних підприємств і організацій. Активні операції з корпоративними цінними паперами ведуть до скорочення ресурсів банків, як власних, так і залучених. Випуск власних цінних паперів збільшує суму залучених ресурсів.

4. Жорстка грошово-кредитна політика, спрямована на скорочення кредитування бюджету, розширення операцій з купівлі цінних паперів, при відсутності операцій з кредитування платіжного обороту (випуск і облік векселів) ведуть до скорочення загальної суми ресурсів, звужують основу для кредитування, видачі міжбанківських кредитів і проведення інших активних операцій.

5. Висока залежність активних і пасивних операцій комерційних банків ставить питання про необхідність певних фондів, що можуть зробити цей зв'язок менш тісним. До таких фондів відносяться власні кошти банків, залишки коштів на рахунках регулювання в центральному банку, залишки на резервних рахунках. Обсяги цих фондів визначаються характером кредитної політики центрального банку і самого комерційного банку.

Поточні пасиви по банківській системі України досить значні й становлять 63,39% (див. додаток В). Саме ці ресурси цілком забезпечують потребу банківських установ у ліквідних активах, а також надають можливість фінансування значної частини строкових активів. Так, близько 50,33% строкових активів фінансуються за рахунок нестабільних і некерованих поточних пасивів, сформованих, у свою чергу, нестабільними залишками коштів на поточних (і прирівняних до них) рахунках [76].

Найбільш суттєвим і важливим джерелом формування та збільшення поточних пасивів комерційних банків виступає частина ресурсів, сформована

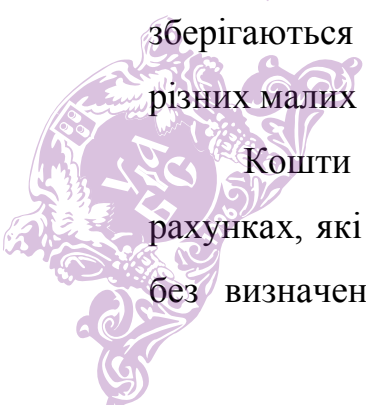
за рахунок залишків на поточних рахунках, яка, за різними оцінками, забезпечує від 35 до 55% банківських ресурсів. До неї належать:

- кошти, які зберігаються на розрахункових і поточних рахунках державних, акціонерних підприємств, різних малих комерційних структур;
- кошти в розрахунках;
- кошти на рахунках зі спеціальним режимом використання;
- кошти на карткових рахунках;
- залишки коштів на кореспондентських рахунках інших банків.

Проведення операцій по залученню коштів на зазначені рахунки банки здійснюють, керуючись Законом України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000 р. [2], Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою Постановою Правління Національного банку України № 492 від 12.11.2003 р. [77], Положенням про організацію бухгалтерського обліку і звітності в банках України, затвердженому Постановою Правління НБУ №566 від 30.12.1998 р. [78], Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженими Постановою Правління НБУ 03.12.2003 р. №516 [79], Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженої Постановою Правління НБУ 15.09.2004 р. № 418 [80], Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затвердженими Постановою Правління НБУ № 255 від 18.06.2003 р. [81].

Основним джерелом формування поточних пасивів є кошти, які зберігаються на поточних рахунках державних, акціонерних підприємств, різних малих комерційних структур та фізичних осіб (додаток Д).

Кошти клієнтів у вкладах до запитання враховується на поточних рахунках, які відкриваються банком кожному клієнту для зберігання коштів без визначеного строку повернення, внесення та отримання готівкових

коштів в національній та іноземній валютах, проведення безготівкових розрахунків у національній валюті з юридичними та фізичними особами, а також здійснення безготівкових операцій в іноземній валюті.

Особливістю функціонування вкладів до запитання є те, що кошти, які зберігаються, можуть бути в будь-який момент зняті готівкою з відповідного рахунку або перераховані за вимогою клієнта на інші рахунки в банках.

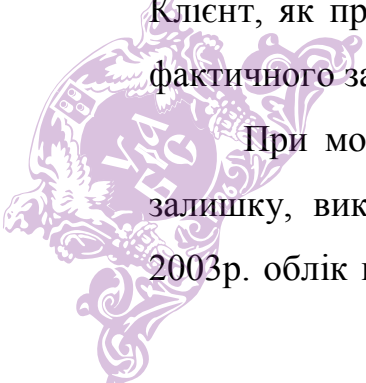
Варто враховувати, що в Україні, на відміну від загальноприйнятої практики, існує досить чіткий функціональний поділ між поточними рахунками і власне вкладами до запитання (коштами на вимогу).

Таке розмежування поточних рахунків і вкладів до запитання пов'язано з нерозвиненістю сфери безготівкової оплати послуг: якщо поточні рахунки дійсно призначені винятково для обслуговування платіжного обігу, то вклади до запитання найчастіше використовуються для розміщення заощаджень вкладниками, що знаходяться у максимально вільному режимі використання свого депозитного рахунку. У класичному розумінні вкладів до запитання зараз в Україні виступають тільки спеціальні карткові рахунки для розрахунків пластиковими картами. Тому за поточними рахунками, у переважній більшості випадків, проценти не нараховуються взагалі, а за вкладами до запитання процентні ставки найнижчі, але все-таки дозволяють клієнтам одержувати певний додатковий дохід.

Поточний рахунок – вид банківського рахунку для збереження грошових коштів і здійснення розрахунків. Поточні рахунки відкриваються підприємствам всіх видів і форм власності, а також їх відокремленим підрозділам для зберігання грошових коштів та здійснення усіх видів операцій за цими рахунками відповідно до чинного законодавства України.

Клієнт, як правило, може зняти з цього рахунку суму, що не перевищує її фактичного залишку.

При можливості використання коштів в розмірі, що перевищує суму залишку, використовуються поточні рахунки з овердрафтом. З 13 квітня 2003р. облік позичкових операцій і погашення позичкової заборгованості за

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

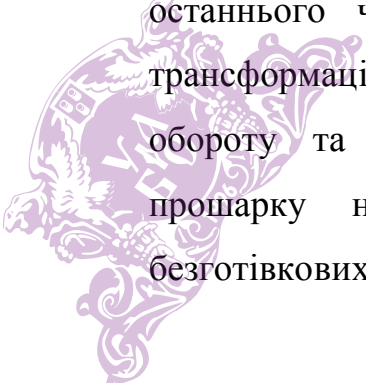
овердрафтною системою забезпечується використанням активно-пасивного поточного рахунку клієнта, на якому відображаються платежі на користь його контрагентів (за дебетом рахунку) та його фактична сума позичкової заборгованості (дебетовий залишок на рахунку). Перевищення надходжень над використанням коштів банку приводить до формування залишків на поточному рахунку клієнта (кредитовий залишок на рахунку) при нульовій величині позичкової заборгованості, у протилежному випадку – до певної величини заборгованості на позичковому рахунку при нульовому залишку на поточному рахунку. Дані рахунки відносять до поточних рахунків у разі пасивного сальдо та навпаки до кредитних рахунків у разі активного сальдо.

До поточних рахунків належать також рахунки зі спеціальними режимами їх використання, що відкриваються на підставі рішень Кабінету Міністрів України і Національного банку України.

Для обліку коштів, які надходять на користь юридичних осіб в іноземній валюті, банк відкриває розподільчі рахунки.

Банк відкриває також поточні рахунки фізичним особам: резидентам – громадянам України; резидентам – іноземцям та особам без громадянства, які отримали посвідку на проживання в Україні; нерезидентам – громадянам України, які постійно проживають за межами України; нерезидентам – іноземцям та особам без громадянства які тимчасово перебувають на території України строком до одного року відповідно до відкритої візи або документів, що підтверджують законність їх перебування на території України згідно з чинним законодавством.

Розрахунки з участю фізичних осіб, на відміну від міжгосподарських розрахунків, які переважно виконуються в безготівковій формі, до останнього часу здійснюються переважно готівкою. Проте зумовлене трансформаційними процесами в економіці надмірне розбухання готівкового обороту та істотне підвищення розміру трансакцій найзаможнішого прошарку населення викликали гостру потребу в запровадженні безготівкових інструментів і в цю сферу. Застосування в Україні

безготівкових розрахунків за допомогою пластикових карт – один з найперспективніших шляхів залучення заощаджень населення у грошовий обіг країни.

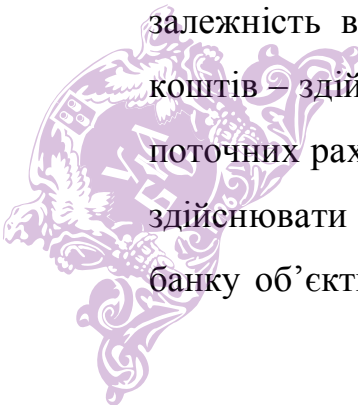
Для банків з відкриттям карткових рахунків збільшується можливість залучення коштів, зростають кредитні ресурси, і, як наслідок, банк має можливість збільшувати доходи. Зростають також і комісійні доходи банків, оскільки за всі операції з картками вони стягують комісійну винагороду. До того ж зростає імідж банку та його конкурентоспроможність.

Кошти на поточних та інших рахунках юридичних і фізичних осіб характеризуються рядом властивостей, які в умовах трансформаційної економіки є надзвичайно важливими в процесі управління банківською установою. Головними серед них є:

- мінімальні витрати по обслуговуванню роблять цей ресурс найдешевшим серед банківських зобов'язань;
- ведення поточних рахунків клієнтів зобов'язує банк підтримувати найвищий рівень першокласних активів.

Залучення коштів у вклади до запитання призводить до потреби у власних коштах. Це необхідно для того, щоб урівноважити ризик, підтримуючи необхідні пропорції між джерелами фондів, і переконати органи регулювання і власників незастрахованих вкладів у достатності власного капіталу [65, с.180]. Крім того, кошти до запитання відносяться до категорії найбільш ліквідних банківських депозитів, оскільки вони безпосередньо виконують функцію засобу здійснення обмінних операцій [12, с.122];

- найменша порівняно з іншими видами банківських зобов'язань залежність від стану економіки в регіоні пояснюється призначенням цих коштів – здійснення функції засобу обігу. Банк може прогнозувати кошти на поточних рахунках, вивчаючи економічну ситуацію в країні, регіоні, а також здійснювати оперативне спостереження за грошовими потоками. Це дозволяє банку об'єктивно оцінювати платоспроможність клієнта і перспективу його

поточного рахунку. Окрім цього, в умовах дестабілізації банківської системи кошти на поточних рахунках є менш вразливими;

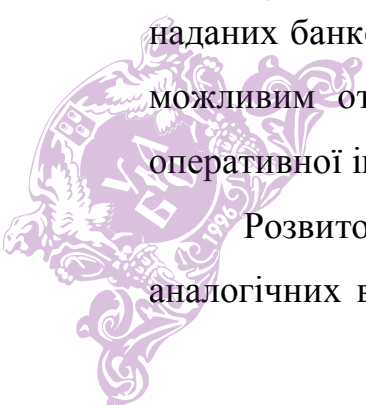
– кошти на поточних рахунках дуже непостійні, але, оскільки коливання їх несинхронні, в цілому вони згладжуються і приводяться до якогось відносно постійного рівня. Цей рівень може бути розглянутий як джерело для фінансування того чи іншого проекту або кредитування.

Здійснення безготівкових розрахунків між постачальниками і споживачами продукції породжує взаємні розрахунки між банками. Міжбанківські розрахунки виникають тоді, коли платник і одержувач коштів обслуговуються різними банками, а також при взаємному кредитуванні банків і переміщенні готівки. Такі розрахунки у даний час здійснюються через кореспондентські рахунки, що відкриваються на балансі кожного банку і регулюються кореспондентськими відносинами.

Кореспондентські відносини – це договірні відносини між банками, згідно з якими один банк (кореспондент) тримає депозити, що належать іншим банкам (респондентам), і здійснює операції за рахунком банку-респондента (кореспондентському рахунку) відповідно до законодавства і договору на встановлення кореспондентських відносин [82].

Під кореспондентськими відносинами в їх сучасному тлумаченні слід розуміти відносини, що опосередковують проведення між банками взаємних операцій, які вони здійснюють за дорученням своїх клієнтів та від власного імені. Якщо раніше встановлення кореспондентських відносин передбачало отримання суто технічної можливості проведення розрахунків з тим або іншим банком, забезпечувало певні гарантії чіткості та своєчасності здійснення розрахунків, зниження ризику неплатежів, конкурентноздатність наданих банком послуг, то тепер у межах кореспондентських відносин стає можливим отримання додаткового прибутку, зокрема шляхом отримання оперативної інформації про рух коштів на кореспондентських рахунках [83].

Розвиток кореспондентських зв'язків дає банку ряд переваг, аналогічних відкриттю нових відділень. Але при цьому банк зберігає свою

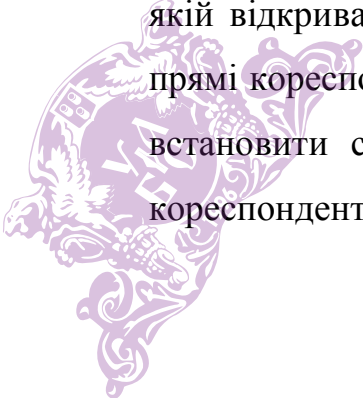
юридичну самостійність і контроль над операціями, що проводяться. У практиці кореспондентські рахунки відкриваються переважно тими банками, які активно здійснюють переказні, акредитивні, інкасові та інші операції по розрахунках за товари і послуги.

Кореспондентський рахунок – рахунок, на якому відображаються розрахунки, проведені однією кредитною установою за дорученням і за рахунок іншої кредитної установи на основі укладеного кореспондентського договору [84, 85]].

Згідно зі ст.7 п.7.1.3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «кореспондентський рахунок – рахунок, що відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів»[86].

В залежності від того, чи є банк – кореспондент резидентом чи нерезидентом, кореспондентські рахунки можна поділити на внутрішні та міжнародні. Внутрішній кореспондентський рахунок – це рахунок, на якому відображено розрахунки, здійснені банком-резидентом за дорученням іншого банку-резидента на підставі укладених кореспондентських угод [19]. Міжнародний кореспондентський рахунок — це рахунок, на якому відображено розрахунки, здійснені банком однієї країни за дорученням і за рахунок іншої на основі кореспондентської угоди [87].

Також банки відкривають прямі і непрямі кореспондентські рахунки. Прямі кореспондентські рахунки – це рахунки, які відкриті в банку – кореспонденті, який функціонує у зоні обігу валюти, в якій відкривається рахунок [88]. Непрямі кореспондентські рахунки – це рахунки, які відкриті у банках – кореспондентах (резидентах чи нерезидентах), які мають прямі кореспондентські рахунки в банках, що функціонують у зоні обігу валюти, в якій відкривається рахунок [88]. Якщо банк не має можливості встановити прямі кореспондентські відносини з іноземними банками, то він намагається встановити саме непрямі відносини з вітчизняними банками, які мають кореспондентські рахунки в іноземних партнерах.

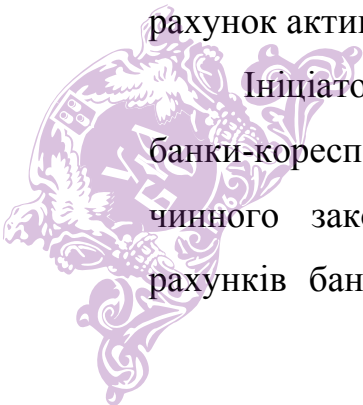

Незалежно від того, є кореспондентські рахунки внутрішніми чи міжнародними, прямими чи непрямими, всі вони поділяються на рахунки «Ностро» – рахунки комерційного банку у банку-кореспондента, що обліковуються в активі балансу першого і рахунки «Лоро», – рахунки банку-кореспондента в обслуговуючому банку, що обліковуються в пасиві його балансу.

У практиці вітчизняних банків під «Ностро» і «Лоро» рахунками розуміють наступне. Рахунок «Ностро» – рахунок, відкритий комерційним банком у банку – кореспонденті [7]. Також існує ще одне визначення – кореспондентський рахунок, по якому проводяться всі операції з виконання кореспондентом доручень даного банку [6]. Рахунок «Лоро – кореспондентський рахунок, відкритий комерційним банком банку – кореспонденту [7]; або рахунок, який відкривається банком-кореспондентом для захисту сум, що видаються або отримуються за дорученнями свого кореспондента [6]. Рахунок «Лоро» може бути також кореспондентським рахунком третього банку, відкритим у банка-кореспондента даної кредитної установи. При цьому рахунок банка-кореспондента в даній кредитній установі називається рахунком «Ностро». Він відкривається, переважно, банками, які активно здійснюють перекази, акредитивні, інкасові та інші операції для розрахунків за товари та послуги [8].

З метою контролю за станом і рухом коштів на рахунках «Ностро» кожен банк відкриває на своєму балансі внутрішній кореспондентський рахунок, на якому дзеркально відображається рух коштів на своєму реальному рахунку «Ностро». Це дозволяє банку оперативного розпоряджатися своїм рахунком, не допускати перевищення лімітів, своєчасно поповнювати рахунок активами [7].

Ініціаторами відкриття в комерційному банку рахунків Лоро є його банки-кореспонденти. Відкриття цих рахунків проводиться відповідно до чинного законодавства України: Правил реєстрації кореспондентських рахунків банків Національним банком України, затверджені Постановою

Правління НБУ №343 від 15.08.2001 року (із змінами) [89]; Положення «Про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях» від 10.11.2003р. №485 [90].

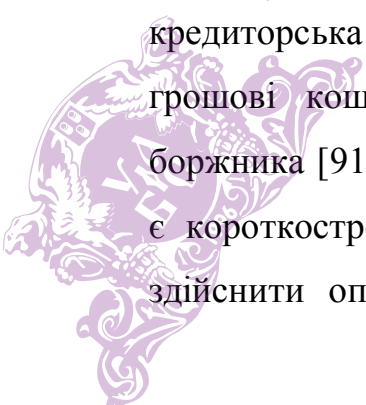
Розмір банківського залишку коштів в банках-кореспондентах зазвичай залежить від характеру і обсягу послуг, що надаються кореспондентом.

Користування кореспондентським рахунком оплачується, в основному, підтримкою компенсаційного балансу, тобто мінімального залишку грошових коштів на рахунку, і частково – виплатою комісійної винагороди (комісії).

За кореспондентськими рахунками можуть також виплачуватися проценти. Проте, в окремих країнах виплата процентів за цими рахунками заборонена законодавством. Дане положення пояснюється тим, що основне призначення кореспондентського рахунку – проведення банками розрахункових операцій за дорученням клієнтів, а не накопичення і заощадження грошових коштів [11]. За своєю суттю внески кредитних інститутів на зазначених рахунках є депозитами до запитання.

Залишки коштів на кореспондентських рахунках зазвичай підтримуються на мінімальному рівні, необхідному для здійснення платежів. Водночас на цих рахунках накопичуються грошові кошти, що надходять для банку-кореспондента. Тимчасово, до проведення взаємних розрахунків між банками, він може використовувати їх для своїх активних кредитних і інших операцій. Саме це і визначає необхідність віднесення даного джерела до складу поточних пасивів.

Джерелом формування поточних пасивів банку виступає також і кредиторська заборгованість, тобто відстрочення платежу, в результаті якого грошові кошти тимчасово використовуються в якості ресурсу банку-боржника [91]. Кредиторська заборгованість банку – зобов'язання банку, що є короткостроковими, самостійними зобов'язаннями банківської установи здійснити оплату на користь інших осіб (фізичних та юридичних), які

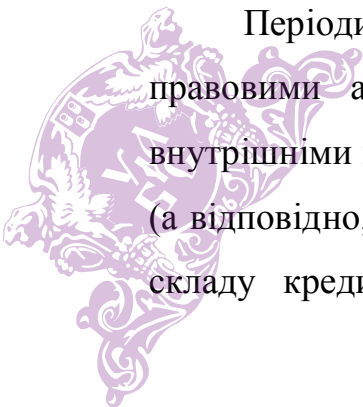
виникають у процесі взаємовідносин із банком [92]. Кредиторська заборгованість банку виникає в результаті господарської діяльності банку та розрахунків з працівниками банку.

Внутрішня кредиторська заборгованість характеризує найбільш короткостроковий вид використання банком позичених коштів, що формуються ним за рахунок внутрішніх джерел. Нарахування коштів за різноманітними видами цих рахунків здійснюються банком щоденно (по мірі проведення поточних господарських операцій), а погашення зобов'язань за цією внутрішньою заборгованістю – в певні визначені терміни в діапазоні до одного місяця. Оскільки з моменту нарахування коштів, що входять до складу внутрішньої кредиторської заборгованості, вже не є власністю банку, а лише використовуються ним до настання строку погашення зобов'язань, за своїм економічним змістом вони є різновидністю позикового капіталу.

Як форма позикового капіталу, що використовується банком, внутрішня кредиторська заборгованість має наступні основні характеристики:

- внутрішня кредиторська заборгованість є для банку безкоштовним джерелом позикових коштів;
- сума кредиторської заборгованості, що формується банком, знаходиться в прямій залежності від обсягів діяльності;
- прогнозний обсяг внутрішньої кредиторської заборгованості банку в більшості випадків має лише оціночний характер;
- розмір внутрішньої кредиторської заборгованості за окремими її видами та по банку в цілому залежить від періодичності виплат (погашення зобов'язань) нарахованих коштів.

Періодичність цих виплат регулюються державними нормативно-правовими актами умовами контрактів і лише незначна їх частка – внутрішніми нормативами банку. Ця висока залежність періодичності виплат (а відповідно, і розмірів нарахувань) за окремими рахунками, що входять до складу кредиторської заборгованості, від зовнішніх факторів, визначає

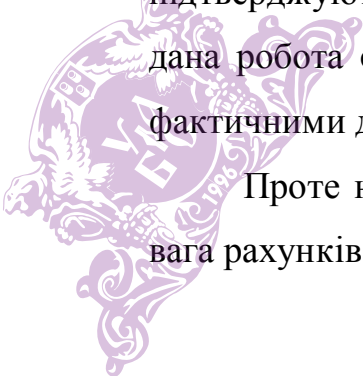

низький рівень урегульованості цього джерела коштів в процесі фінансового менеджменту. Використання кредиторської заборгованості як джерела фінансування значно підвищує ризик втрати ліквідності, оскільки це найбільш термінові зобов'язання.

Нестабільні за кожним окремо взятим рахунком залишки коштів до запитання у сукупності створюють поточні пасиви, які мають нові, відмінні від окремого депозиту до запитання, якості, тобто зміни кількісні приводять до змін якісних: у складі поточних пасивів формується «незнижувана» частина, яка використовується банками як стабільні ресурси [93, с.18]. Формування стабільної складової поточних пасивів відбувається унаслідок випадкового характеру зміни залишків за кожним із них і неспівпадання в часових інтервалах моментів «обнуління» кожного з рахунків. Банки, що мають велику клієнтську базу і значну кількість депозитів до запитання, створюють таким чином «дешеві» ресурси як основу свого «процвітання». Ця частина ресурсів комерційних банків заслуговує особливого розгляду через її значущість. Стабільна «незнижувана» складова поточних пасивів є, таким чином, важливою складовою банківських ресурсів і успішно використовується для портфельних інвестицій і інвестиційного кредитування, як середньо-, так і довгострокового.

У числі досліджень, присвячених розгляду проблем формування депозитів за окремими клієнтськими рахунками можна виділити дослідження Волошина І. [44, с. 64-72], в яких депозити аналізуються як потоки випадкових величин із застосуванням апарату теорії ймовірності. У загальному вигляді вплив клієнтських рахунків на ресурси банку розглядається в статті Градиль А. [93, с. 16], і одержані автором висновки підтверджують значущість дослідження клієнтських рахунків. До певної міри дана робота є продовженням дослідження, виконаного з участю авторів за фактичними даними однієї з банківських установ [94].

Проте не можна забувати і того факту, що у західних країнах питома вага рахунків «до запитання» (в тому числі поточних) значно нижча, оскільки

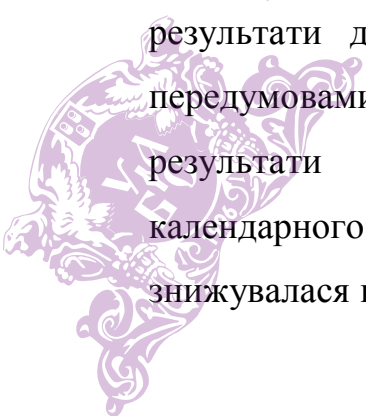

основна функція банку при веденні цих рахунків – виступати «касирами», а не позичальниками коштів для подальшого їх вкладення в ефективні активні операції.

Очевидна відмінність між параметрами коштів, які акумулюються банками, і параметрами ресурсів, які розміщуються в активи. І в зв'язку з цим необхідно ще раз відзначити, що поняття «кошти банку, які акумулюються» і поняття «ресурси банку» є поняттями різними. Для того, щоб кошти, мобілізовані банком, стали його ресурсами, необхідне приведення їх параметрів (за термінами, сумами) у відповідність з параметрами розміщення в активи банку шляхом їх адаптації [95, с.7]. Капітал банку, що залишається в грошовій формі (за вирахуванням тієї його частини, яка використана на придбання основних коштів і нематеріальних активів) не вимагає адаптації і ця складова ресурсів банку може бути розміщена в будь-який з видів активів.

Ресурси, сформовані депозитами до запитання одними авторами рекомендується використовувати тільки для регулювання ліквідності, тобто на дуже короткі терміни (не більш 7 днів), іншими наголошується можливість їх використання як стабільних ресурсів без відображення конкретних термінів розміщення, треті вважають, що дані ресурси можна розміщувати в короткострокові, а окремі автори – в довгострокові активи.

Олійник Д. на основі дослідження емпіричних даних дійшов певніших висновків щодо можливості розміщення депозитів до запитання. «Досліджуючи динаміку залишків на поточних рахунках «до запитання», можна зробити висновок, що загальна сума залишків на таких рахунках має дещо несподівано високий рівень відносної стабільності. Отримані практичні результати дослідження входять у деяку суперечність з теоретичними передумовами, що характеризують цю групу банківських пасивів. ... результати емпіричного дослідження засвідчують, що протягом календарного року значна сума залишків на рахунках «до запитання» не знижувалася нижче відповідного рівня. Такий стан речей фактично дає змогу

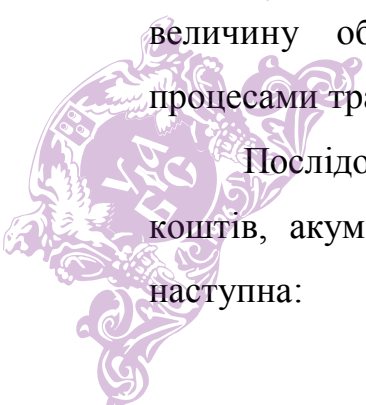
віднести значну частину залишків на поточних рахунках клієнтів банку до середньострокових та довгострокових кредитних ресурсів. Це означає, що банк може дозволити собі інвестувати певну частину залишків на рахунках «до запитання» в середньо- та довгострокові активи без загрози для своєї ліквідності. Основним завданням для менеджерів банку в цьому разі є визначення оптимальних горизонтів інвестування таких коштів, а саме, яку саме частину залишків на рахунках «до запитання» та на який термін банк може інвестувати з мінімальним ризиком для своєї ліквідності» [45, с. 31].

Частина коштів, акумульована банком до запитання, «протистоїть» його активам у високоліквідній формі, вони не вимагають адаптації через рівноцінну ліквідність одних та інших. Частина коштів до запитання, що залишається, надалі повинна бути розміщена в строкові активи і для цього необхідна їх адаптація [96].

В результаті адаптації тимчасові нестабільні кошти, мобілізовані банком, повинні бути приведені в стабільний стан, прирівняний по можливості розміщення в активи до постійних ресурсів банку. Або, іншими словами, значна частина коштів, акумульованих банком для адаптації до їх розміщення в активи повинна таким чином перейти до складу банківських ресурсів, щоб набути таку стабільність, яка властива постійній їх складовій – нетто капіталу або ресурсній частині власного капіталу банку. При цьому формування ресурсів є процесом адаптації акумульованих банком коштів в стан, необхідний для розміщення в його активи, в т.ч. для приведення у відповідність термінів і сум коштів, що акумулюються, до параметрів активів.

Перехід коштів, що акумулюються банком після зменшення їх на величину обов'язкових резервів до складу ресурсів, забезпечується процесами трансформації, які будуть розглянуті нижче.

Послідовність руху грошових коштів під час переходу їх з складу коштів, акумульованих банками в ресурси і з складу ресурсів в активи наступна:

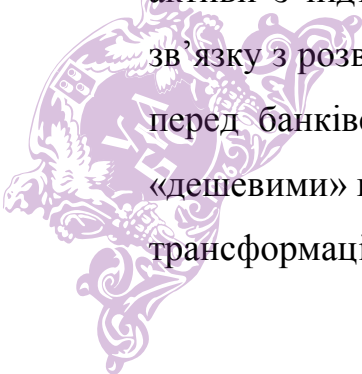

- акумуляція коштів до складу банківських пасивів за допомогою залучення і запозичення тимчасових коштів, поповнення капіталу банку збільшенням статутного фонду додатковими внесками і капіталізацією прибутку;
- безпосередньо процес формування банківських ресурсів, адаптація акумульованих коштів до вимог їх розміщення в активи;
- розміщення ресурсів банку в його активи: високоліквідні (для підтримки ліквідності балансу банку), термінові, в т.ч. довгострокові (для отримання доходів), а також в матеріальні і нематеріальні активи (для забезпечення функціонування і розвитку банку).

Метою формування ресурсів банку є перетворення значної частини акумульованих тимчасових коштів в ресурси, які по стабільності і тривалості були б порівнянні до постійних ресурсів банку, тобто були б готові до розміщення в термінові (довгострокові) активи на всю тривалість часу функціонування банку. Банк акумулює кошти різної «довжини» і трансформує їх в ресурси, здатність до розміщення в активи яких визначається не «довжиною» коштів, а тривалістю ресурсів, яка в звичних нормальних умовах стає «безстроковою», порівнянною в часі до капіталу банку. Процеси трансформації забезпечують стабільність ресурсів банку, сформованих за рахунок тимчасових, в т.ч. і нестабільних коштів, впродовж всього його функціонування.

Трансформація коштів, що акумулюються банком, в його ресурси, що відповідають вимогам до розміщення їх в активи є необхідною для організації ефективної банківської діяльності, оскільки визначає можливість розміщення різнорідних коштів банку в найбільш прибуткові довгострокові активи з підтримкою ризику ліквідності в межах нормативних значень. У зв'язку з розвитком інвестиційної діяльності і довгострокового кредитування перед банківською системою постає питання її забезпечення «довгими» і «дешевими» грошима, зростає актуальність теоретичних досліджень природи трансформаційних процесів для розробки науково-обґрунтованих методів

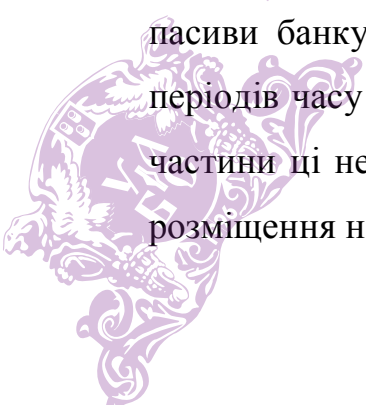

кількісної оцінки трансформації і прогнозування діяльності банку з урахуванням відповідних ризиків.

Банківські ресурси, розміщені в активи, надходять до банківської системи в процесі суспільного виробництва і обігу, забезпечують розширене відтворення капіталу, приводячи у результаті до створення додаткової вартості, додаткового прибутку, до збільшення підприємницького доходу, оплати праці, а також відповідно збільшенню податкових і інших надходжень до бюджету і позабюджетних фондів. Банківські ресурси входять в процес суспільного відтворення і виходять в трансформованому, зміненому вигляді як за величиною, так і за структурою і знов надходять в банківську систему як кошти, що акумулюються банками. Змінюється величина коштів, які в новому циклі можуть бути акумульовані банками, оскільки кошти стають більше їх первинних ресурсів. Також змінюються і якісні параметри цих коштів.

З однієї сторони, кошти, акумульовані банком, трансформуються в банківські ресурси, а з іншого, – банківські ресурси, пройшовши через процес їх розміщення в активи, через процес суспільного відтворення трансформуються в кошти, що надходять в банки. Основна частина цих коштів надходить як погашення кредитів і оплата за користування позиковими коштами, а інша частина, що являє знов створену вартість у вигляді одержаних додаткових доходів суб'єктів господарської діяльності, підприємницького доходу і оплати праці є приростом тих коштів, які акумулюються банками з метою подальшого нарощування свого ресурсного потенціалу.

Сукупність нестабільних депозитів до запитання, формуючи поточні пасиви банку, створює стабільні незнижувані залишки протягом тривалих періодів часу і при достатньо достовірному прогнозуванні цієї незнижуваної частини ці нестабільні кошти формують ресурси, що відповідають вимогам розміщення не тільки в короткострокові, але і в довгострокові активи.

1.3. Аналіз науково-методичних рекомендацій управління поточними пасивами банку

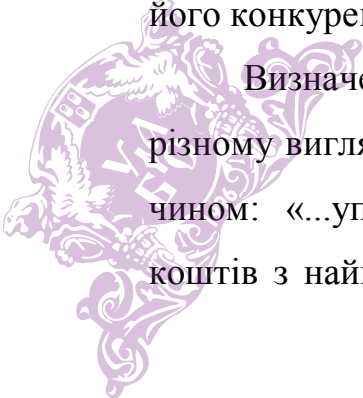
Комплексні теоретичні розробки, що обґрунтовують побудову механізму управління поточними пасивами та дозволяють здійснювати ефективне управління ними, практично відсутні. Увага науковців, в основному, зосереджується на загальних питаннях управління ресурсами, зокрема, управління ними для досягнення фінансової стійкості та забезпечення ліквідності банку.

Теоретичні, методичні, економіко-організаційні питання управління ресурсами банку стали провідними темами досліджень відомих зарубіжних економістів, серед яких Бакстер Н. [97], Бреддік У. [98], Сінкі Дж. [13], Роуз П. [55], та інші. Однак запропоновані ними методики, на нашу думку, не можуть бути безпосередньо перенесені в практику діяльності українських банків.

Проблеми управління ресурсами банків відображені і у вітчизняній науковій літературі, зокрема, у дослідженнях Васюренка О. [62, 99, 100], Грушка В. та Любунь О. [101], Заруби О. [35, 102], Козьменка С. [103], Примостки Л. [51], Сало І. [104] та інших.

Високо оцінюючи вклад вітчизняних та зарубіжних авторів у вирішення зазначених питань, слід зазначити про об'єктивну необхідність подальшого поглиблення даних теоретичних досліджень і практичних розробок з урахуванням специфіки формування та використання поточних пасивів з метою стабільної і прибуткової діяльності банку та забезпечення його конкурентоспроможності.

Визначення «управління ресурсами банку» економістами подається в різному вигляді. Так, наприклад, Примостка Л. подає визначення наступним чином: «...управління ресурсами банку є залучення достатнього обсягу коштів з найменшими витратами для фінансування тих активних операцій,

які має намір здійснити банк». [51, с. 57]. Васюренко О. стосовно цієї проблеми висловлюється так: «...управління повинне задовольняти головному критерію: коштів у будь-який момент повинно бути не просто у достатній кількості, а якраз стільки, скільки потрібно» [100, с. 117].

Заруба О. сутність управління ресурсами банку формулює у такий спосіб: «управління ресурсами комерційного банку – це система підходів, методів та інструментів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із процесами формування, організації залучення та обґрунтування різних напрямків вкладення та використання ресурсів комерційного банку, для досягнення головної мети управління банком у рамках ефективної повномасштабної банківської діяльності на тривалому часовому інтервалі. При цьому слід зазначити, що досягнення головної мети на тривалому часовому інтервалі можливо лише при належному контролі» [35]. Отже, дане визначення містить у собі всі основні функції, властиві будь-якій системі управління: планування, організація, облік і аналіз, контроль. Однак реалізація кожної з функцій у сфері управління ресурсами банку має свою специфіку.

Як бачимо, в даному визначенні особливе місце приділяється організації управління. Це обумовлено тим, що в умовах переходу до ринку сфера організації управління ресурсами значно розширюється. Тепер вона розглядається не тільки усередині системи, але і при взаємодії комерційного банку з зовнішнім середовищем. У той же час значне ускладнення ринкової ситуації призвело фахівців з управління до необхідності розглядати банк як відкриту систему. Тому у банківському менеджменті сформувався і закріпився системний підхід, зміст якого полягає в об'єднанні сукупності управлінських впливів на багаторівневу взаємозалежну систему всіх організаційних елементів банку.

В будь-який момент часу в банку повинно бути саме стільки залучених коштів, скільки йому потрібно. Ні надлишок, ні нестача залучених коштів не є позитивним явищем для банку. Тож управління ресурсами банку слід

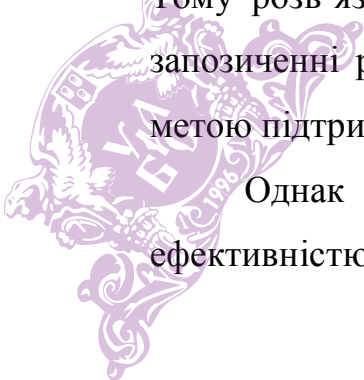
організувати таким чином, щоб забезпечити, насамперед, постійне зростання прибутку найближчим часом або в перспективі, створюючи для цього необхідні умови.

Як вже зазначалося, існує тісний взаємозв'язок між менеджментом активних і пасивних операцій комерційного банку, оскільки основою проведення активних операцій є ресурсна база банку, яка формується в результаті здійснення пасивних операцій.

У цьому зв'язку актуальною є задача формування підходів щодо формування залучених ресурсів та відповідно щодо ефективного розміщення коштів, які містять у собі одночасно декілька цілей, основними серед яких є: збереження прийнятної прибутковості банківської діяльності; забезпечення платоспроможності банківської установи та підвищення рівня ліквідності; стабільне залучення достатнього обсягу ресурсів для проведення активних операцій банку.

Таким чином, в широкому розумінні управління ресурсами банку являє собою діяльність, яка пов'язана з залученням коштів вкладників та інших кредиторів і визначенням сприятливої відповідної комбінації джерел ресурсів для даного банку. Проте, якщо покласти в якості критеріальної функції управління ресурсами комерційного банку дотримання відповідного рівня ліквідності, то виходячи з загальновідомих підходів, постає задача визначення джерел залучення додаткових ресурсів, в якості яких можуть бути [105, 106]: міжбанківські кредити; резервні фонди; угоди РЕПО; позики на ринку євродоларів тощо. Складність вирішення такої задачі полягає в тому, що ресурси, залучені з означених вище джерел, відрізняються ступенем доступності кожного з них, ціною, терміном, на який їх можна залучити. Тому розв'язання цієї задачі деякою мірою засновано на короткочасному запозиченні ресурсів із джерела, найбільш доступного на даний момент, з метою підтримки відповідної ліквідності [107].

Однак є і інший аспект поставленого питання, який пов'язаний з ефективністю проведення та розширенням банківської діяльності.

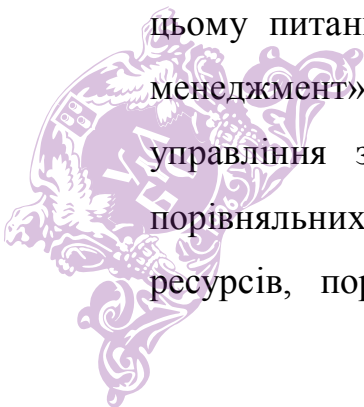

Немаловажним є, наприклад, й завдання про відношення рівня кредитних і депозитних ставок, що також пов'язано з задачею оптимального поєднання позикових ресурсів з різних джерел та визначення відповідних напрямків стратегії щодо проведення активно-пасивних операцій. Істотним питанням також є дилема про співвідношення рівня ліквідності та прибутковості комерційного банку, що, у свою чергу, взаємозалежно з ризиком проведення тих чи інших операцій.

Втім, як правило, об'єктом дослідження є механізм впливу макроекономічної політики на широкий спектр операцій комерційних банків. Предметом дослідження є динаміка показників банків за різними сценаріями макроекономічної політики [51, 103, 108]: їх рентабельність; кредитна активність; фінансова стійкість; ефективність здійснення функцій фінансових посередників; процеси концентрації у фінансовому секторі тощо. Але реалізація конкретних напрямків досягнення ряду цілей загальної задачі управління ресурсами комерційного банку вимагає попередньої оцінки можливих рішень. Це обумовлено:

- по-перше, тим, що банк являє собою складну динамічну систему, яка піддана різним внутрішнім і зовнішнім впливам [103];
- по-друге, необхідністю адекватного урахування невизначеності трансформаційного періоду становлення ринкових відносин в економіці;
- по-третє, наявністю обмежень на проведення операцій комерційного банку [53, 109].

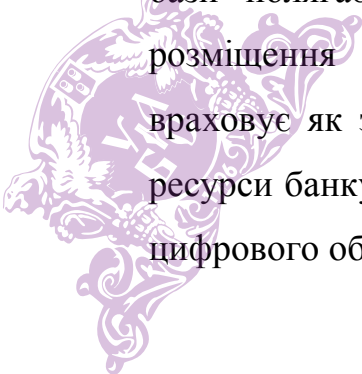
Необхідно зауважити, що проблема власне оптимальності ресурсів комерційних банків майже не вивчається ні вітчизняними, ні зарубіжними науковцями. У фаховій літературі існує лише кілька праць, присвячених цьому питанню. Так, зокрема, Васюренко О. у монографії «Банківський менеджмент» [62] широко висвітлює процес прийняття рішень у сфері управління залученими банківськими ресурсами за допомогою методу порівняльних перерізів (формального розгляду окремих аспектів залучення ресурсів, порівняння з певними еталонами і вироблення управляючих

впливів). Автор справедливо вважає, що зазначений підхід до управління дає змогу розширити можливості аналізу банківського балансу, підвищити його наочність та забезпечити координацію управління залучення коштів із загальними завданнями банку. Проте, на наш погляд, володіння цією методикою потребує досить високого рівня математичної підготовки, що в сучасних умовах не властиве банківським управлінцям.

Попов О. у роботі „Оптимізаційна модель залучення ресурсів на грошовому ринку” [110] пропонує економіко-математичну модель оптимізації ресурсів, що залучаються. Основними характеристиками залучених ресурсів у цій моделі є їх обсяг, вартість та строк залучення. Порівнюючи витрати на залучення коштів на певний період з прибутком, отриманим від активів з такою ж строковістю, за допомогою симплекс-методу розв’язується система рівнянь, змінними яких є оптимальний обсяг ресурсів, що їх необхідно залучити на певний часовий інтервал. Критичний аналіз запропонованої Поповим О. моделі оптимізації ресурсів, що залучаються, дає можливість виявити основний її недолік, який полягає у тому, що управлінські рішення, прийняті на підставі цієї моделі, враховують тільки два фактори, характерні для ресурсів: ціну та необхідний обсяг, і абстрагуються від інших не менш важливих характеристик складових ресурсної бази, таких як стабільність, обов’язковість резервування, прибутковість тощо.

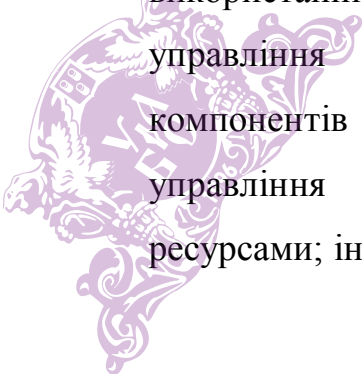
Заруба О. процес оптимізації ресурсної бази банку вважає однією зі складових економічної моделі забезпечення ресурсами діяльності комерційного банку поряд з ресурсним регулюванням та ресурсним формуванням [35, 102]. Згідно з поглядами автора, суть оптимізації ресурсної бази полягає у раціоналізації залучення й запозичення ресурсів та їх розміщення у найприбутковіших варіантах. Описана модель широко враховує як зовнішні, так і внутрішні фактори, що впливають на залучені ресурси банку. Проте вона є тільки теоретичною і практичних рекомендацій, цифрового обґрунтування не містить.

Азаренкова Г. [111] вважає, що процес оптимізації необхідно поєднувати з імітаційними моделями, оскільки останні дають змогу розглядати як єдине ціле діяльність усіх підрозділів банку, що є підґрунтям ефективної організації всієї системи оперативного і стратегічного планування його діяльності. Виходячи з цього положення, автор пропонує загальну тензорну (потоківу) модель руху фінансових потоків банку, в тому числі і потоку його зобов'язань. Така математична модель є графоаналітичною і відображає узагальнені результати, одержані традиційними методами аналізу банківської діяльності. Не применшуючи цінності роботи Азаренкової Г., необхідно відмітити, що модель не дає відповіді на питання оптимізації саме залучених ресурсів банку.

Одним з вітчизняних науковців, хто запропонував просту для застосування й економічно грамотну методику оптимізації ресурсної бази, є Довгань Ж. [39]. Описана названим автором модель має за мету оптимізувати такі складові ресурсної бази комерційного банку, як резервний капітал, статутний капітал, умовно-постійний залишок коштів на поточних та інших рахунках, вклади населення, депозити підприємств, міжбанківські кредити. Основним критерієм оптимізації банківських ресурсів за цієї методикою є надійність діяльності банку з використанням того чи іншого ресурсу. Визначальними факторами, що впливають на ресурси банку, є витрати, прибутковість, безвідкличність, загальна економічна ситуація, облікова політика, обов'язкове резервування та кон'юнктура ринку.

Отже, управління ресурсами комерційного банку – це складний і багатогранний процес, сутність якого полягає в пошуку та реалізації на практиці найбільш ефективних рішень по формуванню, розподілу та використанню ресурсів. У теорії банківського менеджменту [11, 35, 55, 62] управління ресурсами банку розглядається через сукупність таких компонентів менеджменту як управління активами; управління пасивами; управління ліквідністю; ризик-менеджмент; управління валютними ресурсами; інформаційний менеджмент.

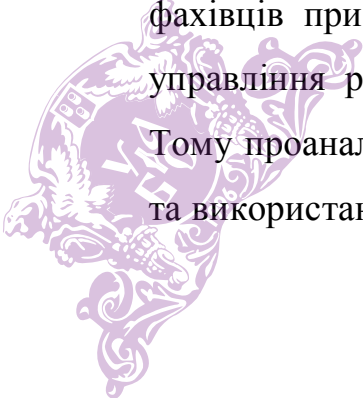
При цьому ефективність управління ресурсами комерційного банку взаємозалежна з ефективною діяльністю банку в цілому, яка, у свою чергу, знаходиться у взаємозв'язку з тією політикою, яку банк проводить на ринку фінансових послуг.

Управління поточними пасивами комерційного банку можна розглядати як специфічну складову частину управління ресурсами банку. Необхідність обґрунтування цього твердження пов'язана з тим, що поточні пасиви банку є складовою ресурсів комерційного банку (див. підрозділ 1.1).

При цьому управління поточними пасивами комерційного банку є окремим завданням управління його ресурсами [41, 43, 48, 94] та може бути розглянуто і як самостійний механізм (авторське узагальнення).

Сутність управління поточними пасивами комерційного банку може бути сформульована у такий спосіб: управління поточними пасивами комерційного банку – це сукупність підходів, методів та інструментів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із процесами формування, організації залучення та обґрунтування різних напрямків вкладення та використання поточних пасивів комерційного банку для досягнення головної мети управління банком у рамках ефективної повномасштабної банківської діяльності на тривалому часовому інтервалі.

Одним із завдань даного дослідження є обґрунтування та побудова фінансового механізму управління поточними пасивами банку. Таке завдання ставиться вперше і для його реалізації слід, по-перше, визначити та проаналізувати зміст та функціонування фінансового механізму управління; по-друге, визначити основні складові фінансового механізму управління та особливості їх застосування щодо поточних пасивів банку. Більшість фахівців при вивченні даного питання досліджують фінансовий механізм управління ресурсами банку в цілому, а не його структурних складових. Тому проаналізуємо відомі підходи та, врахувавши особливості формування та використання поточних пасивів, що були виділені в попередньому розділі,

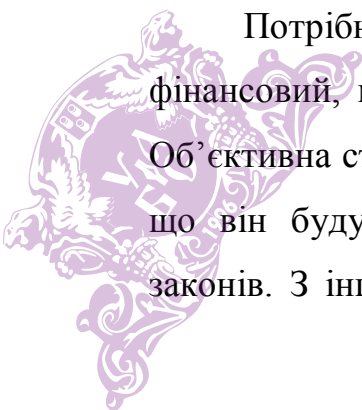

розробимо та запропонуємо структуру фінансового механізму управління ними.

Досліджуючи питання саме фінансового механізму управління, потрібно зазначити, що, незважаючи на близькість поглядів багатьох науковців, сталого поняття фінансового механізму управління та єдиного підходу у визначенні його складових в економічній літературі напрацьовано не було. Холт Роберт Н., розглядаючи фінансовий механізм управління, поділяє позиції Хорна Дж. К. Ван [112] щодо його визначення як способу організації та функціонування фінансового управління, що знаходить своє вираження у висуненні обґрунтованих цілей, у створенні та розвитку керуючої системи, яка покликана здійснювати під час управлінського процесу досягнення цілей” [113]. Балабанов І. [114] розглядає фінансовий механізм управління як складну систему управлінських органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань фінансового управління. Для Коласса Б. [115] фінансове управління є реально існуючою організацією безпосередньої реалізації управлінських цілей, які «матеріалізуючись» у механізмі управління, втілюються у системі цілеспрямованого впливу суб’єктів управління на об’єкти управління.

На наш погляд, сутність категорії фінансового механізму управління найбільш повно визначена у формулюванні Бланка І., який, розглядаючи фінансовий механізм управління, визначає його як взаємодію керуючої та керованої систем в процесі використання об’єктивних економічних законів останньої [116]. Ми вважаємо, що саме цей підхід є найбільш обґрунтованим, і саме на ньому ми будемо базуватись при визначенні категорії фінансового механізму управління поточними пасивами банку.

Потрібно зауважити, що будь-який механізм управління, в тому числі і фінансовий, має дві взаємопов’язаних сторони: об’єктивну та суб’єктивну. Об’єктивна сторона фінансового механізму управління проявляється в тому, що він будується у відповідності з вимогами об’єктивних економічних законів. З іншого боку, фінансовий механізм управління має суб’єктивний

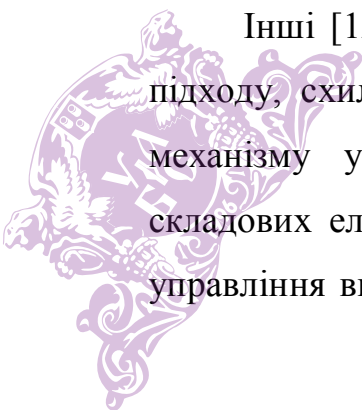

характер, оскільки розробляється органами фінансового управління банку для вирішення тих задач, які стоять перед ним на тому чи іншому етапі функціонування. Органічне поєднання цих сторін дозволяє характеризувати механізм управління рухом грошових коштів економічними категоріями. В іншому випадку фінансовий механізм управління буде являти собою таку сукупність складових, що не відповідатимуть реальним економічним процесам.

Оскільки нами було запропоновано визначати фінансовий механізм управління поточними пасивами комплексно, то при проведенні дослідження доцільно використовувати системний підхід.

Принциповою проблемою при дослідженні фінансового механізму управління є його структуризація, під чим розуміють «виділення в системі двох типів об'єктів – множини елементів та множини зв'язків, а також співвідношень даних множин один з одним». В цьому випадку під структурою розуміється сукупність зазначених двох множин, що певним чином поєднані один з одним [117]. Потрібно зазначити, що щодо структури фінансового механізму управління, як і з питання визначення самого поняття, в економічній науці єдності думок також не має. Одні автори [118, 119, 120, 121, 122] поділяють структурно-організаційне трактування та виділяють наступні елементи: первинну ланку системи органів управління, відповідні підсистеми, структури органів управління тощо. Але тим самим вони фактично отожднюють категорії «фінансовий механізм управління» та «фінансовий апарат управління», тому даний підхід не може бути використаний для розробки фінансового механізму управління поточними пасивами банку.

Інші [123, 124, 125, 126] – прихильники структурно-функціонального підходу, схилившись до більш широкого трактування складу фінансового механізму управління, розходяться у визначенні кількості та змісту складових елементів. Так, Бланк І. [116] в системі фінансового механізму управління виділяє систему управління; правові норми; способи визначення

цілей; управлінський процес як цикл дій керуючої системи, що послідовно змінюють одна одну. Саме такий склад елементів, на думку автора, характеризує фінансовий механізм управління як своєрідний зовнішній та динамічний прояв управління фінансами. На думку Стоянової Є. [125] фінансовий механізм управління включає наступні елементи: об'єкти управління; суб'єкти управління; взаємовплив між об'єктами та суб'єктами управління за допомогою фінансових методів та інструментів.

У результаті поєднання перелічених елементів фінансового механізму управління утворюється наступна структура, що схематично має наступний вигляд (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Структурно-функціональна схема побудови фінансового механізму управління

Зрозуміло, що наведені позиції вчених щодо розуміння поняття фінансовий механізм управління та його складових елементів, хоч і не відображають всього спектру думок, існуючих в економічній науці з цієї проблематики, проте визначають основні – у вузькому та широкому розумінні – підходи до її розкриття та вирішення.

У вузькому розумінні фінансовий механізм управління – це статична єдність певних елементів, що слугують інструментом організації та регулювання економічних процесів та відносин. В широкому розумінні – це динаміка, реальне функціонування всієї статичної єдності елементів. Більш

принятною є друга зі згаданих вище точок зору, оскільки саме структурно-функціональне розуміння фінансового механізму управління дає змогу розкрити статику і динаміку фінансового механізму управління. Зокрема, статику визначають об'єкти та суб'єкти управління, які складають організаційно-структурну основу фінансового механізму управління, а динаміку – комплекс зв'язків та взаємодій суб'єктів та об'єктів фінансового управління.

Базуючись на цих висновках, структуру фінансового механізму управління поточними пасивами можна представити як сукупність наступних об'єднань: організаційно-структурних, функціональних елементів, елементів забезпечення, комплексна взаємодія яких спрямована на досягнення цілей функціонування банку (рис. 1.3).

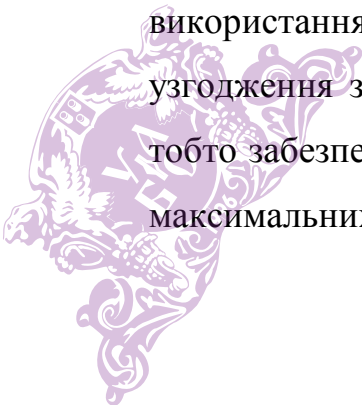
Рис. 1.3. Основні складові фінансового механізму управління поточними пасивами

В усіх складових фінансового механізму завжди відбуваються цілеспрямовані процеси, сукупність яких визначає функціонування механізму в цілому. Для ефективного функціонування будь-якого механізму необхідно, щоб процеси, що відбуваються у ньому, були цілеспрямованими, тобто необхідно мати певну сукупність цілей, на досягнення яких орієнтується управління, тому ключовою складовою фінансового механізму управління поточними пасивами є цільові елементи.

Основою фінансового механізму управління поточними пасивами в якості цільової складової виступає загальна стратегія банку, зміст якої визначає прийняту банком концепцію розвитку фінансів, стратегічні цілі, що розкривають основні напрямки формування, розподілу та використання ресурсів та сукупністю заходів, що здійснюються органами управління для досягнення поставлених цілей. В зв'язку з цим, важливого значення набувають питання оптимального розподілу ресурсів банку та їх ефективного використання, в тому числі для реалізації цільових програм розвитку банку.

Виконання банками своєї ролі щодо управління фінансовими потоками в економіці зумовлює необхідність розробки ними ресурсної політики, а також механізму управління поточними пасивами, що дозволить реалізувати дві основні функції комерційного банку як інституту ринкової економіки: по-перше, забезпечення необхідної ресурсної бази для здійснення кредитної та інвестиційної політики і по-друге, отримання прибутку. Отже, основною метою механізму управління поточними пасивами банку повинно бути знаходження оптимального співвідношення між ліквідністю банку та його прибутковістю.

Виходячи з зазначеного вище та специфіки формування та використання поточних пасивів, можна виділити мету управління ними – узгодження за строками залучення та розміщення поточних пасивів банку, тобто забезпечення в кожний момент часу ліквідності банку та забезпечення максимальних доходів.

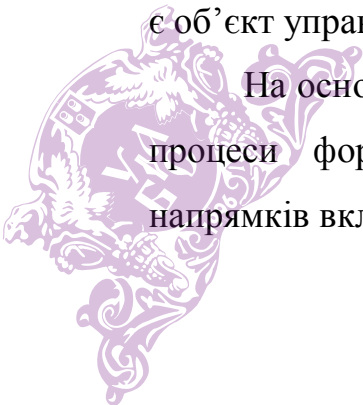

Для якісного управління поточними пасивами банку необхідно вирішити наступні основні завдання

- знати, які клієнти найбільш вигідні з погляду можливості більш ефективного використання їх ресурсів, тобто вміти визначати клієнтів, які забезпечують більшу стабільність ресурсної бази і більший залишок на своєму рахунку;
- вміти планувати роботу по залученню клієнтів, тобто знати, скільки клієнтів необхідно мати або залучити для забезпечення заданого обсягу поточних пасивів;
- організувати і проводити роботу по залученню найбільш вигідних потенційних клієнтів в банк, не забуваючи про необхідність утримання існуючих;
- забезпечити ефективність кожної операції, пов'язаної з обслуговуванням клієнта, тобто слід розраховувати собівартість наданих послуг та визначати їх рентабельність в розрізі кожного клієнта, що дасть можливість проведення гнучкої індивідуальної цінової політики;
- розробити інформаційно-аналітичну систему підтримки прийняття рішень при формуванні поточних пасивів. Це ключовий фактор, що впливає на можливість своєчасного отримання необхідної інформації з метою оперативного і адекватного реагування на зміни, що відбуваються.

Дослідження об'єкту управління та його аналіз фіксують модель об'єкту на поточний момент часу, проект (ціль) задає її для наступного періоду. Таким чином, управлінські процедури визначають керовані процеси, з іншого боку, процедура планування визначає керовану діяльність. Таким чином, управлінська діяльність має своїм об'єктом як процеси, об'єктом яких є об'єкт управління, так і діяльність, що є механізмом цих процесів.

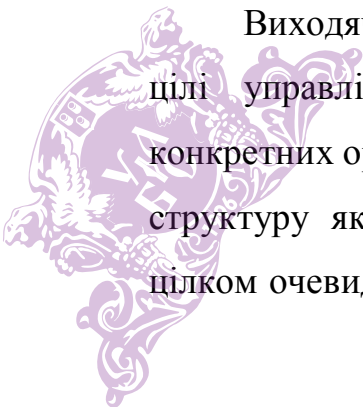
На основі наведених положень в якості об'єкту управління виступають процеси формування, організації залучення та обґрунтування різних напрямків вкладення та використання поточних пасивів комерційного банку.

В якості суб'єктів управління можна визначити відповідальну особу або групу осіб, що мають право приймати рішення та несуть відповідальність за ефективність процесу управління поточними пасивами банку. Сукупність осіб та організаційних структур, що забезпечують функціонування фінансового механізму управління, складає фінансовий апарат управління. Потрібно зауважити, що поява фінансового апарату управління поточними пасивами банку завжди обумовлена чітко визначеною необхідністю реалізації цілей та завдань, що стоять перед ними відповідно до конкретних сфер діяльності банку, тому система органів управління створюється саме як інструмент реалізації цілей та завдань, поставлених перед ними щодо формування та використання поточних пасивів, як засіб конкретизації загальних функцій управління у певних сферах фінансової діяльності банку. А це, в свою чергу, засвідчує, що між завданнями та цілями фінансового управління та функціями конкретного органу управління існує прямий зв'язок: функції конкретного органу похідні в цілому від цілей та завдань управління поточними пасивами банку. Іншими словами, функції фінансового апарату управління спрямовані на конкретний об'єкт управління, реально існуючі управлінські дії несуть в собі відбиток загальних цілей та завдань фінансового управління поточними пасивами банку.

Функції органів управління поточними пасивами розкривають сутність цього органу, зміст їх діяльності, співвідношення з іншими органами управління банком, місце в системі управління. Кожен орган управління, здійснюючи належну йому компетенцію, виконуючи власне належні йому функції, тим самим реалізує частину загальних цілей та завдань управління поточними пасивами банку.

Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що завдання та цілі управління поточними пасивами, диференціюючись у функціях конкретних органів управління ними, багато в чому впливають на внутрішню структуру як органів управління, так і конкретних їх складових. Тобто цілком очевидним є зв'язок та вплив загальних цілей та завдань фінансового

управління поточними пасивами на структурне становлення як самих органів в цілому, так і структури самих її складових.

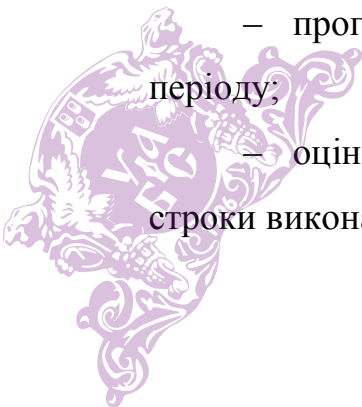
Конкретній сукупності цілей та підцілей можна поставити у відповідність сукупність функцій, що призводять до досягнення цілей. Визначення останніх дозволяє впорядкувати сукупність функцій, що реалізуються системою управління, згрупувати їх за цільовим призначенням та визначити вектори впливу функцій на цілі.

Як система економічного управління фінансовий менеджмент включає теоретичні питання управління фінансами та організації управління фінансами і організації фінансової діяльності в комерційному банку. Управління фінансами банку – це частина взаємопов'язаного процесу, в якому можна виділити наступні функціональні підсистеми: фінансове планування, фінансовий аналіз та контроль [127, с.28].

Планування є однією з основних функцій управління. Воно має на меті довгострокове забезпечення результативності банку і освоєння його нових можливостей. Для цього необхідно, перш за все, найбільш повно враховувати зміни в навколишньому середовищі, які являють собою потенційні загрози і майбутні можливості для банку. Потрібно передбачити непередбачувані сили, критичні тенденції з боку оточення та обмежити їх можливий вплив на банк.

Основними завданнями, які необхідно вирішувати у процесі планування поточних пасивів, є:

- групування пасивів банку за строками та можливістю вилучення з метою визначення обсягів поточних пасивів, виділення умовно-постійної та умовно-змінної їх частки;
- прогнозування обсягів поточних пасивів банку в межах обраного періоду;
- оцінка стану ресурсної позиції банку на будь-яку дату, враховуючи строки виконання зобов'язань та погашення активів;

– прогнозування впливу контрольованих і неконтрольованих факторів на зміну обсягів та структури поточних пасивів банку.

Основними факторами, що впливають на обсяги поточних пасивів банку є внутрішні: рівень стабільності банку та його клієнтської бази; розмір капіталу банку; імідж банку на відповідних фінансових ринках; кваліфікація персоналу, включаючи культуру обслуговування клієнтури; стратегія банку та його маркетингова політика; технології, що використовуються банком, у частині їх відповідності потребам наявних і потенційних клієнтів; широта номенклатури послуг, що надаються клієнтам у процесі обслуговування їх поточних, депозитних та інших рахунків; фінансові можливості з оплати залучених коштів, обумовлені ефективністю їх наступного розміщення; умови тримання коштів на рахунках, тарифна політика банку та ін.) та зовнішні (загальний економічний та політичний стан, рівень конкуренції між банками, показники кон'юнктури ринку банківських послуг, державне регулювання та ін.) фактори, а також сукупність факторів та їх наслідків, що можуть мати місце при неочікуваних кризових явищах (стресових явищах)

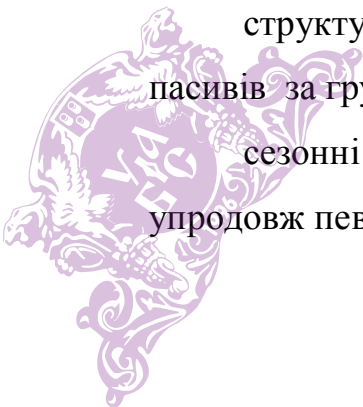
На зміни в обсягах, структурі та стабільності поточних пасивів банку впливає комплекс чинників загальноекономічного характеру, які необхідно враховувати у процесі прогнозування [128, 129, 130]. Вплив таких чинників вивчають, розподіливши їх за такими групами:

трендові – показують довгостроковий середній темп зростання поточних пасивів, виявляють загальні тенденції, які екстраполюються на майбутнє;

циклічні – відтворюють коливання ділової активності в країні впродовж одного економічного циклу;

структурні – відображають зрушення у обсягах та структурі поточних пасивів за групою чи системою банків;

сезонні – визначають зміни у обсягах та структурі поточних пасивів упродовж певного періоду (тижні, місяці) порівняно із середньорічним;

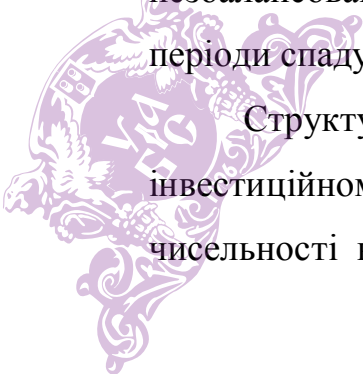

випадкові та надзвичайні, пов'язані з особливостями діяльності клієнтів.

У загальному випадку тренди будуються на базі аналізу інформації за досить тривалі періоди (від кількох десятків до ста років), які включають кілька економічних циклів. Це дає змогу усунути вплив окремих економічних циклів і виявити найбільш загальні зміни в суспільстві чи на ринках, які обслуговує банк. Для нестабільних економік побудова довгострокових трендів ускладнена, а іноді і втрачає сенс (через значний вплив політичних чи економічних катаклізмів).

Циклічні зміни виявляють у процесі аналізу динаміки показників, що характеризують поточні пасиви, у межах одного ділового циклу. На стадії зростання ділової активності попит на кредити зростає зазвичай вищими темпами, ніж ресурсна база, в тому числі поточні пасиви. Якщо в період економічного піднесення терміни розміщення активів банку суттєво перевищують терміни залучення зобов'язань, банк може зазнати збитків внаслідок зростання ризику ліквідності та залучення ресурсів за підвищеною процентною ставкою. Якщо ж в такі періоди банк залучив кошти на довші терміни (а отже, за нижчою ставкою), а розмістив на коротші, то це дасть змогу підвищити прибутки та уникнути проблем з ліквідністю. Під час спаду ділової активності все відбувається навпаки і тому банку потрібно відповідним чином підготуватися і заздалегідь реструктуризувати баланс. На цій фазі економічного циклу прибуток банку зростатиме, якщо активи розміщувати на довші терміни (це дає змогу фіксувати вищу ставку на триваліший період і отримувати вищі доходи), а ресурси залучати на коротші терміни. Такий підхід може призвести до підвищення ризику незбалансованої ліквідності. Однак банк має взяти до уваги й те, що в періоди спаду ділової активності попит на кредити знижується.

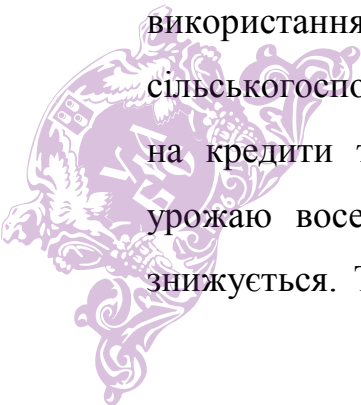
Структурні чинники відображають зрушення у споживанні, інвестиційному процесі, розвитку науково-технічного прогресу, зміни в чисельності населення та рівні зайнятості. Для виявлення їхнього впливу

обсяги та структура поточних пасивів у банківській системі в цілому (або по групі банків) аналізується в динаміці. Виявлені структурні зрушення порівнюють з аналогічними даними конкретного банку та враховують у процесі формування стратегії управління. Такий порівняльний аналіз доцільно проводити не лише за даними банківської системи в цілому, а і у розрізі окремих груп банків. Структурні зрушення у поточних пасивах у різних групах банків можуть відрізнятися. Тому в процесі аналізу доцільно порівнювати структуру показників окремого банку із середніми значеннями аналогічних показників у тій групі банків, до якої він належить. Аналіз структурних зрушень розпочинають з оцінки стабільності ресурсної бази банків і виявлення загальних тенденцій, що існують у банківській системі. Далі аналізується динаміка структурних зрушень за основними статтями поточних пасивів у банківській системі у цілому. Клієнтська база кредитних установ за своїм складом неоднорідна, тому наступним етапом є аналіз її структури з погляду співвідношення поточних та стабільних зобов'язань. Це дає змогу менеджменту банку оцінити загальні тенденції, що існують у банківській системі, та врахувати їх під час прогнозування поточних пасивів.

Вплив сезонних чинників на формування поточних пасивів виявляється в процесі аналізу ресурсної бази кожного окремого банку. Сезонні чинники, а також ті, що пов'язані з особливостями діяльності клієнтів банку, залежать від складу клієнтури банку, регіональних особливостей і специфіки ринкової ніші конкретного банку. Мета такого аналізу – з'ясування змін і закономірностей у обсягах та структурі поточних пасивів банку впродовж певного періоду (тижні, місяці) порівняно із середньорічними показниками.

Сезонні чинники часто суттєво впливають на формування та використання поточних пасивів банку. Наприклад, у банка, що обслуговує сільськогосподарські підприємства, навесні відбувається зростання попиту на кредити та зниження залишків на рахунках клієнтів. Після продажу урожаю восени обсяг залишків зростає, а попит на кредити навпаки – знижується. Такі сезонні коливання відчувають і ті банки, які працюють з

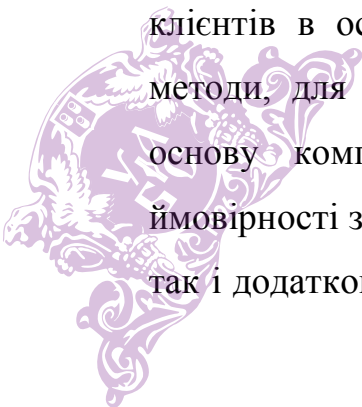

підприємствами харчової та переробної промисловості, будівельними компаніями, туристичними фірмами. Впливу сезонних чинників на формування та використання поточних пасивів можна уникнути через галузеву та портфельну диверсифікацію клієнтської бази. Для банку, який залежить від одного або кількох типів клієнтів, аналіз сезонного фактору дуже важливий.

Здебільшого вплив сезонних чинників на формування та використання поточних пасивів банку може бути визначений досить точно за даними ретроспективного аналізу. Порівняння показників, розрахованих за даними різних періодів упродовж року, дає змогу банку виявити інтервали пікового вилучення коштів з рахунків, що формують поточні пасиви, та періоди в яких обсяги поточних пасивів знаходяться на стабільно високому рівні.

Вплив випадкових і надзвичайних чинників, пов'язаних з особливостями діяльності клієнтів, виявити найскладніше. Ці чинники не завжди піддаються прогнозуванню, а виявлені ретроспективні дані можуть не повторюватися в майбутньому. Оскільки в комерційному банку кількість клієнтських рахунків досить значна (зазвичай кілька тисяч), то сукупна динаміка результируючих показників за всіма рахунками нівелює будь-які випадкові відхилення за кожним окремим рахунком. Це означає, що на динаміку показників банку впливають лише загальноекономічні чинники, які можна досить точно передбачити. Результати аналізу структури, динаміки та рівня стабільності поточних пасивів банку можуть бути екстрапольовані на майбутнє та використані під час прогнозування обсягів їх формування та використання.

Слід зазначити, що при прогнозуванні залишків на поточних рахунках клієнтів в основному застосовуються різноманітні економіко-математичні методи, для реалізації яких використовується програмне забезпечення. В основу комп'ютерних програм звичайно закладені моделі з оцінки ймовірності зміни обсягів поточних пасивів, виходячи як з попередніх даних, так і додаткових параметрів, що закладені в модель (сезонність виробництва

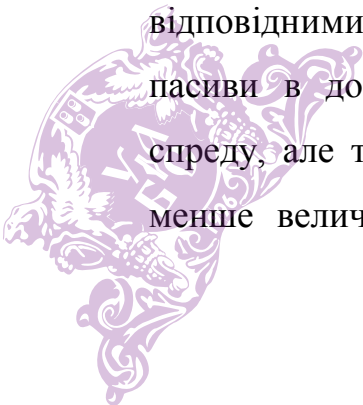

підприємств, що обслуговуються; визначення піків надходжень (наприклад, отримання заробітної плати) та вилучень (наприклад, свята, літні відпустки) коштів з поточних рахунків фізичних осіб).

Таким чином, для найбільш ефективного управління поточними пасивами слід визначити ті фактори, що в найбільшій мірі впливають на «поведінку» коштів на поточних, розподільних, бюджетних рахунках юридичних осіб; кореспондентських рахунках Лоро; карткових рахунках і поточних рахунках фізичних осіб, а також здійснити порівняльно-вартісний аналіз альтернативних варіантів використання поточних пасивів у активних операціях.

Система планування поточних пасивів складається з підсистеми стратегічного планування та підсистеми оперативного планування. Формування підсистеми стратегічного планування має відбуватися в контексті загальної стратегії банку і базуватися на обраних ним принципах і підходах до управління активами і пасивами. Оскільки вибір загальних стратегій управління банком незначний – їх лише дві, – то це стосується і поточних пасивів. Першу стратегію спрямовано на максимізацію прибутків, а отже, свідоме прийняття підвищеного ризику незбалансованої ліквідності. Друга має на меті мінімізацію ризику незбалансованої ліквідності та стабілізацію прибутків [131].

Завданням стратегічного планування поточних пасивів є розрахунок очікуваного в даному часовому інтервалі розриву між надходженням і відтоком грошових коштів, що формують поточні пасиви. Таке планування тісно пов'язане з проблемою фондування операцій і управління активами, тобто ухвалення рішень про розміщення активів і їх фінансування відповідними поточними пасивами. Найвигідніше трансформувати короткі пасиви в довгі активи за рахунок природного збільшення процентного спреда, але така стратегія приводить до збільшення ризику. Навпаки, чим менше величина розривів за строками, тим нижче ризик, проте більше

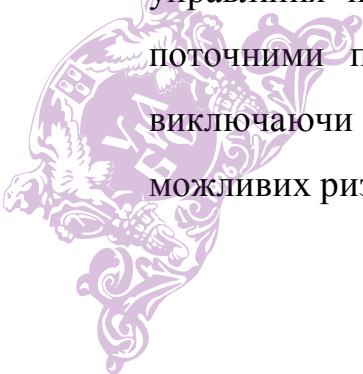
процентні витрати банку. Оптимізація коефіцієнта трансформації є найважливішим завданням фінансового управління поточними пасивами.

Підсистему оперативного планування поточних пасивів спрямовано на визначення щоденного їх обсягу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо їх розміщення. Для оперативного управління поточними пасивами слід мати поточний прогноз по руху та залишках коштів на поточних рахунках клієнтів, складений за підрозділами і внесений до програми управління ресурсами банку.

Отже, ефективна система планування поточних пасивів має постійно забезпечувати достатній рівень ліквідності за мінімальних витрат, тому важливе значення має застосовуваний банком інструментарій управління, зокрема методи прогнозування залишків на рахунках клієнтів банку.

Для вітчизняних банків процес створення ефективних систем управління поточними пасивами ускладнюється внаслідок нерозвиненості внутрішніх фінансових ринків, обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків, недостатнього рівня кваліфікації та досвіду банківських кадрів. Тому перед менеджментом банку постає завдання пошуку оптимального співвідношення між активами і поточними пасивами і з погляду забезпечення потреб ліквідності, і щодо їх доходності та вартості з огляду на їх реальні можливості щодо доступу до джерел поповнення ліквідних коштів.

Як вже зазначалося, основою управління поточними пасивами банку є загальна стратегія банку. Оскільки ринкова вартість банку підвищується внаслідок двох обставин – підвищення прибутку за умови постійного рівня ризику або зниження ризику за умови стабілізації прибутку, – вибір стратегії управління поточними пасивами банку незначний. По-перше, управління поточними пасивами можна спрямувати на максимізацію прибутку, не виключаючи при цьому можливості зазнати збитків внаслідок зростання можливих ризиків, в першу чергу ризику ліквідності.

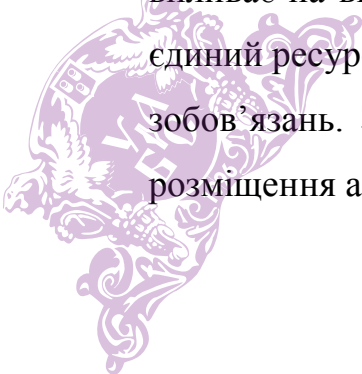

Стратегія максимізації прибутку передбачає свідоме прийняття ризику, реалізується через застосування незбалансованих підходів до управління поточними пасивами банку (які не передбачають вирівнювання джерел формування та напрямків використання поточних пасивів банку). Основне завдання управління за такого підходу – недопущення ситуації переростання допустимого ризику в катастрофічний, який загрожує самому існуванню банку і може призвести до банкрутства.

По-друге, може бути обрана стратегія мінімізації ризиків. Цей підхід дає змогу стабілізувати фінансові результати діяльності банку, якщо рівень прибутковості задовольняє його керівництво. У цьому разі мета досягається за допомогою таких прийомів управління поточними пасивами банку, як увідповіднення термінів та обсягів активів і поточних пасивів. Зрозуміло, на практиці досягти повної відповідності активних і пасивних статей балансу неможливо, але ця стратегія потребує передусім максимально можливого узгодження балансових позицій. Завдання банківського менеджменту полягає в тому, щоб забезпечити ефективну реалізацію вибраної банком стратегії. Потрібно наголосити, що вибір найраціональнішої стратегії управління є індивідуальним і залежить передусім від настроїв, сподівань і преференцій власників (акціонерів) банку.

Оперативне управління поточними пасивами банку пов'язане передусім зі щоденним управлінням банківським балансом, яке здійснюється з позицій оцінювання співвідношення «прибуток – ризик».

Традиційний підхід до управління ресурсами, в межах якого здійснюється управління поточними пасивами, полягає у об'єднанні джерел фінансування. Згідно з таким методом управління структура зобов'язань не впливає на вибір напрямів розміщення активів, усі кошти розглядаються як єдиний ресурсний потенціал банку без урахування особливостей різних видів зобов'язань. Завдання керівництва банку – визначити пріоритетні напрями розміщення активів, що розглядаються як незалежна величина.

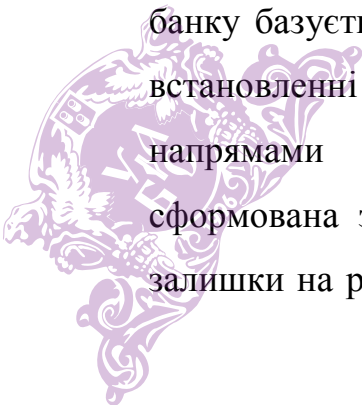

Вирішення завдань управління поточними пасивами відбувається в умовах обмежень, пов'язаних з діяльністю будь-якої банківської установи. До них відносяться: обмеження, пов'язані з величиною ризику, що може бути прийнятий банком; обмеження ринкового характеру, до яких можна віднести можливості по залученню коштів, що формують поточні пасиви; обмеження, пов'язані зі специфікою клієнтури банку, потреби якої в тих або інших банківських продуктах визначають структуру поточних пасивів банку.

Таким чином, комерційні банки повинні розподіляти поточні пасиви у різні види активних операцій, не знижуючи прибутковості і ліквідності банку. При цьому банки можуть керуватися наступними методами розміщення: методом об'єднання джерел фінансування та методом поділу джерел фінансування.

Перевагою методу об'єднання джерел фінансування є простота і доступність його практичного застосування, а головним недоліком – виникнення проблем з ліквідністю. Ризик ліквідності зростає, якщо зв'язки між активами та зобов'язаннями не враховуються. Намагаючись обрати найприбутковіші напрями вкладення ресурсів, банк може видати довгострокові кредити, які фінансуються за рахунок поточних пасивів. Така трансформація з великою ймовірністю призводить до підвищення рівня ризику ліквідності. Якщо менеджмент банку вирішить застрахуватися від підвищення рівня ризику ліквідності і з цією метою розглядатиме високоліквідні активи як пріоритетний напрям розміщення поточних пасивів, йому доведеться відмовитися від одержання максимально можливого прибутку для акціонерів банку.

Альтернативний підхід до управління структурою активів і зобов'язань банку базується на поділі джерел фінансування. Сутність методу полягає у встановленні відповідності між конкретними видами таких джерел і напрямиами використання ресурсного потенціалу. Частина ресурсів, сформована за рахунок мінливих джерел, таких як вклади до запитання, залишки на розрахункових рахунках клієнтів, одержані кредити «овернайт»,

має вкладатися в короткострокові кредити та цінні папери. Кошти, одержані зі стабільних джерел, таких як строкові вклади, депозити, можуть бути спрямовані на видачу довгострокових кредитів і придбання облігацій.

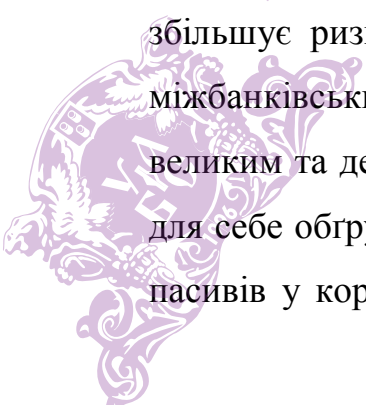
Застосовуючи метод поділу джерел фінансування, менеджмент банку має ретельно стежити за розмірами сум і строками різних видів зобов'язань і увідповіднювати до них структуру активів. З огляду на потребу постійно балансувати між структурою пасивів та активів зазначений метод стає вельми трудомістким, а отже, ускладнюється практичне його застосування. Іншим недоліком є можливе зменшення доходів банку, спричинене відмовою від прибуткового вкладення коштів, якщо не існує відповідного джерела фінансування. Перевага цього методу полягає у зниженні ризику незбалансованої ліквідності, оскільки потреба в ліквідних коштах у будь-який час може бути передбачена.

Встановлення контролю над структурою та стабільністю зобов'язань дає змогу формувати ресурсну базу згідно з потребами щодо проведення активних операцій.

Водночас, якщо проаналізувати структуру поточних пасивів за критеріями ліквідності та доходності, можна дійти наступних висновків:

1. Використовуючи в активних операціях умовно-постійні пасиви, банк майже не наражається на ризик ліквідності, але отримує стабільні доходи від відповідних активних операцій. Чим більша в банку частка поточних пасивів в загальній структурі залучених коштів, тим більш вигідне банку використання цих коштів.

2. Використовуючи в активних операціях частину умовно-змінних пасивів, банк має можливість отримати додатковий дохід, але він, одночасно, збільшує ризик ліквідності. Зважаючи на особливості вітчизняного ринку міжбанківських кредитів, подібну стратегію доцільно використовувати лише великим та деяким середнім банкам, але навіть ці банки повинні встановити для себе обґрунтовані внутрішні ліміти щодо трансформації умовно-змінних пасивів у короткострокові активи з метою як зниження ризику ліквідності,

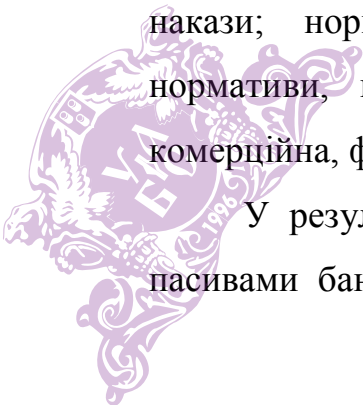
так і зменшення ризику понесення додаткових витрат у випадку термінового залучення коштів на не вигідних для банку умовах.

Зважаючи на те, що вірогідність кардинальних та різких кон'юнктурних змін в економіці України досить значна, банки, у разі трансформації частини умовно-змінних пасивів, несуть підвищений ризик ліквідності щодо масового зняття коштів з поточних рахунків, тому необхідно здійснювати моніторинг можливості настання цієї ситуації шляхом визначення відповідних індикаторних показників та критеріїв для окремих цільових сегментів (наприклад, фізичних осіб, фізичних осіб-підприємців, найбільш значних юридичних осіб тощо) та прогнозування різноманітних сценаріїв виходу з кризової ситуації.

Для тих банків, які мають змогу трансформувати без істотного підвищення ризику ліквідності частину своїх умовно-змінних пасивів, доцільним є також аналіз дохідності проведення активних операцій з цими коштами. Для цього банку необхідно співставити рівень доходів за активними операціями з використанням трансакційних депозитів з рівнем витрат за отриманими міжбанківськими кредитами, необхідними для підтримки ліквідності, а також визначити можливі фінансові наслідки в разі неплатоспроможності банку в окремі періоду часу (наприклад, виплата пені та штрафів своїм клієнтам, а також накладення на банк санкцій з боку НБУ) [132].

Важливою складовою фінансового механізму управління є елементи забезпечення. Найбільш повними, на нашу думку, є пропозиції Поддєрьогіна А., Балабанова А., Балабанова І., які пропонують включати до складу даних елементів: правове забезпечення – закони, укази, постанови, накази; нормативне забезпечення – інструкції, методичні вказівки, нормативи, норми та інші; інформаційне забезпечення – економічна, комерційна, фінансова та інша звітність та інформація.

У результаті обґрунтування тези про те, що управління поточними пасивами банку є особливою складовою частиною менеджменту ресурсів

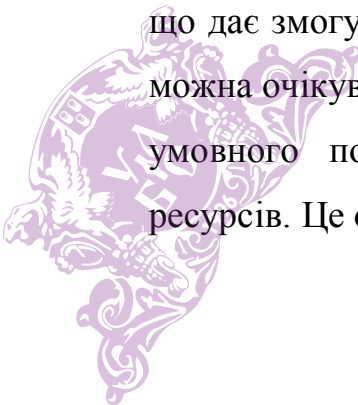
банку, визначена сутність такого управління як сукупність підходів, методів та інструментів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із процесами формування, організації залучення та обґрунтування напрямків використання поточних пасивів банку, з метою досягнення поставлених перед банком цілей з урахуванням мінливих умов зовнішнього середовища; запропоновано будувати структуру фінансового механізму управління поточними пасивами у вигляді структурно-функціональної схеми взаємодії організаційно-структурних, функціональних елементів та елементів забезпечення, комплекс яких спрямований на досягнення цілей банку.

Висновки за розділом 1

За результатами дослідження теоретико-методологічних основ управління поточними пасивами банку зроблені наступні висновки:

1. Поглиблено теоретичні засади щодо визначення сутності поняття «поточні пасиви банку»: під поточними пасивами слід розуміти частину ресурсів комерційного банку, обсяги яких схильні до щоденних значних змін за наявності визначеної умовно-постійної частини. До них відносяться кошти до запитання – залишки на поточних, розподільних, бюджетних рахунках юридичних осіб; залишки на кореспондентських рахунках ЛОРО; на карткових і поточних рахунках фізичних осіб; кредиторська заборгованість банку.

2. Поглиблено дослідження питання трансформації ресурсів банку: класифікація ресурсів комерційного банку за принципом стабільності, що дає змогу визначити найбільш нестабільні пасиви банку, вилучення яких можна очікувати у будь-який момент часу, може бути використана тільки для умовного поділу та характеристики джерел формування різних видів ресурсів. Це обумовлено існуванням певної умовно-постійної частини коштів

з усієї сукупності поточних пасивів (найменш стабільних ресурсів), яку банк може використовувати для проведення строкових активних операцій.

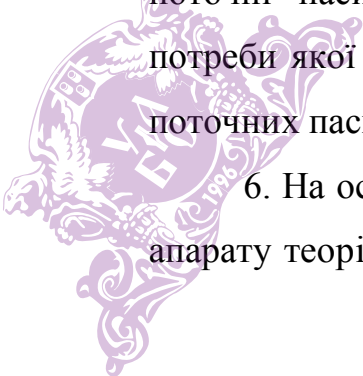
3. Визначено, що з метою ефективного управління поточними пасивами необхідно визначити ті фактори, що в найбільшій мірі впливають на поведінку коштів на поточних, розподільних, бюджетних рахунках юридичних осіб; кореспондентських рахунках Лоро; карткових рахунках і поточних рахунках фізичних осіб, а також здійснити порівняльно-вартісний аналіз альтернативних варіантів використання поточних пасивів у активних операціях.

4. У результаті обґрунтування тези про те, що управління поточними пасивами банку є особливою складовою частиною менеджменту ресурсів банку, визначена сутність такого управління як сукупність підходів, методів та інструментів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із процесами формування, організації залучення та обґрунтування напрямків використання поточних пасивів банку, з метою досягнення поставлених перед банком цілей з урахуванням мінливих умов зовнішнього середовища.

Структуру фінансового механізму управління поточними пасивами запропоновано будувати у вигляді структурно-функціональної схеми взаємодії організаційно-структурних, функціональних елементів та елементів забезпечення, комплекс яких спрямований на досягнення цілей банку.

5. Обґрунтовано, що вирішення завдань управління поточними пасивами відбувається в умовах обмежень, пов'язаних з діяльністю будь-якої банківської установи. До них відносяться: обмеження, пов'язані з величиною ризику, що може бути прийнятий банком; обмеження ринкового характеру, до яких можна віднести можливості по залученню коштів, що формують поточні пасиви; обмеження, пов'язані зі специфікою клієнтури банку, потреби якої в тих або інших банківських продуктах визначають структуру поточних пасивів банку.

6. На основі аналізу та уточнення сутності ряду визначень понятійного апарату теорії банківського менеджменту і розгляду методологічних основ і

особливостей управління ресурсами банку і його поточними пасивами конкретизоване коло задач для удосконалювання такого управління, серед яких виділені:

планування поточних пасивів, що передбачає групування пасивів банку за строками та можливістю вилучення з метою визначення обсягів поточних пасивів, виділення умовно-постійної та умовно-змінної їх частки; прогнозування обсягів поточних пасивів банку в межах обраного періоду; оцінку стану ресурсної позиції банку на будь-яку дату, враховуючи строки виконання зобов'язань та погашення активів; прогнозування впливу контрольованих і неконтрольованих факторів на зміну обсягів та структури поточних пасивів банку;

обґрунтування внутрішніх лімітів щодо трансформації умовно-змінних пасивів у короткострокові активи з метою як зниження ризику ліквідності, так і зменшення ризику понесення додаткових витрат у випадку термінового залучення коштів на не вигідних для банку умовах;

моніторинг можливості масового вилучення коштів з рахунків клієнтів шляхом визначення відповідних індикаторних показників та критеріїв для окремих цільових сегментів та прогнозування різноманітних сценаріїв виходу з кризової ситуації.

Основні результати розділу опубліковані в науковій статті [133].

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПОТОЧНИМИ
ПАСИВАМИ БАНКУ

2.1. Прогнозування залишків на поточних рахунках клієнтів банку

Поточні пасиви складають значну частку в структурі ресурсів банків. З урахуванням специфіки українських банків (насамперед, зважаючи на надзвичайно низький рівень їх інтеграції на міжнародні ринки фінансових ресурсів), повністю обґрунтованим є висновок про визначальний вплив саме цієї групи зобов'язань на формування ресурсної бази банків.

Проведений аналіз джерел формування ресурсів банками України, дозволяє зробити висновок, що як власні, так і залучені ресурси банківської системи мають тенденцію до зростання (табл.2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура залучених ресурсів та кредитів українських банків в 2003 - жовтень 2006 рр.

	Сума на кінець періоду, млн. грн.				Темп приросту, %			Питома вага, %			
	2003	2004	2005	2006	У 2004 порівняно з 2003	у 2005 порівняно з 2004	У 2006 порівняно з 2005	2003	2004	2005	2006
Депозитні ресурси (в тому числі поточні пасиви)											
до запитання	25468	33437	50350	60320	31,29	50,58	19,80	41,50	40,31	37,93	36,58
Коротко- та середньострокові	16167	17999	31197	57018	11,33	73,33	82,77	26,35	21,70	23,50	22,43
Довгострокові	19730	31523	51198	104172	59,77	62,41	103,47	32,15	38,00	38,57	40,98
Кредити											
Короткострокові	37282	40575	54820	67373	8,83	35,11	22,90	54,96	45,81	38,22	35,98
Довгострокові	30553	48003	88599	119899	57,11	84,57	35,33	45,04	54,19	61,78	64,02

Аналізуючи структуру ресурсів банків України, можливо зробити висновок, що власні ресурси займають значно меншу частку в структурі банківських ресурсів, ніж залучені та запозичені. 1 січня 2004 року питома вага власного капіталу у банківських ресурсах складала 12,85%, на початок 2005 року – 13,71%, а в 2006 році знизилась до рівня 11,90%. Питома вага зобов'язань складає 87,15%, 86,29% та 88,10% відповідно. Таким чином,

нарощування банками обсягів довгострокових кредитів проводиться на фоні дефіциту залучених довгострокових ресурсів. У грудні 2005 року перевищення довгострокових кредитів над залученими довгостроковими ресурсами склало 23,21% обсягу короткострокових ресурсів.

Такий дисбаланс структури активів та зобов'язань комерційних банків за термінами потребує постійного догляду та планування нарощування довгострокового кредитування при значних обсягах коштів до запитання та інших поточних пасивів.

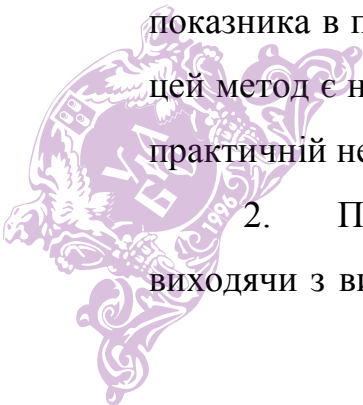
Прогнозування є інструментом процесу планування і дає змогу передбачити вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на досягнення запланованих результатів.

Прогнозування – це метод, в якому використовується як накопичений в минулому досвід, так і поточні припущення стосовно майбутнього з ціллю його визначення. Якщо прогнозування виконано якісно, результатом стане картина майбутнього, яку можна використовувати як основу для планування [134].

Для того щоб проаналізувати, яку частку поточних пасивів банк може трансформувати у відповідні активи, можливе застосування двох підходів, що доповнюють один одного [59]:

1. Прогнозування майбутніх залишків на поточних рахунках, виходячи з ділової активності клієнта в попередньому періоді – цей підхід можна застосувати для прогнозу залишків коштів на рахунках підприємств шляхом множення сум залишків у відповідному минулому періоді на коефіцієнт збільшення ділової активності, який дорівнює співвідношенню планового валового обсягу випуску в поточному році до аналогічного показника в попередньому періоді (наприклад, році). Але слід зауважити, що цей метод є неефективним завдяки малій вірогідності прогнозування а також практичній неможливості отримати планові дані від підприємства.

2. Прогнозування майбутніх залишків на поточних рахунках, виходячи з визначення імовірності зміни динаміки руху коштів на рахунках

та визначення (з максимальною імовірністю для заданого рівня ризику ліквідності) мінімального рівня залишків на поточних рахунках клієнтів.

Таким чином, можливі стратегії управління ресурсами повинні бути засновані на якісному вивченні саме цієї категорії банківських пасивів, і проблема прогнозування постійного залишку грошових коштів на поточних рахунках фізичних та юридичних осіб займає особливе місце в процесі управління ресурсами банку [9].

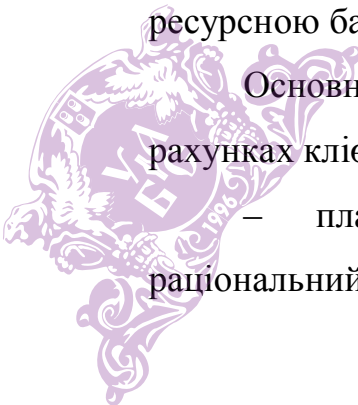
Прогнозування, а особливо прогнозування на перспективу, виступає важливою зв'язуючою ланкою між теорією та практикою регулювання діяльності банку і є невід'ємною частиною управління, виконуючи дві головні функції [134, 135]:

- функцію передбачення, сутність якої полягає в описі можливих або бажаних перспектив розвитку об'єкта прогнозування в майбутньому;
- розпоряджувальну функцію, сутність якої передбачає підготовку проектів рішень щодо різних проблем планування, використання інформації про майбутнє у цілеспрямованій діяльності різних суб'єктів управління.

Володіння найдосконалішими методами прогнозування розмірів умовно-постійних залишків допоможе банку більш ефективно і раціонально розподіляти свої зусилля і ресурси на їх залучення, планувати використання цих коштів в якості стабільного ресурсу для кредитування, вкладення в цінні папери, одержувати значний прибуток. Зазначені факти вимагають від банків розробки методичних підходів до прогнозування потенційного залишку коштів на поточних рахунках клієнтів для якісного управління своєю ресурсною базою.

Основними цілями здійснення прогнозування залишків на поточних рахунках клієнтів є:

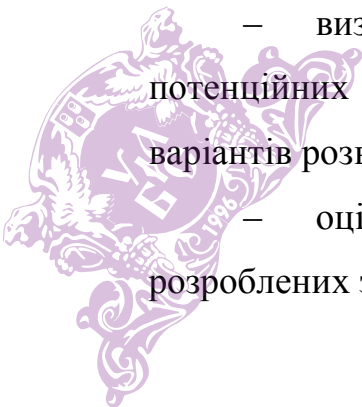
- планування роботи по залученню цього виду ресурсів, більш раціональний і ефективний розподіл зусиль і ресурсів банку на їх залучення;

- планування використання цих коштів у якості стабільного ресурсу для кредитування (зокрема, міжбанківських кредитів), вкладення в цінні папери і т.ін.;
- формування значень для ресурсного портфелю банку на розрахунковий період і досягнення намічених стратегічних цілей;
- оцінка економічних і фінансових перспектив, а також передбачуваного фінансового стану банку на плановий період;
- формування на цій основі обґрунтованих висновків і рекомендацій щодо вибору раціональної стратегії і тактики дій вищого керівництва банку.

Виходячи з визначених цілей, найважливішими завданнями прогнозування у системі управління поточними пасивами є:

- встановлення загальної величини, складу та структури поточних пасивів за визначений термін часу;
- визначення головних джерел формування поточних пасивів, а також напрямків їх використання;
- визначення факторів, які впливають на формування та використання поточних пасивів та визначення ступеню, з яким кожен фактор впливає на формування та використання поточних пасивів;
- визначення моделі та підходу, за допомогою яких можливо оптимально визначити прогнозні обсяги поточних пасивів та умовно-постійної їх частини;
- оцінка економічних наслідків реалізації кожного з можливих варіантів розвитку подій та їхнього впливу на об'єкт прогнозу;
- виявлення та дослідження потреб банку з наступним адекватним їхнім відображенням у системах прогнозів різного рівня та деталізації;
- визначення змісту заходів щодо забезпечення реалізації потенційних можливостей та послаблення загроз кожного з можливих варіантів розвитку прогнозованих подій;
- оцінка необхідних витрат і ресурсів для впровадження розроблених заходів і наслідків щодо обмежень у системі «час-гроші».

Слід зазначити, що на основі аналізу рядів залишків було виявлено, що динаміці залишків коштів на рахунках до запитання властиві певні загальні закономірності, а саме:

– наявність різких викидів, що відображають надходження великих сум коштів, а потім (як правило, наступного дня) їхнє списання. Причинами даних викидів є те, що, по-перше, нераціонально тримати великі суми коштів на рахунках до запитання; по-друге, такими сумами часто бувають передбачені надходження, для яких заздалегідь визначені строки та напрямки використання;

– наявність більш розтягнутих у часі, але короткострокових викидів, що відображають надходження великих сум коштів, щодо яких у банку була інформація про те, що дане накопичення залишків буде незабаром списано;

– поступове нагромадження або незначні коливання коштів на рахунку, а потім у невідомий для банку момент часу списання значної суми коштів або, навпаки, разове значне збільшення залишку грошових сум на рахунку, а потім поступове списання або незначні їхні коливання (різку зміну коштів на рахунку далі будемо називати інтервенцією часового ряду). Динаміка такого характеру розглядається як «нормальне» поведіння досліджуваних часових рядів. На рис.2.1. представлена типова динаміка залишків коштів на рахунках до запитання, розрахована за даними додатку Ж.

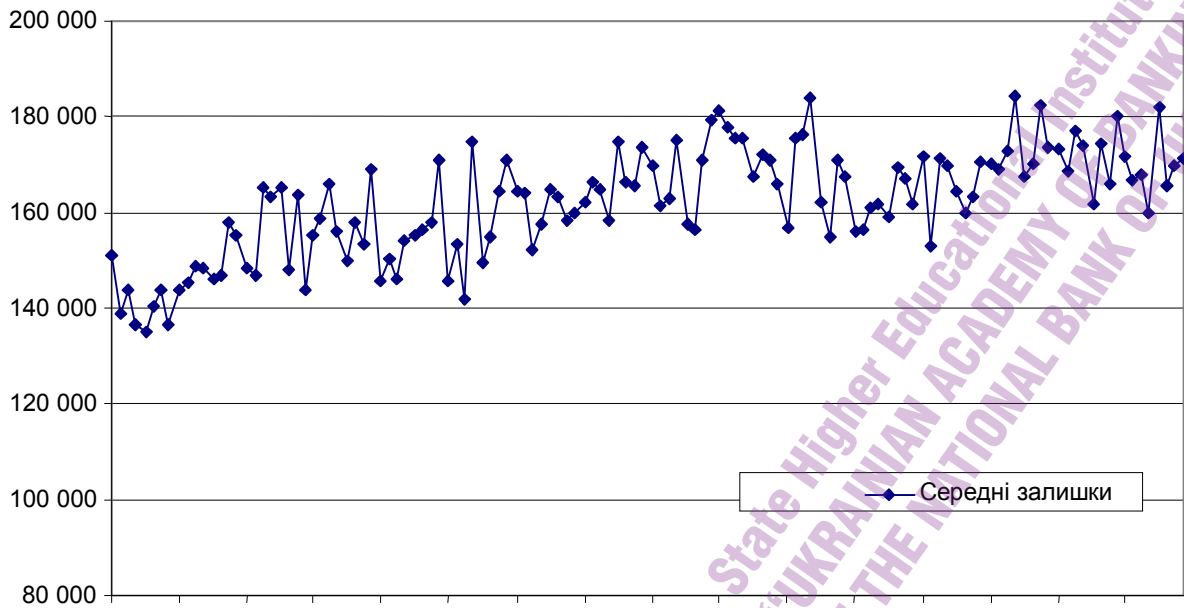

Рис. 2.1. Динаміка середніх залишків на рахунках до запитання клієнтів

Виявлені закономірності дозволяють обрати адекватний підхід до статистичного аналізу часового ряду та побудувати обґрунтований прогноз величини умовно-постійного залишку.

На першому етапі, на нашу думку, доцільно очистити ряд від одноденних значних викидів. Дану процедуру можна проводити вручну, однак рекомендується використати строгий критерій для виявлення таких викидів. Критеріальний підхід забезпечує певну системність аналізу, що проводиться. В якості такого індикатора в [136] пропонується використовувати наступну умову: як правило, призводять до значних одноденних викидів найбільші клієнти, відповідно, пропонується виключити із сумарного залишку на поточних рахунках найбільших клієнтів банку, залишки за рахунками яких аналізувати окремо.

Після очищення ряду від великих клієнтів, ряд отримує наступний вигляд (рис. 2.2).

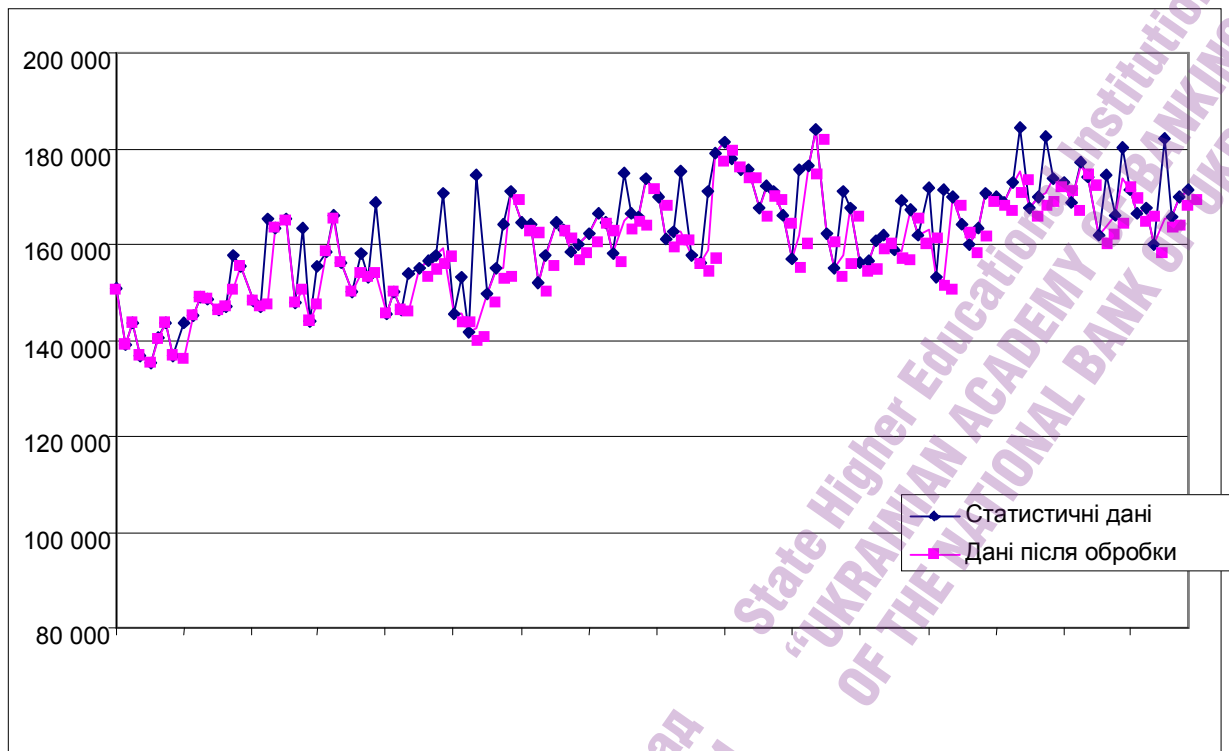

Рис 2.2. Результати обробки та виділення «викидів»

Для оригінальної системи прогнозування залишків, що розробляється, на поточних рахунках клієнтів в порівнянні з іншими видами часових рядів необхідно обґрунтувати і обрати метод прогнозування.

Вихідною інформацією для прогнозування умовно-постійного залишку на рахунку є дані про динаміку щоденних залишків на цьому рахунку, тобто певний часовий ряд. При цьому передбачається, що додаткова інформація відносно майбутньої поведінки часового ряду відсутня.

Розглянемо постановку задачі. Спостерігаються величини $Y=Y(t)$ середніх залишків на рахунках клієнтів в дискретні моменти часу $t_i = t_0 + i\Delta t$, $i=1\dots T$, де t_0 – певний початковий момент часу, Δt – проміжок часу між спостереженнями, T – горизонт прогнозування. Задача прогнозування полягає в тому, щоб за його відомою ділянкою оцінити майбутні значення величини Y .

Економічна теорія використовує для прогнозування економічних процесів різні методи, більшість з яких придатні також для прогнозування умовно-постійних залишків на поточних рахунках клієнтів банку. Для

прогнозування залишків на поточних рахунках клієнтів банку можна скористатися трьома групами методів прогнозування (рис. 2.3.)

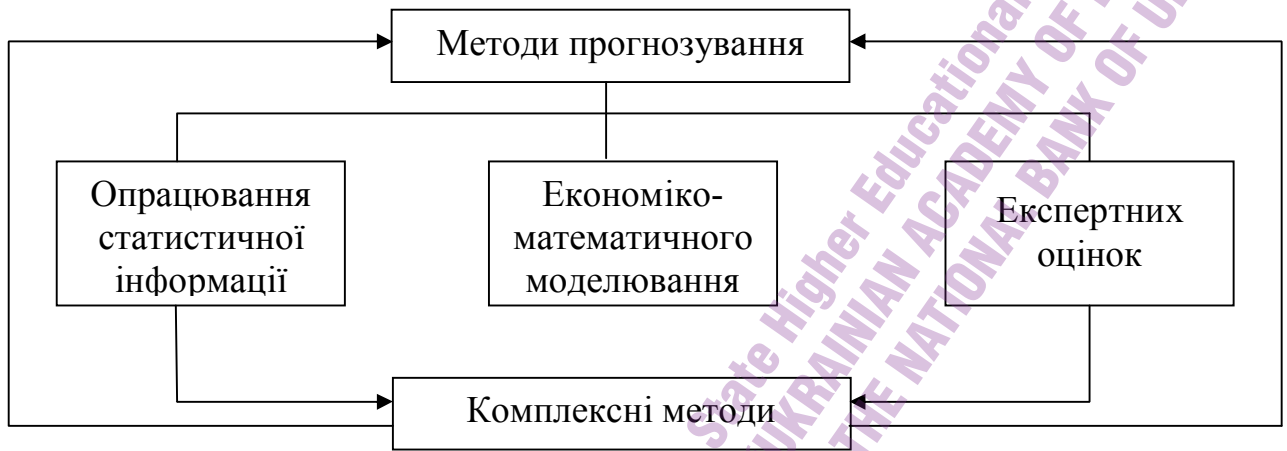

Рис. 2.3. Методи прогнозування залишків на поточних рахунках клієнтів банку

У таблиці 2.2 містяться рекомендації щодо доцільності використання методів кожної групи.

Шляхом проведених досліджень [137] було встановлено, що практичну цінність являє оцінка мінімального рівня коштів на горизонті планування до 3 місяців (12 управлінських тижнів), більш тривалі оцінки вимагають застосування методів сценарного аналізу.

Завдання, таким чином, зводиться до визначення мінливості поточних пасивів і, відповідно, до розрахунку їх мінімально можливих у майбутньому значень, як нижньої межі довірного інтервалу із визначеною надійністю.

З огляду на те, що списання та надходження коштів на поточні рахунки клієнтів мають випадковий характер, а їх кількість є доволі значною, можливе застосування статистичних моделей поведінки залишків на поточних рахунках, в основу яких покладене припущення, що відносні залишки коштів до запитання є стаціонарними протягом досить тривалих проміжків часу. Розподіл відносних змін залишків підкоряється певним законам, наприклад, закону нормального розподілу.

Методи прогнозування залишків на поточних рахунках клієнтів банку

Різновиди групових методів	Економічна сутність	Сфера використання
Методи опрацювання статистичної інформації		
Проста екстраполяція	Перенесення визначених залежностей досліджуваних показників на перспективу	Розробка короткострокових прогнозів за умови, що у прогнозованому періоді не відбудеться значних змін
Метод найменших квадратів	Встановлення емпіричних залежностей між досліджуваними показниками та перенесення їх на перспективу	Розробка короткострокових прогнозів
Метод плавних середніх, метод експоненціального вирівнювання	Встановлення емпіричних залежностей досліджуваних показників від часового фактору	Розробка короткострокових та середньострокових прогнозів з урахуванням змін, що відбулися у ретроспективному періоді
Методи дисперсійного, регресійного, кореляційного аналізу	Визначення кількісних залежностей між головним критерієм та показниками, що впливають на його величину	Розробка середньострокових прогнозів.
Методи прогнозування, що базуються на економіко-математичних методах		
Структурні, функціональні моделі	Врахування фактору відображення співвідношень між зовнішніми умовами і внутрішніми параметрами формування залишків на поточних рахунках	Розробка середньострокових прогнозів.
Оптимізаційні моделі	Визначення максимальної або мінімальної величини прогнозного показника при визначених обмежених складових	Програмно-цільові прогнози
Методи прогнозування, що базуються на використанні експертних оцінок		
Індивідуальні експертні оцінки: метод «інтерв'ю», аналітичний метод, метод написання сценарію	З'ясування думки окремих респондентів щодо зміни показника у перспективі	Недоцільно застосовувати при складанні прогнозів
Колективні експертні оцінки: метод «комісії», «колективної генерації ідей» («мозкова атака»), метод «Дельфі», матричний метод	Ця група методів заснована на тому, що при колективному мисленні, по-перше, вище точність результату; по-друге, при обробці індивідуальних незалежних оцінок, що виносять експертами, можуть виникнути продуктивні ідеї	Допоміжний інструмент при розробці середньострокових і довгострокових прогнозів
Комплексні методи прогнозування		
Поєднання у різноманітній комбінації методів прогнозування	Одночасне використання різних методів прогнозування дає змогу підвищити достовірність результатів дослідження	Для підвищення достовірності прогнозних показників

Таким чином, використання такої моделі дозволило б оцінювати довірчі інтервали на різних часових горизонтах.

Побудуємо математичні моделі, що визначають залежність середньомісячного залишку (*ЗАЛИШОК*) грошових коштів від обороту (*ОБОРОТ*) та залежність коефіцієнту ефективності оборотів (відношення залишку до обороту – далі КЕО) від обороту по поточному рахунку клієнта. Даний коефіцієнт дозволяє оцінити корисність клієнта для банку з точки зору підтримання ним високого (відносно до свого обороту) залишку на поточному рахунку.

В якості вихідних даних використовувались середньомісячні обороти і залишки грошових коштів на поточних рахунках клієнтів. З усіх рахунків для аналізу були відібрані рахунки юридичних осіб з середньомісячними оборотами та залишками, що не дорівнюють нулю. В результаті такого відбору було отримано 176 пар значень залишок-оборот. За незалежну змінну було прийнято оборот по рахунку, а за залежну – залишок грошових коштів на рахунку. Обидві змінні розглядались як випадкові величини. На рис. 2.4 відображено поле розкиду вихідних даних.

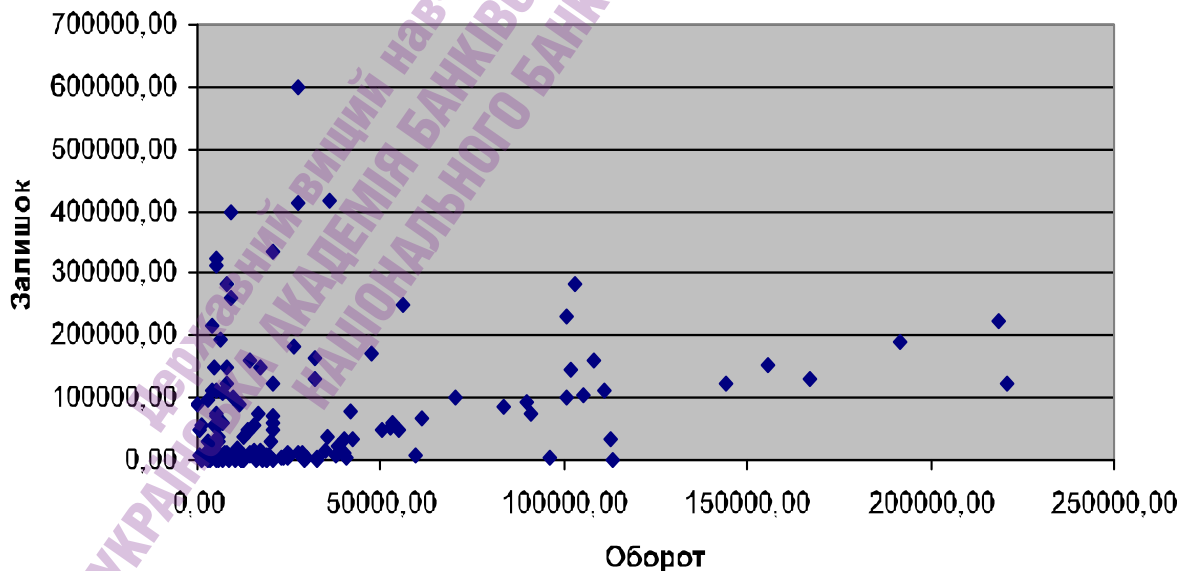

Рис. 2.4. Поле розкиду вихідних даних для прогнозування «залишок-оборот»

Після відсіву результатів спостережень, що різко виділяються з загальної маси, залишилось 157 пар залишок-оборот, що можуть бути використані для подальшого аналізу.

Провівши оцінку результатів спостережень на всьому інтервалі зміни величини обороту, що досліджувався, нами був отриманий позитивний результат, що свідчить про наявність взаємозв'язку між величиною залишку та обороту, а саме:

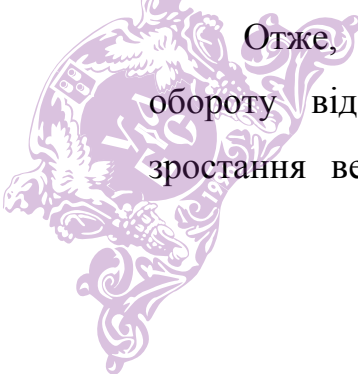
- коефіцієнт кореляції дорівнює 0,7462;
- перевірка значущості коефіцієнту кореляції дає позитивний результат.

Враховуючи вище сказане, перейдемо до визначення конкретного виду функції, що визначає залежність «залишок-оборот». Скориставшись лінійною регресією, можна відзначити, що залежність величини залишку грошових коштів на рахунку клієнта від обороту грошових коштів визначається функцією, що має наступний вигляд:

$$\text{ЗАЛИШОК} = (10769,39) + (0,1064) \times \text{ОБОРОТ}$$

Однак побудована таким чином залежність характеризується низьким ступенем точності апроксимації. Для підвищення точності розрахунків вважаємо за доцільне перейти до згрупованих даних. Для визначення виду кривої апроксимації розіб'ємо діапазон дослідження на декілька рівних інтервалів та послідовно здійснимо апроксимацію розкиду вихідних параметрів на кожному інтервалі лінійною функцією. Отримана ломана крива характеризується зменшенням кута нахилу на кожному інтервалі та візуально нагадує параболу, гілка якої спрямована уподовж осі абсцис.

Отже, проведені побудови підтверджують, що у міру збільшення обороту відбувається зростання величини залишку, однак швидкість зростання величини залишку зменшується. Звідси можна зробити певні

припущення про вигляд функції, що визначає залежність залишок-оборот, як параболі, нахилений до осі X.

Аналіз отриманих даних свідчить, що в інтервали варійованого чинника понад 500 тис. грн. потрапляє обмежена кількість точок вихідного параметра, а на деяких з них вони відсутні. Це знижує достовірність результатів, що робить недоцільним проведення дослідження в діапазоні понад 500 тис. грн.

Нерівномірний розподіл точок вихідного параметру за ділянками розбиття свідчить про те, що для подальшого аналізу необхідно здійснювати розбиття зі змінним інтервалом, що збільшується, а після цього, здійснивши групування вихідних параметрів на кожному інтервалі та розрахувавши середньозважене значення, здійснювати апроксимацію отриманих результатів.

Проведені розрахунки свідчать, що апроксимуюча крива плавно переходить в пряму і на інтервалі з оборотами понад 100 тис. грн. може бути замінена лінійною залежністю. Тому подальший аналіз проводимо на інтервалі з оборотами до 100 тис. грн.

Апроксимація отриманих результатів здійснювалася чотирма функціями виду:

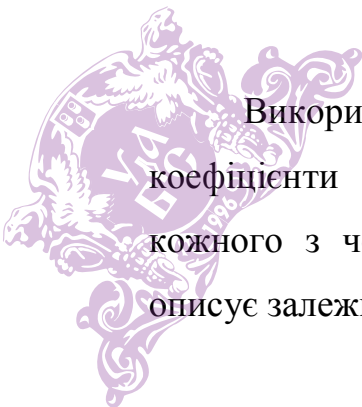
$$y = a_0 \sqrt{x} \quad (2.2)$$

$$y = a_0 + a_1 \sqrt{x} \quad (2.3)$$

$$y = a_0 + a_1 x + a_2 \sqrt{x} \quad (2.4)$$

$$y = a_0 + a_1 \sqrt{x} + a_2 \sqrt[4]{x} \quad (2.5)$$

Використання методу найменших квадратів дозволило визначити коефіцієнти для рівнянь, що наведені вище. Перевірка значущості для кожного з чотирьох рівнянь дає позитивний результат. Найбільш точно описує залежність залишок-оборот четверте рівняння.

Апроксимація залежності величини коефіцієнту ефективності оборотів від оборотів проведена за згрупованими даними. Для апроксимації залежності використовувались наступні функції:

$$y = a_0 + \frac{a_1}{x} \quad (2.6)$$

$$y = a_0 + \frac{a_1}{\sqrt{x}} \quad (2.7)$$

$$y = a_0 + \frac{a_1}{\sqrt{x}} + \frac{a_2}{\sqrt[4]{x}} \quad (2.8)$$

Використання методу найменших квадратів дозволило визначити коефіцієнти для зазначених рівнянь. Перевірка значущості дає позитивний результат. Із рівнянь, що наведені вище, з майже однаковим ступенем точності описують залежність друге та третє рівняння.

В результаті проведених досліджень були побудовані математичні моделі, що визначають залежність залишок-оборот та коефіцієнт ефективності оборотів-оборот. Використовуючи результати проведених досліджень, банк має можливість прогнозувати та планувати свою роботу по залученню та розміщенню залишків на рахунках клієнтів, спираючись на те, що при сумі обороту грошових коштів від 0 до 100 тис. грн.. залежність залишку від обороту грошових коштів на рахунку клієнта визначається наступною залежністю.

$$\text{ЗАЛИШОК} = 8107 + 4,81\sqrt{\text{ОБОРОТ}} - 283,7\sqrt[4]{\text{ОБОРОТ}} \quad (2.9)$$

а при оборотах грошових коштів понад 100 тис. грн. доцільно скористатися лінійною залежністю:

$$\text{ЗАЛИШОК} = (10769,39) + (0,1064)\text{ОБОРОТ} \quad (2.10)$$

Залежність коефіцієнту ефективності оборотів від величини оборотів з приблизно одним ступенем точності визначається наступними функціями:

$$K_{eo} = 0,043 + \frac{2,334}{\sqrt{\text{ОБОРОТ}}} \quad (2.11)$$

$$K_{eo} = -0,008 + \frac{2,010}{\sqrt{\text{ОБОРОТ}}} + \frac{0,00883}{4\sqrt{\text{ОБОРОТ}}} \quad (2.12)$$

В результаті проведеного дослідження отримані наступні математичні моделі:

1. Модель, що описує величину залишку на рахунку клієнта в залежності від його обороту.
2. Модель, що визначає рівень значущості клієнта для банку по величині відношення залишку до обороту.

Щоб розв'язати завдання, що ставляться в управлінні поточними пасивами, важливо не лише розробити прогнози, а й використати їх у системі управління економічними процесами, зокрема – при плануванні заходів щодо їх формування та використання.

З огляду на зазначені вище позиції пропонуємо певну послідовність у реалізації заходів, спрямованих на ефективне використання поточних пасивів (рис. 2.5) на базі використання прогнозних оцінок.

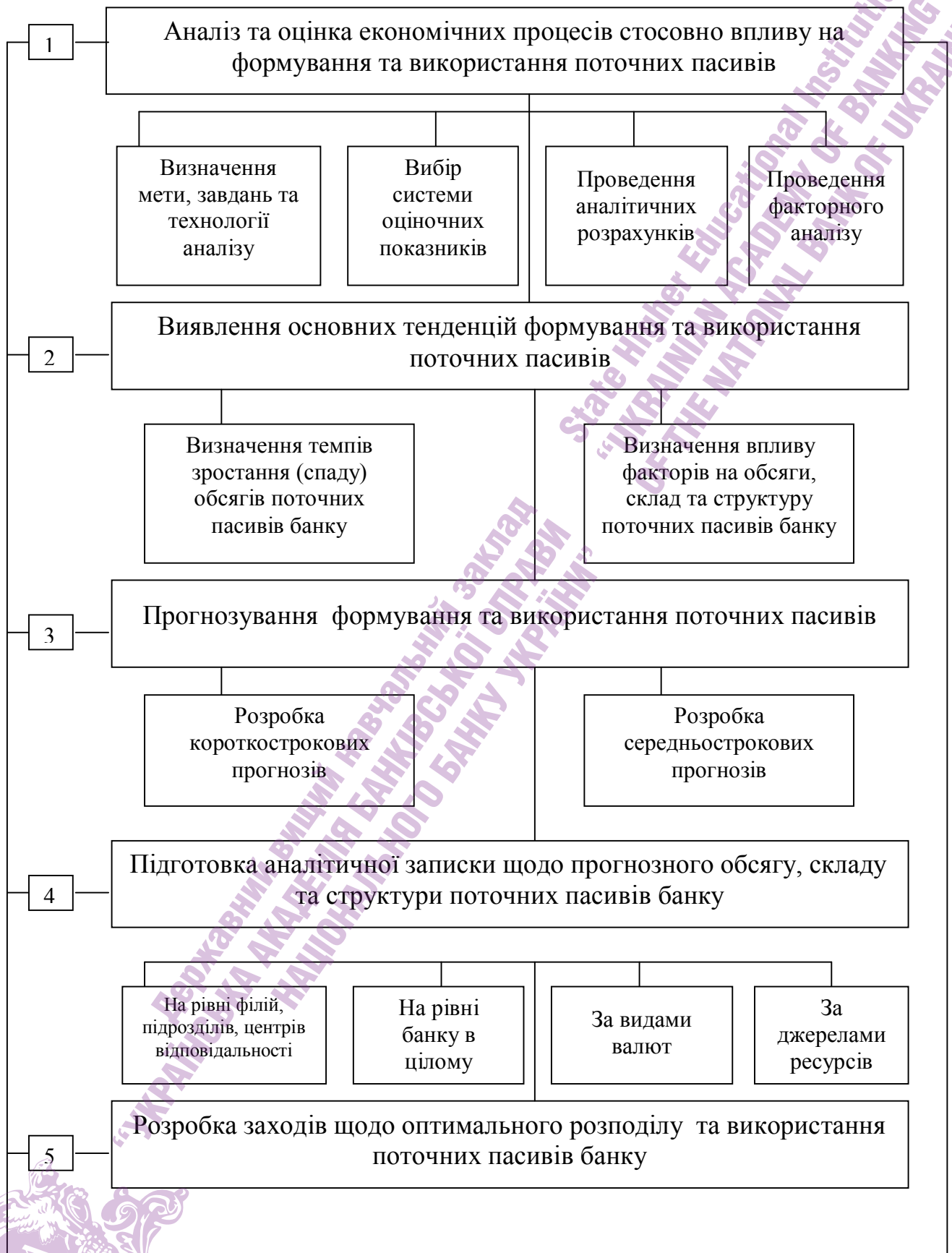

Рис. 2.5. Схема використання прогнозів у розробці заходів щодо управління поточними пасивами банку

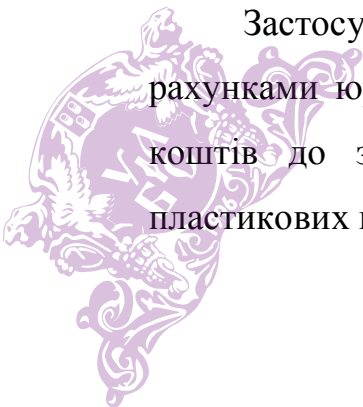
Побудовані моделі допоможуть банку планувати та прогнозувати свою роботу по залученню клієнтів, а також підвищити ефективність використання таких дешевих ресурсів, як залишки на поточних рахунках клієнтів.

Перша модель дозволить банку прогнозувати величину залишку грошових коштів на рахунках юридичних осіб в залежності від їх кількості та величини оборотів з метою подальшого визначення допустимої величин цих коштів при розміщенні, що забезпечує максимальну ефективність від їх використання при одночасному підтриманні достатнього рівня ліквідності банку.

Ця модель також дає можливість банку визначити, скільки та яких клієнтів необхідно залучити та розрахунково-касове обслуговування для виконання бізнес – плану щодо збільшення частки дешевих ресурсів в портфелі залучених ресурсів. Використовуючи дану залежність, банк може прорахувати, скільки клієнтів і з якими оборотами йому необхідно залучити, щоб досягти планової величини незнижуваного залишку на рахунку. Знаючи своїх потенційних клієнтів, банк зможе оптимально розподілити зусилля по їх залученню.

Друга модель дозволить здійснювати оцінку значущості кожного клієнта (групи клієнтів) з позиції корисності для банку в залежності від підтримання на рахунках постійного незнижуваного залишку грошових коштів відносно свого обороту, а також визначити, з якими клієнтами доцільно проводити роботу по їх залученню. Ця модель свідчить, що найбільш ефективними з точки зору відношення «залишок-оборот» є клієнти з оборотами до 100 тис. грн., по мірі зростання оборотів значення ефективності залишків знижується.

Застосування цієї методики не обмежується лише аналізом даних за рахунками юридичних осіб. Її слід використовувати для аналізу будь-яких коштів до запитання: вкладів фізичних осіб, залишків за рахунками пластикових карток, а також порівнювати ці види залучень між собою.

Наведені розрахунки забезпечують з достатньою точністю визначення суми, яку банк може використовувати в процесі здійснення активних операцій. Це дозволяє знизити рівень відповідного ризику й оцінити можливість використання цих ресурсів.

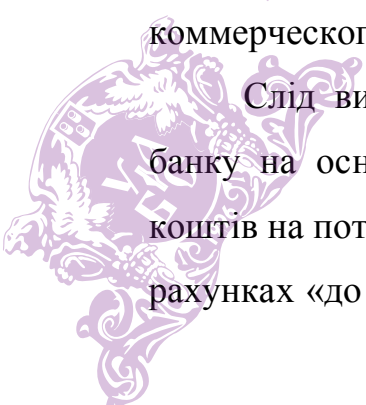
2.2. Розподіл величини поточних пасивів комерційного банку як сукупності депозитів до запитання

Ефективне управління поточними пасивами з одночасним вирішенням задачі мінімізації ризику щодо виконання зобов'язань банку перед клієнтами-вкладниками (як юридичними, так і фізичними особами) вимагає знання закономірностей формування варійованої складової поточних пасивів, тобто знання закону розподілу величин поточних пасивів і його параметрів.

При цьому передбачається, що щільність розподілів може відповідати різним законам теорії ймовірності – нормальному, експоненціальному або рівномірному. Величини залишків коштів на поточних рахунках розглядаються при цьому як початкові дані без аналізу причин, що впливають на закони розподілу базових чинників – вхідних і вихідних потоків.

Необхідно відзначити, що даній проблемі присвячені спільні роботи учених і практиків – працівників банків: такі як «Дослідження процесів формування поточних пасивів комерційного банку» [94] і «Об оценке характера распределения остатков по текущим счетам клиентов коммерческого банка» [96].

Слід визначити, що в роботі «Управління ліквідністю комерційного банку на основі оптимального використання залишків тимчасово вільних коштів на поточних рахунках клієнтів», Олійник Д. визначає: «Залишки на ... рахунках «до запитання» розглядаються як безперервна випадкова величина,

розподілена за законом, близьким до нормального. Це дає змогу визначити горизонти інвестування відповідної частини залишків, спираючись на математичний апарат» [45, с. 41]. Проте, остаточного висновку щодо закону розподілу поточних пасивів як сукупності випадкових величин складових депозитів до запитання за сукупністю клієнтських рахунків до теперішнього часу не одержано.

Цим визначається необхідність проведення даного дослідження, метою якого є розгляд механізму формування поточних пасивів як суми складових їх компонентів з аналітичним визначенням закону розподілу, а також визначення таких його параметрів, як щільність розподілу, математичне сподівання і дисперсія.

На практиці перед банківським аналітиком, який проводить дослідження залишків на рахунках «до запитання», стоять два основних завдання:

- необхідно впевнитись в тому, що залишки на рахунках, які є об'єктом дослідження, мають розподіл, близький до нормального;
- необхідно визначитись з періодом часу, який буде базою для проведення відповідних обчислень.

Щодо вирішення першого завдання, то слід визначити, що неперервна випадкова величина x має нормальний закон розподілу $N(a, \sigma^2)$ з параметрами a, σ^2 , якщо щільність розподілу має вигляд:

$$f(x) = \frac{1}{\sigma \sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-a)^2}{2\sigma^2}}, \quad (2.13)$$

де a – математичне сподівання неперервної випадкової величини;

σ^2 – середнє квадратичне відхилення неперервної випадкової величини.

Справедливі рівності:

$$\begin{aligned} M(x) &= a, \\ D(x) &= \sigma^2, \\ \sigma(x) &= \sigma. \end{aligned} \quad (2.14)$$

Нормальний закон розподілу повністю визначається своїм математичним сподіванням та дисперсією.

Для нормального розподілу ймовірність попадання випадкової величини в інтервал (α, β) знаходиться за формулою:

$$P(\alpha < x < \beta) = \Phi\left(\frac{\beta - a}{\sigma}\right) - \Phi\left(\frac{\alpha - a}{\sigma}\right), \quad (2.15)$$

де $\Phi(x)$ – функція Лапласа, що визначається за формулою:

$$\Phi(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \int_0^x e^{-\frac{t^2}{2\sigma^2}} dt. \quad (2.16)$$

Функція нормального розподілу:

$$F(x) = \int_{-\infty}^x f(t) dt = \Phi\left(\frac{x - a}{\sigma}\right) - \Phi(-\infty) = \Phi\left(\frac{x - a}{\sigma}\right) + \frac{1}{2}. \quad (2.17)$$

Отже,

$$F(x) = \frac{1}{2} + \Phi\left(\frac{x - a}{\sigma}\right). \quad (2.18)$$

Користуючись формулою (2.18) легко показати, що:

$$P\{|X - a| < \delta\} = 2\Phi\left(\frac{\delta}{\sigma}\right) \quad (2.19)$$

Зокрема,

$$P\{|X - a| \leq t\sigma\} = 2\Phi(t), t > 0. \quad (2.20)$$

Беручи в останній рівності послідовно $t=1, 2, 3$, за допомогою таблиці функції Лапласа отримаємо:

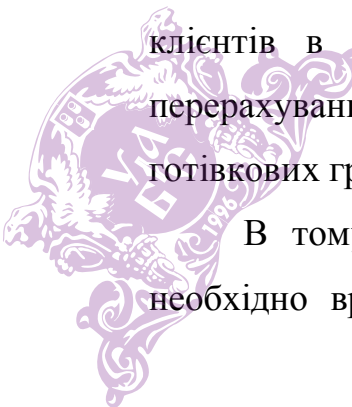
$$\begin{aligned} P\{|X - a| \leq \sigma\} &= 2\Phi(1) \approx 0,68, \\ P\{|X - a| \leq 2\sigma\} &= 2\Phi(2) \approx 0,95, \\ P\{|X - a| \leq 3\sigma\} &= 2\Phi(3) \approx 0,997. \end{aligned} \quad (2.21)$$

Число 0,997 мало відрізняється від одиниці, тому подію з ймовірністю 0,997 можна вважати практично достовірною. Останню рівність формулюють у вигляді так званого «правила 3σ »: практично достовірно, що нормально розподілена випадкова величина може відхилитися від свого математичного сподівання не більше, ніж на потроєне середнє квадратичне відхилення. [138, с. 83-85]

Цим правилом можна скористатися при дослідженні залишків на рахунках клієнтів «до запитання».

Поточні пасиви формуються двома потоками випадкових подій: перший характеризується подіями, що дають притік грошових коштів, другий характеризується подіями, що ведуть до відтоку грошових коштів, при цьому розглядається підсумок за всією сукупністю поточних рахунків, тобто в цілому за кредитовим і дебетовим оборотом. Сталий режим фінансування за рахунками призводить до того, що величина поточних пасивів формується під впливом різноспрямованих процесів і є, по суті, сумою двох випадкових величин: випадкового сумарного притоку і випадкового сумарного відтоку. При цьому перший визначається потоком випадкових подій, що полягають у тому, що в сукупності на поточні рахунки клієнтів в банку надходить певна сума, а другий – пов'язаний з перерахуваннями коштів з поточних рахунків, або з отриманням з них готівкових грошових коштів.

В тому випадку, якщо дані події розглядаються на часовій осі і необхідно враховувати часові параметри між подіями, то застосовується

апарат теорії масового обслуговування [139]. Якщо ж випадкові величини приймаються як значення притоків і відтоків (кредитування і дебетування відповідних рахунків), то як підсумкова випадкова величина виступає залишок коштів на поточному рахунку, що ілюструється графіком, представленим на рис. 2.6. При цьому даний інтервал часу повинен бути достатньо тривалим для відображення істотної кількості подій.

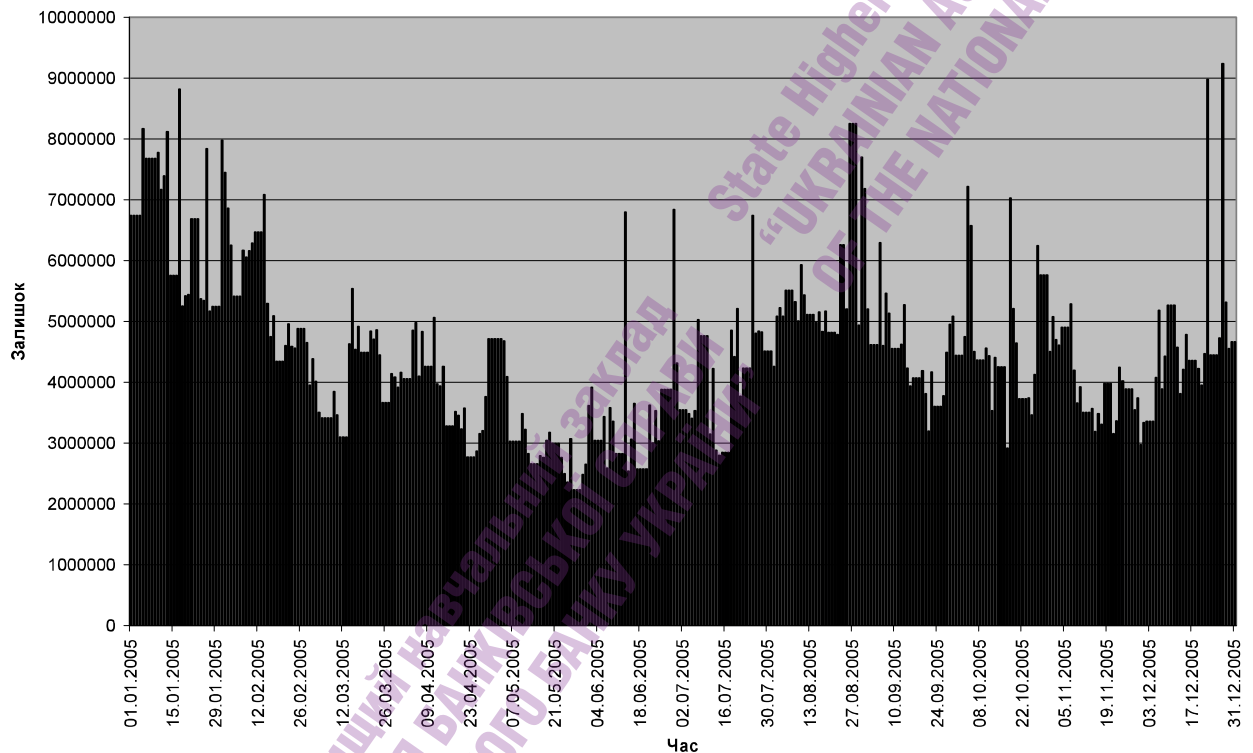

Рис. 2.6. Розподіл залишків коштів на поточному рахунку як результат притоків та відтоків коштів за рахунком

Наріжним для формування залишків за сукупністю поточних рахунків є формування їх на кожному з рахунків окремо. Знання закономірностей формування залишків за окремими рахунками дає можливість прогнозування змін пасивів при поповненні клієнтської бази банків, або при частковій її втраті. Якщо прийняти, що за окремим поточним рахунком γ – це притік коштів (кредитовий оборот), а η – відтік (дебетовий оборот), то результат їх взаємодії як випадкових величин дозволить визначити закономірності розподілу залишків за рахунком.

Випадкові події (притоки і відтоки) визначаються при цьому наступними особливостями:

- кількість подій залежить від довжини інтервалу і не залежить від того, в якому місці на числовій осі знаходиться даний інтервал, тобто потік розглядається як ординарний;
- для будь-яких непересічних відрізків числової осі число подій, що приходить на один з них, не залежить від того, скільки подій відбулося на іншому; таким чином, потік володіє властивістю без наслідку;
- вважаємо, що як γ , так і η є сумарною величиною притоків і відтоків протягом одного банківського дня.

Таким чином, випадковий притік має наступні властивості: стаціонарність, безпослідовність, ординарність. Потік, що володіє такими властивостями, є пуассонівським, а випадкова, величина γ задається таким потоком, має експоненціальний закон з щільністю розподілу:

$$p_{\gamma}(x) = \lambda \times e^{-\lambda x}, \quad (2.22)$$

де x – аргумент щільності розподілу, що відповідає поточному значенню пасивів;

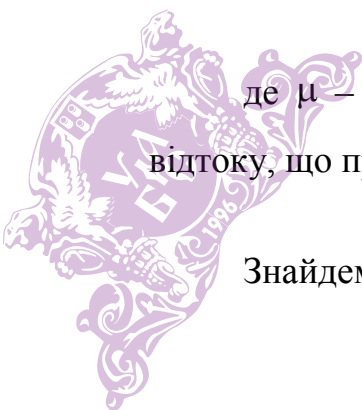
λ – інтенсивність потоку подій, що становлять приток, тобто середнє число притоків, що приходить на грошову одиницю.

Випадковий відтік має ті ж особливості, що і притік. Тобто випадкова величина η задається пуассонівським потоком подій, також має експоненціальний закон розподілу зі щільністю:

$$p_{\eta}(x) = \eta \times e^{-\mu x}, \quad (2.23)$$

де μ – інтенсивність відтоку, що дорівнює середньому числу випадків відтоку, що приходить на грошову одиницю.

Знайдемо закон розподілу суми випадкових величин γ і η . Для цього

визначимо характеристичні функції випадкових величин. Як відомо, характеристична функція визначається як інтеграл:

$$f_{\gamma}(t) = \int_0^{\infty} e^{itx} p(x) dx, \quad (2.24)$$

де i – умовна одиниця;

t – безперервний параметр характеристичної функції. У разі, коли щільність розподілу випадкової величини ξ має вигляд (2.23), значення інтеграла може бути визначене таким чином:

$$f_{\gamma}(t) = \int_0^{\infty} e^{itx} \lambda e^{-\lambda x} dx = \lambda \int_0^{\infty} e^{(it-\lambda)x} dx = \frac{\lambda}{it-\lambda} e^{(it-\lambda)x} \Big|_0^{\infty} = -\frac{\lambda}{it-\lambda} = \frac{\lambda}{i(\lambda+t)} = \frac{\lambda i}{t+\lambda i} \quad (2.25)$$

Оскільки випадкова величина η характеризує відтік, тобто суми, що зменшують величину пасивів, то цей момент буде врахований зміною знаку перед змінними і перед інтенсивністю η . У той же самий час, сама сума не може бути негативною, тобто сума приймає значення від 0 до ∞ , відповідно отримуємо:

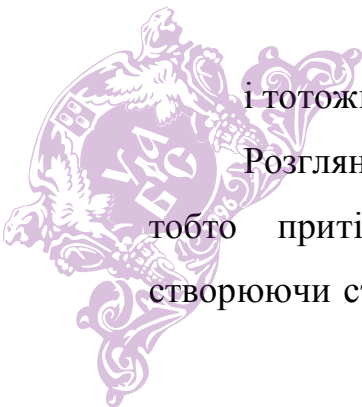
$$f_{\eta}(t) = \int_0^{\infty} e^{i(-t)(-x)} (-\mu) e^{-(-\mu)(-x)} d(-x) = \mu \int_0^{\infty} e^{(it-\mu)x} dx = \frac{\mu}{it-\mu} e^{(it-\mu)x} \Big|_0^{\infty} = -\frac{\mu}{it-\mu} = \frac{\mu}{i(\mu+t)} = \frac{\mu i}{t+\mu i}.$$

Таким чином, характеристична функція випадкової величини відтоку дорівнює:

$$f_{\eta}(t) = \frac{\mu i}{t+\mu i} \quad (2.26)$$

і тотожна характеристичній функції притоку.

Розглянемо випадок, коли кредитна установа працює в сталому режимі, тобто притік і відтік характеризуються схожими інтенсивностями, створюючи стаціонарний стан пасивів. Воно можливе лише у тому випадку,

коли інтенсивності притоку і відтоку тотожні, тобто $\mu = \lambda$. В цьому випадку про сукупну інтенсивність λ можна говорити як про інтенсивність зміни величини пасивів.

Характеристична функція суми випадкових величин $\xi = \gamma + \eta$ (позначимо її $f(t)$) рівна добутку характеристичних функцій цих величин:

$$f(t) = -\frac{\lambda^2}{(t+\lambda i)^2} \quad (2.27)$$

Знаючи характеристичну функцію випадкової величини, можна визначити щільність розподілу цієї величини. Вона буде визначена як інтеграл:

$$p(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{-\infty}^{\infty} e^{-itx} f(t) dt \quad (2.28)$$

Для знайденої характеристичної функції цей інтеграл набуває вигляд:

$$p(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{-\infty}^{\infty} e^{-itx} \left(-\frac{\lambda^2}{(t+\lambda i)^2} \right) dt \quad (2.29)$$

Інтеграл від функції комплексної змінної можна обчислити за допомогою суми вираховань з підінтегральної функції:

$$p(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{-\infty}^{\infty} e^{-itx} \left(-\frac{\lambda^2}{(t+\lambda i)^2} \right) dt = -\frac{\lambda^2}{2\pi} 2\pi i \zeta \quad (2.30)$$

Оскільки полюс другого порядку ($t = -\lambda i$) підінтегральної функції розташований в нижній частині комплексної площини, то значення вираховання ζ ; слід узяти з протилежним знаком:

$$\zeta = - \lim_{t \rightarrow -\lambda i} (e^{-itx}) = - \lim_{t \rightarrow -\lambda i} (-ixe^{-itx}) = ix e^{-\lambda x} \quad (2.31)$$

Таким чином, остаточно одержуємо:

$$p(x) = \lambda^2 x e^{-\lambda x}, \quad (2.32)$$

а це окремий випадок гамма-розподілу:

$$p(x) = \frac{\lambda^\alpha}{\varphi(x)} x^{\alpha-1} e^{-\lambda x} = \frac{\lambda^2}{1} x^1 e^{-\lambda x}, \quad (2.33)$$

де $\varphi(x)$ – функція Ейлера, що визначається наступними виразами:

$$\varphi(x) = (x-1)\varphi(x-1), \varphi(1) = 1; \quad (2.34)$$

і α, λ – параметри розподілу.

У нашому випадку параметр $\alpha = 2$, параметр λ підлягає оцінюванню, і $\varphi(x) = 1$.

Вираз (2.34) задає щільність розподілу, первісна функція від неї є функцією розподілу:

$$F(x) = 1 - (1 + \lambda x) e^{-\lambda x}. \quad (2.35)$$

Основними характеристиками випадкової величини є математичне сподівання і дисперсія. Визначимо їх, використовуючи характеристичну функцію (2.27). Як відомо, ці характеристики визначаються виразами:

математичне сподівання:

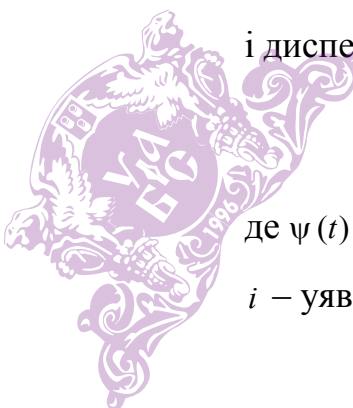
$$M(\xi) = \frac{1}{i} \psi'(0); \quad (2.36)$$

і дисперсія:

$$D(\xi) = -\psi''(0), \quad (2.37)$$

де $\psi(t) = \ln f(t)$ – логарифм характеристичної функції;

i – уявна одиниця.

Оскільки логарифмувати негативні величини, як відомо, не можна, то знак мінус перед дробом у виразі (2.27) розглядатимемо як квадрат уявної одиниці. Таким чином, характеристична функція приймає вигляд:

$$f(t) = \frac{(\lambda i)^2}{(t + \lambda i)^2}. \quad (2.38)$$

і логарифм цієї функції дорівнює:

$$\psi(t) = \ln f(t) = 2 \ln \lambda i - 2 \ln(t + \lambda i). \quad (2.39)$$

Знайдемо першу похідну функції $\psi(t)$:

$$\psi'(t) = -\frac{2}{t + \lambda i}, \quad (2.40)$$

і значення першої похідної при $t = 0$ буде дорівнювати:

$$\psi'(0) = -\frac{2}{\lambda i}. \quad (2.41)$$

Отримаємо:

$$M(\xi) = \frac{1}{i} \times \left(-\frac{2}{\lambda i} \right) = -\frac{2}{\lambda i^2} = \frac{2}{\lambda}. \quad (2.42)$$

Таким чином, математичне сподівання величини пасивів визначається виразом:

$$M(\xi) = \frac{2}{\lambda}. \quad (2.43)$$

Друга похідна $\psi(t)$ дорівнює:

$$\psi''(0) = -\frac{2}{(t+\lambda i)^2}, \quad (2.44)$$

відповідно, значення другої похідної при $t = 0$ складе:

$$\psi''(0) = -\frac{2}{(\lambda i)^2}. \quad (2.45)$$

Підставимо знайдене значення в (2.37):

$$D(\xi) = -\frac{2}{\lambda^2 i^2} = \frac{2}{\lambda^2}, \quad (2.46)$$

Отже, дисперсія випадкової величини пасивів має вигляд:

$$D(\xi) = \frac{2}{\lambda^2}, \quad (2.47)$$

а середньоквадратичне відхилення визначиться виразом:

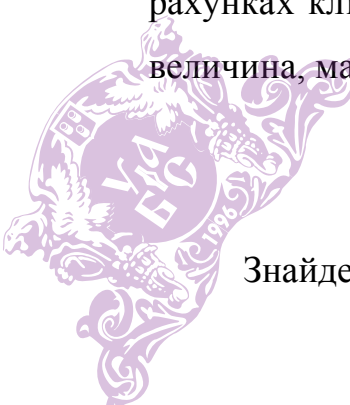
$$\sigma = \frac{\sqrt{2}}{\lambda}. \quad (2.48)$$

Знайдемо оцінку параметра розподілу λ . Оскільки цей параметр є інтенсивністю зміни величини пасивів, то інформація про параметр λ повинна знаходитись у вибіркових значеннях величини пасивів, зафіксованих в різні моменти часу, скажімо, на кінець операційного дня. Позначимо x_t – значення величини пасивів в день t .

Отже, дана вибірка $\{x_1, x_2, \dots, x_t, \dots, x_T\}$ сукупних значень залишків на рахунках клієнтів. Кожне вибіркове значення так само, як і сама випадкова величина, має закон розподілу:

$$p(x_t) = \lambda^2 x_t e^{-\lambda x_t} \quad (2.49)$$

Знайдемо максимально правдоподібну оцінку параметра λ . Для цього

складемо функцію максимальної правдоподібності, тобто логарифм добутку щільності розподілу окремих вибіркових значень. Добуток щільності має вигляд:

$$\text{Pr}(x_t) = \lambda^{2T} \prod_{t=1}^T x_t \times e^{-\lambda \sum_{t=1}^T x_t} \quad (2.50)$$

Логарифм натуральний від (2.47) і є функція максимальної правдоподібності:

$$L = 2T \ln \lambda + \sum_{t=1}^T \ln x_t - \lambda \sum_{t=1}^T x_t. \quad (2.51)$$

Знайдемо похідну функції L по параметру λ :

$$\frac{dL}{d\lambda} = 2T \frac{1}{\lambda} - \sum_{t=1}^T x_t. \quad (2.52)$$

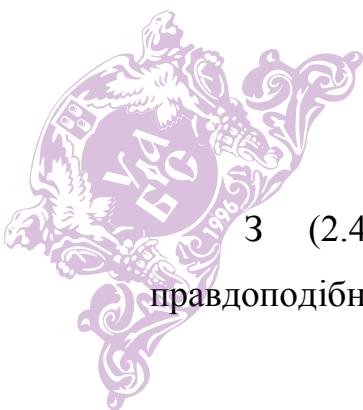
Прирівнюючи до нуля (2.33) і виражаючи λ , отримаємо наступну оцінку

$$\hat{\lambda} = \frac{2T}{\sum_{t=1}^T x_t}. \quad (2.53)$$

Перевіримо, чи дійсно ця оцінка дає максимум функції, для цього знайдемо другу похідну:

$$\frac{d^2 L}{d\lambda^2} = -\frac{2T}{\lambda^2} \Big|_{\hat{\lambda}} < 0. \quad (2.54)$$

З (2.45) витікає, що друга похідна функції максимальної правдоподібності по параметру менше нуля, отже, при значенні параметра

(2.53) функція дійсно має максимум. Таким чином, оцінка (2.54) – максимально правдоподібна оцінка. Її можна записати в іншому вигляді, якщо врахувати, що:

$$\frac{1}{T} \sum_{t=1}^T x_t = \bar{x} \quad (2.55)$$

є середнім арифметичним:

$$\hat{\lambda} = \frac{2}{\bar{x}}. \quad (2.56)$$

Перевіримо приналежність до встановленого закону розподілу значень пасивів за 124 дні, що мали місце в одній з кредитних установ. Початкові дані наведені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Частота попадання величини пасивів в інтервали

Інтервал, грош. од.	0-0,03	0,03- 0,045	0,045- 0,06	0,06- 0,075	0,075- 0,09	0,09- 0,125	0,125- 0,195
Частота	18	18	18	24	16	15	15

Вид діаграми нагадує рівномірний розподіл, але передостанній інтервал (0,09 – 0,125) удвічі довший попередніх, а останній інтервал – ще значно довший. Інтервали підібрані відповідно до рекомендацій для використання критерію Пірсона при перевірці належності початкових даних конкретному закону розподілу, тобто інтервали повинні бути такої довжини, щоб в них потрапляла приблизно рівна кількість подій. Для кожного інтервалу за формулою (2.54) визначається теоретичне значення функції розподілу і, відповідно, вірогідність попадання випадкової величини в даний інтервал. Потім визначається значення критерію Пірсона за формулою:

$$x_{k-s-1}^2 = \sum_{j=1}^n \frac{(v_j - np_j)^2}{np_j}, \quad (2.57)$$

де k – кількість інтервалів розбиття;

s – кількість параметрів розподілу, що оцінюються на підставі даних спостереження;

v_j – кількість подій, що потрапили в j -й інтервал;

n – кількість всіх подій, в нашому випадку це кількість фіксацій значень пасивів, тобто кількість днів, в які ці значення реєструвалися;

p_j – вірогідність попадання випадкової величини в j -й інтервал.

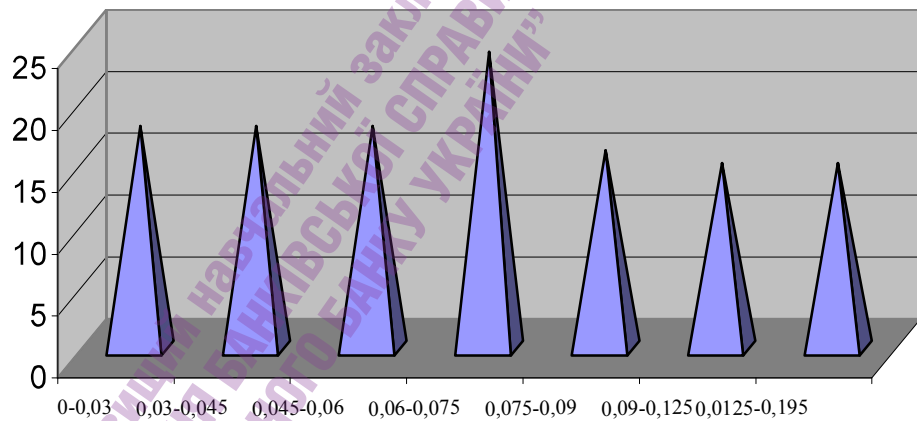

Рис. 2.7. Гістограма значень пасивів

Проведені розрахунки зведені в таблицю 2.4.

Розрахунок значення критерію Персона

Середина інтервалу	Частота, v_j	Значення функції розподілу	Ймовірність попадання в інтервал, p_j	Критерій Пірсона, χ^2_{k-s-1}
0,0150	18	0,205604	0,205604	2,203316
0,0375	18	0,358870	0,153266	0,053143
0,0525	18	0,500434	0,141564	0,011337
0,0675	24	0,620299	0,119865	5,616518
0,0825	16	0,716700	0,096402	1,369569
0,1075	15	0,864053	0,147352	0,585814
0,1600	15	0,972502	0,108449	0,179187
Сума	n=124			10,01888

Набуте значення критерію Пірсона слід порівняти з табличним значенням, а воно для рівня значущості $\alpha = 0,05$ і числа ступенів свободи $k - s - 1 = 7 - 1 - 1 = 5$ дорівнює 11,07048. Перевищення табличного значення критерію над обчисленим говорить про те, що випадкова величина пасивів дійсно має гамма-розподіл з параметром $\alpha = 2$ і щільністю (2.52).

Проведені дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

- випадкова величина поточних пасивів має гамма-розподіл;
- математичне сподівання і дисперсія випадкової величини залежать від параметра розподілу, який характеризує інтенсивність сукупних надходжень і відтоків;

– за допомогою методу максимальної правдоподібності можна одержати оцінку параметра розподілу. Критерій Пірсона дає нормальне узгодження реальних даних поточних пасивів зі знайденим законом розподілу.

Визначивши вид розподілу залишків на банківських рахунках до запитання, можна дослідити стабільність таких залишків, щоб визначити

можливі горизонти розміщення їх в активні операції. Зазначене дослідження доцільно проводити окремо для залишків на рахунках юридичних та фізичних осіб (таблиці 2.5 та 2.6).

Таблиця 2.5
Аналіз розподілу залишків на рахунках юридичних осіб «до запитання» в банку «А», млн грн.

Період	a	σ	Асиметрія	Ексцес
Січень	154,4	22,1	-0,32	-0,91
Лютий	195,4	11,6	0,49	-0,18
Березень	199,9	4,6	0,12	-0,13
Квітень	186,6	11,9	-1,63	2,50
Травень	193,0	18,9	-0,45	-0,56
Червень	227,5	11,3	-0,04	-1,20
Липень	214,9	12,0	-0,94	1,60
Серпень	209,3	12,5	-0,57	-0,50
Вересень	205,9	13,6	-0,22	-1,25
Жовтень	204,5	7,9	0,33	-0,35
Листопад	237,0	19,7	-0,41	-1,02
Грудень	247,3	10,0	-0,52	0,65
Усього за рік	203,5	26,9	-0,36	0,85

Як видно з даних, наведених у таблиці 2.5, розподіл залишків на рахунках «до запитання» юридичних осіб у банку «А» близький до нормального. Про це свідчить незначне відхилення асиметрії та ексцесу від нульового значення як у вибірках, що охоплюють кожен календарний місяць, так і протягом усього календарного року. Дані табл. 2.5 на практиці демонструють значимість центральної граничної теореми, адже близькість розподілу залишків, що аналізуються, до нормального закону розподілу пояснюється значною кількістю рахунків (близько 25 000), сума залишків на яких створює зазначену випадкову величину.

Проведемо аналогічне дослідження для залишків на рахунках «до запитання» фізичних осіб. Окреме дослідження цих рахунків пояснюється відмінністю економічної природи залишків на рахунках фізичних осіб, а, відповідно, і відмінністю факторів, які впливають на їхню поведінку (таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Аналіз розподілу залишків на рахунках фізичних осіб «до запитання» в банку «А», млн. грн.

Період	a	σ	Асиметрія	Ексцес
Січень	16,9	1,2	0,45	-1,14
Лютий	16,9	1,2	0,43	-1,13
Березень	16,1	1,4	0,52	-1,25
Квітень	17,1	1,1	1,96	6,96
Травень	21,8	1,9	0,20	-0,50
Червень	20,9	1,5	0,53	-0,50
Липень	22,8	2,6	0,44	-0,62
Серпень	26,5	1,5	0,13	-1,06
Вересень	29,0	1,5	-0,02	0,00
Жовтень	30,2	2,0	0,20	-0,76
Листопад	31,7	1,6	0,39	-0,97
Грудень	36,8	4,6	4,86	25,28
Усього за рік	22,3	6,9	0,73	0,97

Як свідчать дані, наведені в табл. 2.6, в більшості проаналізованих періодів (за винятком квітня та грудня) розподіл залишків на рахунках фізичних осіб «до запитання» також близький до нормального закону розподілу.

Упевнившись у тому, що розподіл залишків на банківських рахунках «до запитання» близький до нормального закону розподілу, проведемо дослідження стабільності таких залишків, щоб визначити відповідні

горизонти інвестування. Зазначене дослідження проведемо окремо для залишків на рахунках юридичних та фізичних осіб.

Одним з основних питань при проведенні такого дослідження має стати вибір вихідних даних для обчислення відповідних показників, тобто вибір значень математичного сподівання та середньоквадратичного відхилення, що приймаються до розрахунків. При цьому, як свідчать дані табл. 2.5 та 2.6, зазначені показники можуть суттєво відрізнятись в кожному окремо взятому періоді. Проте такий стан справ не завада для проведення дослідження.

У нашому прикладі як вихідні дані для визначення горизонтів інвестування залишків на рахунках «до запитання» юридичних осіб оберемо показники, отримані шляхом обчислення на основі даних за один календарний рік (табл. 2.5). Такий вибір зроблено, з одного боку, з метою обчислення найбільш песимістичного прогнозу щодо стабільності залишків на відповідних рахунках. З іншого боку, використання показників, розрахованих на основі вибірки за досить тривалий період часу, суттєво підвищує достовірність зробленого прогнозу. Слід зазначити, що на практиці основним має стати другий критерій, тобто співставність основних характеристик вибірки в періоді розрахунку та в періоді прогнозування.

Проведемо відповідні обчислення за допомогою формули обчислення ймовірності абсолютного відхилення безперервної випадкової величини x , розподіленої за нормальним законом від наперед заданого відхилення:

$$P(|x - a| < \delta) = 2\Phi(\delta/\sigma), \quad (2.58)$$

де δ – позитивна величина відхилення.

при цьому $a = 203,5$ млн грн., $\sigma = 26,9$ млн грн.

У табл. 2.6 з використанням формули (2.58) проведено обчислення ймовірності того факту, що відхилення фактичного залишку на рахунках юридичних осіб «до запитання» в банку «А» буде меншим від певного абсолютного числа відповідних одиниць (у цьому разі мільйонів гривень).

Дещо перефразувавши завдання і знехтувавши ймовірністю можливого позитивного відхилення, можна стверджувати, що в таблиці 2.7 проведено обчислення ймовірності того, що мінімальний залишок на рахунках відповідної групи клієнтів банку не буде меншим за певну наперед відому суму коштів.

Таблиця 2.7

Обчислення ймовірного мінімального залишку на рахунках юридичних осіб «до запитання» в банку «А», млн грн.

Математичне сподівання	203,5	203,5	203,5	203,5	203,5	203,5	203,5	203,5
Абсолютне відхилення	30	35	40	45	50	55	60	85
Ймовірність відхилення, %	74	81	86	91	94	96	98	99
Мінімальний залишок	173,5	168,5	163,5	158,5	153,5	148,5	143,5	118,5

У нашому прикладі одержані результати підтверджують, що практично з ймовірністю 100% залишок на групі рахунків, який досліджується, не буде меншим ніж 118,5 млн. грн. Такий прогноз буде підтверджуватись за умови, що в майбутньому не буде будь-яких значних за своїм впливом економічних колізій, які можуть вплинути на якісні та кількісні характеристики вибірки. Таким чином, математично обґрунтовано, що значну частину коштів на рахунках із строком «до запитання», фактично ніколи не буде вилучено з банку (за умови його нормального функціонування) і може бути використано як інвестиційні ресурси без будь-якої шкоди для його ліквідності. Таке математичне визначення горизонтів інвестування залишків на банківських рахунках «до запитання» має слугувати не лише оптимізації моделі управління ліквідністю комерційного банку, а й сприятиме більш ефективному використанню тимчасово вільних коштів на рахунках клієнтів для максимізації банківського прибутку.

Для виконання цього завдання необхідно провести відповідну класифікацію горизонтів інвестування. Критерієм проведення такої класифікації може бути ймовірність наявності певного мінімального залишку на відповідній групі рахунків «до запитання». Пропонується така класифікація (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Класифікація визначення «горизонтів інвестування» коштів на рахунках «до запитання»

Ймовірність існування певного мінімального залишку	Горизонт інвестування
$P > 95\%$	Інвестиційні кошти
$80\% < P < 95\%$	Довгострокові кредити
$65\% < P < 80\%$	Середньострокові кредити
$50\% < P < 65\%$	Короткострокові кредити
$25\% < P < 50\%$	Короткострокові фінансові інструменти
$P < 25\%$	Каса та кореспондентські рахунки

Визначимо горизонти інвестування в абсолютних величинах для залишків на рахунках «до запитання» юридичних осіб у банку «А», виконавши відповідні обчислення (табл. 2.9). Під горизонтом інвестування розуміється максимальна сума коштів, яку може бути розміщено банком у відповідний вид активу з прийнятним ризиком для своєї ліквідності. Крім того, слід зазначити, що кожен конкретний горизонт інвестування при зростанні рівня ліквідності включає в себе всі попередні, тобто, наприклад, за умови повного використання банком ліміту інвестиційних вкладень довгострокові кредити можуть видаватись юридичним особам тільки на суму, яка дорівнює різниці між горизонтом інвестування для довгострокових кредитів та горизонтом інвестування для інвестиційних вкладень.

Абсолютні значення «горизонтів інвестування» для тимчасово вільних коштів на рахунках «до запитання» юридичних осіб в банку «А» (млн. грн.)

Горизонт інвестування	Загальна сума	Чистий приріст
Інвестиційні кошти	150,8	-
Довгострокові кредити	168,8	18,0
Середньострокові кредити	178,2	9,4
Короткострокові кредити	185,2	7,0
Короткострокові фінансові інструменти	194,9	9,7

Отримані дані свідчать про досить високу стабільність портфеля залишків на рахунках «до запитання» юридичних осіб. Запропонований математичний підхід до визначення горизонтів інвестування дає змогу банку досить ефективно розміщувати кошти на рахунках «до запитання» юридичних осіб у високодохідні довгострокові активи з мінімальним ризиком для своєї ліквідності. Так, лише в кредити прямим позичальникам банк може теоретично розмістити до 90 % залишків (за умови абстрагування від необхідності виконання законодавчо встановленого нормативу обов'язкового резервування) на рахунках «до запитання», не ризикуючи втратити свого ліквідність.

Щодо питання оптимального використання залишків тимчасово вільних коштів на поточних рахунках клієнтів «до запитання», необхідно зазначити, ще побудова такої моделі має відбуватись індивідуально для кожного окремого банку з урахуванням особливостей ресурсної бази за таким алгоритмом [41, с. 34]:

1. Детальний аналіз якісного та кількісного складу портфеля коштів «до запитання» з метою виявлення рахунків, залишки на яких мають значну питому вагу в загальній сумі залишків.

2. Рахунки, які мають значну питому вагу в загальній сумі залишків, аналізуються окремо з метою виявлення специфічних особливостей динаміки залишків на таких рахунках та врахування подібних особливостей при плануванні напрямів розміщення залишків на цих рахунках в активні

операції і, відповідно, ліквідної позиції банку.

3. Залишки на решті рахунків «до запитання» розглядаються як безперервна випадкова величина, розподілена за законом, близьким до нормального. Це дає змогу визначити горизонти інвестування відповідної частини залишків, спираючись на математичний апарат, описаний вище.

4. Отримані результати використовуються менеджерами банку для побудови цілісної моделі управління ресурсною базою та ліквідністю.

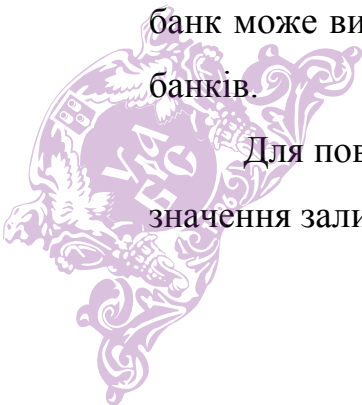
Треба підкреслити, що запропонований підхід значно оптимізує процес планування та прогнозування залишків на рахунках клієнтів банку «до запитання». Це сприяє максимізації прибутку банку шляхом інвестування значної частини залишків на рахунках «до запитання» в середньо та довгострокові активи без ризику для ліквідності.

2.3. Прогнозування залишків на лоро рахунках банку

Банк, який залучає ресурси інших комерційних банків (за допомогою відкриття їм рахунків), зацікавлений в сталості ресурсу, що залучається. Тому виникає необхідність у виявленні стабільної частини щоденних залишків на рахунках «Лоро» та прогнозування можливих коливань, для отримання можливості використання цих ресурсів не лише для кредитів овернайт, а й для більш довгострокових вкладень.

Запропонована методика аналізу відносного ризику відтоку коштів із портфеля банківських рахунків лоро дозволить визначити обсяг коштів, які банк може використовувати для строкових операцій та ризик відтоку коштів банків.

Для повного і якісного аналізу знадобиться статистична інформація про значення залишків протягом тривалого періоду (додаток 3).

Також, для більш точного аналізу необхідно виключити ті рахунки, на яких банки-кореспонденти не залишають кошти, тобто рахунки з нульовим щоденним залишком.

Спочатку аналізу поведінки коштів на рахунках лоро візьмемо як масштаб часу один робочий день. Припустимо, що банк станом на 1-й день банк має декілька лоро рахунків. Сукупність усіх залишків (за аналогією з портфелем цінних паперів) вважатимемо портфелем банківських рахунків.

Його обсяг за станом на початок t -го дня є сумою залишків за всіма рахунками:

$$V_t = V_{t,1} + \dots + V_{t,i} + \dots + V_{t,N} = \sum V_{t,I}, \quad (2.59)$$

Тобто сумою випадкових величин. Це означає, що й сам цей обсяг є величиною випадковою.

Розглянемо історичну послідовність залишків на рахунках банку впродовж T днів.

На наступному етапі методики проаналізуємо щоденний темп приросту залишків на рахунках. Для цього скористаємося наступною формулою:

$$r_t = \frac{V_t - V_{t-1}}{V_{t-1}}, \quad (2.60)$$

де V_t – обсяг портфеля на початок t -го дня;

V_{t-1} – обсяг портфеля на початок $(t-1)$ дня;

Виразимо з формули 2.60 обсяг портфеля на початок t -го дня для виявлення залежності його обсягу від темпу приросту залишку на рахунку:

$$V_t = (1 + r) \times V_{t-1}, \quad (2.61)$$

Залежно від методу нарахування процентів на залишок на рахунках Лоро, темп приросту визначається за різними формулами. Формула 2.60 використовується при простому методі нарахування процентів.

Для обчислення темпу приросту залишків при безперервному нарахуванні процентів користуються наступною формулою:

$$r_t = \ln\left(\frac{B_t}{B_{t-1}}\right), \quad (2.62)$$

Даний вираз змінимо наступним чином:

$$B_t = \exp(r_t) \times B_{t-1}, \quad (2.63)$$

Згідно з рівняннями (2.61, 2.62) обсяг портфеля банківських рахунків змінюється в результаті його щоденної «переоцінки» клієнтами, які таким чином реагують на динаміку ринкових умов.

Припустимо, що темп приросту має нормальний розподіл ймовірностей. Тоді обсяг портфелю B_t підкорятиметься логарифмічно нормальному закону розподілу, тобто завжди буде додатнім. Як вже зазначалося, логарифмічно нормальний закон характеризується середнім та стандартним відхиленням.

Наступним етапом методики є розрахунок середніх темпу приросту та залишків на рахунку. Середній, або очікуваний темп приросту портфелю становитиме:

$$\mu_{mnp} = \frac{1}{T} \times \sum_{t=1}^T r_t, \quad (2.64)$$

де μ_{mnp} – середній темп приросту залишків;

$$\mu_{зал} = \frac{1}{T} \times \sum_{t=1}^T B_t, \quad (2.65)$$

де $\mu_{зал}$ – середнє значення залишків на рахунках;

Використовуючи отримані дані визначимо щоденне стандартне відхилення темпу приросту портфеля та залишків на рахунках:

$$\sigma_{mnp} = \sqrt{\frac{1}{T-1} \times \sum_{t=1}^T (r_t - \mu_{mnp})^2}, \quad (2.66)$$

та

$$\sigma_{зал} = \sqrt{\frac{1}{T-1} \times \sum_{t=1}^T (r_t - \mu_{зал})^2}, \quad (2.67)$$

Таким чином, треба зазначити, що стандартне відхилення темпу приросту залишків є відносною мірою ризику відтоку коштів з портфелю рахунків. Його ще називають волатильністю (мінливістю) і позначають як VOL. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що чим менше значення даного показника для залишків на рахунках Лоро, тим стабільніші ці залишки, і навпаки.

Для аналізу залишків на Лоро рахунках банку «А» за допомогою даної методики ми використали дані про щоденні залишки за останні 184 робочих днів.

Історична послідовність залишків на рахунках банку впродовж 184 робочих днів наведена на рис. 2.8.

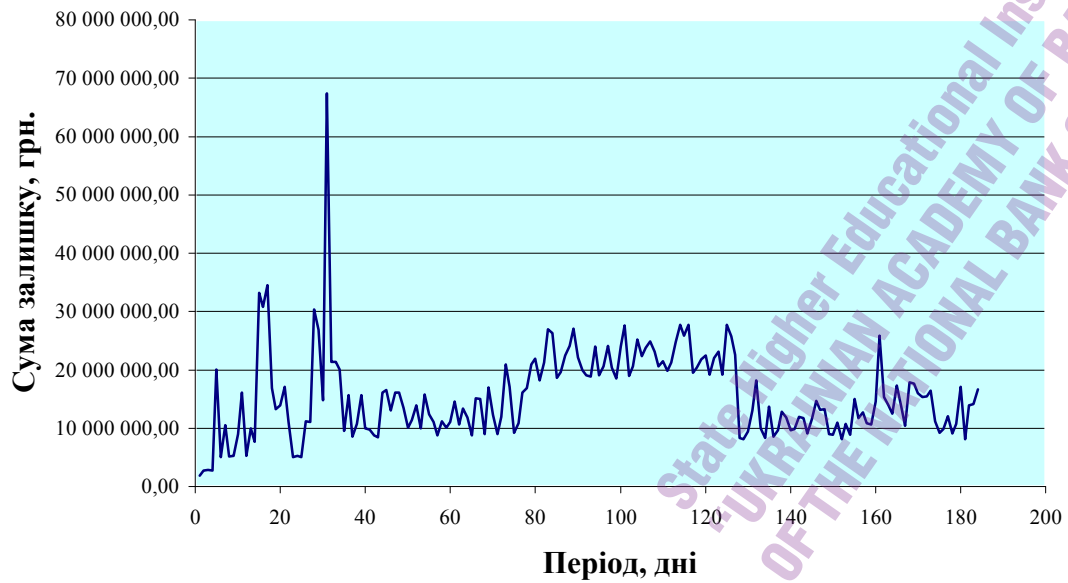

Рис. 2.8. Щоденні залишки на Лоро рахунках банку «А»

З огляду на рис. 2.8, можна констатувати, що, за винятком декількох періодів, залишки на Лоро рахунках не відрізнялись значною мінливістю. Але, при застосуванні методики портфельного аналізу стає зрозуміло, що це помилкове враження. Проаналізувавши залишки на Лоро рахунках банку «А» в результаті дослідження отримали дані, наведені в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Значення показників портфельного аналізу, розраховані за даними банку «А»

Показник	Залишки на рахунках, грн.	Темп приросту залишків на рахунках, %
Середнє значення	15623272,36	1,19
Стандартне відхилення	7548965,38	41,43

Таким чином, можна зробити висновок, що середній темп приросту залишків на Лоро рахунках банку є незначним.

Проте, показник стандартного відхилення темпу приросту залишків має досить велике значення, що свідчить про нестабільність залишків. Тобто ризик відтоку коштів з рахунків банків в банку «А» є досить значним.

Отримані дані можна використати для розрахунку стабільного залишку на кореспондентських рахунках в даному банку.

Для цього використаємо розрахункове середнє значення залишків на рахунках, середній темп приросту та стандартне відхилення темпу приросту залишків на рахунках.

Оскільки стандартне відхилення темпу приросту залишків на рахунку визначає, на скільки можуть змінюватися залишки на рахунках від їх середнього значення, то для визначення інтервалу мінливості залишків можна скористатися наступними формулами:

$$B_{\max} = [(\mu_{mnp} + \sigma_{mnp}) \times \mu_{zal}] + \mu_{zal} \quad (2.68)$$

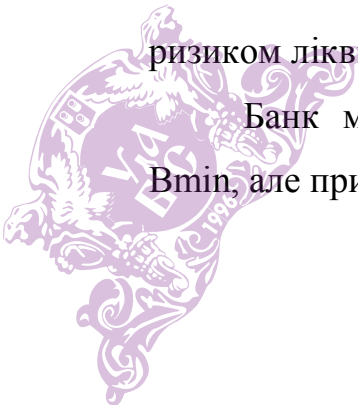
$$B_{\min} = [(\mu_{mnp} - \sigma_{mnp}) \times \mu_{zal}] + \mu_{zal} \quad (2.69)$$

Розрахувавши ці значення для банку «А», знайшли інтервал мінливості залишків на рахунках Лоро в межах від $B_{\min}=9335697,71$ грн. до $B_{\max} = 22282496,20$ грн.

На рис. 2.9. зображені лінії межі мінливості залишків на Лоро рахунках, які визначені за допомогою стандартного відхилення темпу приросту залишків.

Таким чином, можна стверджувати, що стабільний залишок коштів на Лоро рахунках в банку дорівнює 9335697,71 грн. Саме цю суму залишку банк може повністю використовувати в строковій діяльності з мінімальним ризиком ліквідності.

Банк може користуватися сумою коштів, яка перевищує значення $B_{\min}$, але при цьому рівень ризику ліквідності зростає.

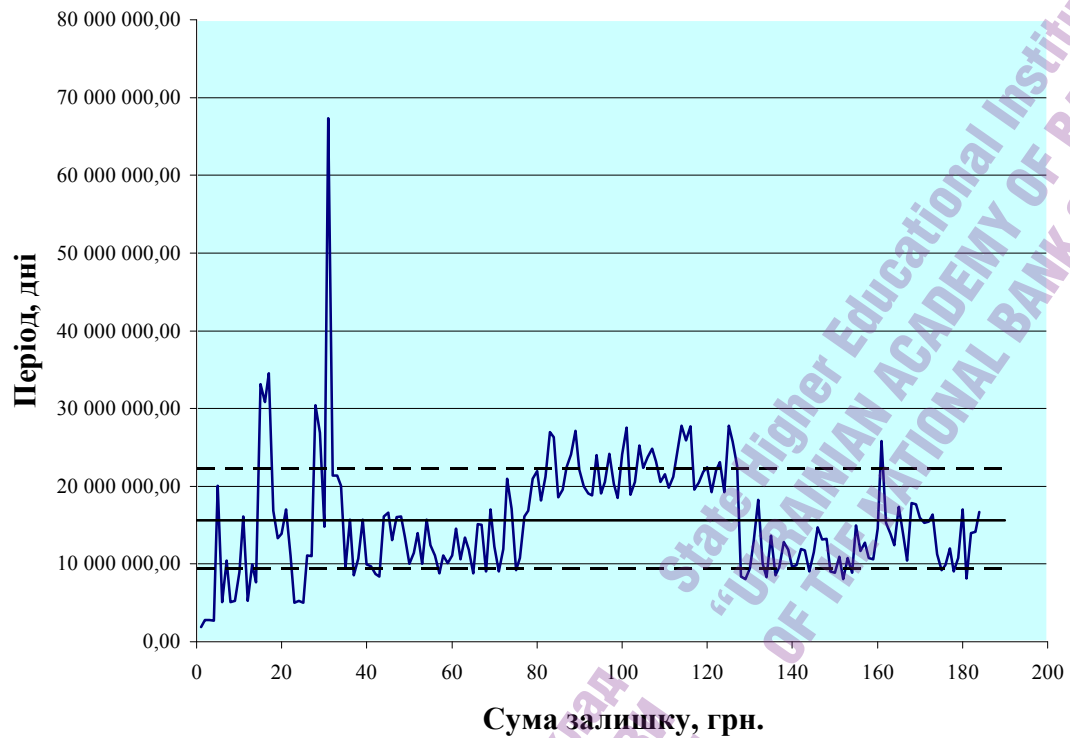

Рис. 2.9. Межі мінливості залишків на рахунках Лоро в банку «А»

Додаткову суму коштів, яку можна використати для поточної діяльності, можна розрахувати за допомогою довірчого інтервалу. Так, для заданого ряду даних у вигляді щоденних залишків на Лоро рахунках можливо побудувати 95% довірчий інтервал прогнозу.

Довірчий інтервал розраховується за формулою:

$$B_{\max} = B_t + 1.96 \times \frac{\sigma_{\text{зал}}}{\sqrt{T}}, \quad (2.70)$$

та

$$B_{\min} = B_t - 1.96 \times \frac{\sigma_{\text{зал}}}{\sqrt{T}}, \quad (2.71)$$

де B_t – значення залишку останнього портфелю рахунків.

Таким чином, розрахувавши ці значення для даного банку можна знайти довірчий інтервал, який з 95% імовірністю визначає вірогідне значення залишку на Лоро рахунках банку в періоді T.

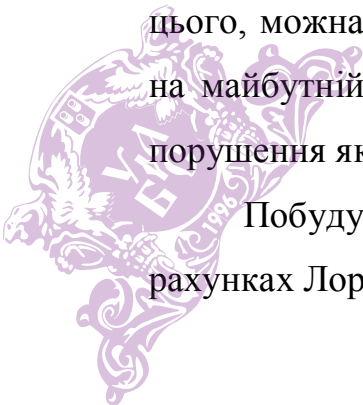
Для банку «А» значення меж довірчого інтервалу дорівнюють $V_{\max} = 17790902,68$ грн. і $V_{\min} = 15609335,62$ грн.

Отже, можна зробити висновок, що імовірність того, що в наступному періоді значення залишку на Лоро рахунку буде нижчим, ніж 15609335,62 грн., менше 5%.

Ми бачимо, що нижня межа довірчого інтервалу значно вище, ніж в інтервалі, розрахованому за допомогою стандартного відхилення значення темпу приросту залишків на рахунку. Ця додаткова сума коштів розраховується як різниця між мінімальною межею довірчого інтервалу та стабільного залишку коштів, що розрахований за допомогою стандартного відхилення темпу приросту залишку. Отже, ми розрахували потенційну суму коштів, яку можливо буде використати для поточної діяльності банку у майбутньому періоді. В нашому випадку це 6273637,91 грн. Але це прогноз лише на один майбутній період.

Для здійснення прогнозування на більш тривалий період необхідно побудувати додаткові довірчі інтервали для кожного додаткового періоду, приймаючи до уваги зміну середніх значень та стандартних відхилень в результаті прогнозування. Також можливо побудувати лінію тренду і продовжити її у майбутньому періоді, та оцінити, чи попадає значення, отримане шляхом побудови лінії тренду, в довірчий інтервал, чи ні. Якщо отримане значення не попадає в довірчий інтервал, то обраний метод прогнозування не відображає реальної тенденції руху коштів. Виходячи з цього, можна зазначити, що нижня межа довірчого інтервалу, побудованого на майбутній період і буде тим мінімальним залишком на Лоро рахунках, порушення якого імовірно лише на 5%.

Побудуємо довірчі інтервали на 5 періодів для даних за залишками на рахунках Лоро банку «А». Отримані результати наведені в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Прогнозні дані на 5 періодів за залишками на Лоро рахунках у банку «А»

Період, дні	Останнє значення залишку на рахунках, грн.	Стандартне відхилення, грн.	Довірчий інтервал, грн.	
			MIN	MAX
1	16700129,15	7548965,32	15609355,62	17790902,68
2	15609355,62	7528423,95	14524494,18	16694217,06
3	14524494,18	7508481,48	13445418,97	15603569,38
4	13445418,97	7489954,28	12371888,36	14518949,59
5	12371888,36	7473623,12	11303551,18	13440225,53

На основі проведених розрахунків, можна зробити висновок, що, з імовірністю 95%, значення мінімального залишку на рахунках через 5 днів буде не менше, ніж 1130351.18 грн. Таким чином, нам вдалося спрогнозувати цей залишок для можливості використання коштів у поточній діяльності або для підтримки ліквідності банку.

Добавивши лінію тренду, можна додатково оцінити можливі залишків на рахунках (рис. 2.10).

Розрахувавши прогнозне значення залишків за допомогою рівняння лінії тренда на 5 періодів, отримали суму, що дорівнює 11605416,77 грн. у 5 періоді. Це значення попадає в довірчий інтервал, побудований раніше, тому можна зробити висновок, що прогноз, зроблений за допомогою лінії тренду коректний і може слугувати орієнтиром для прийняття управлінських рішень в майбутньому.

Отже в результаті проведених досліджень можна зробити висновок, що в банку «А» достатньо мінливі залишки на Лоро рахунках, оскільки відносна міра ризику відтоку коштів з рахунків становить 41,43%, що є достатньо великим значенням.

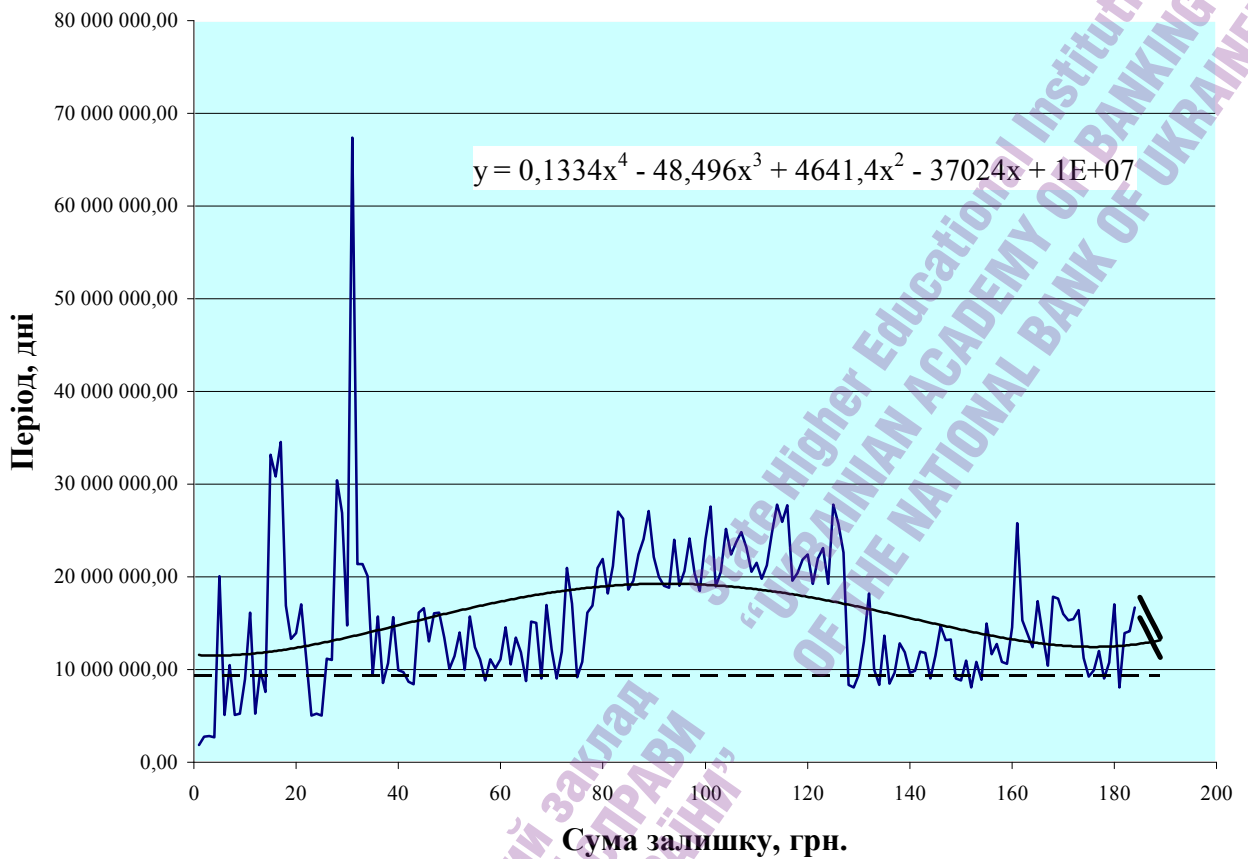

Рис. 2.10. Прогноз зміни залишку на основі довірчого інтервалу та тренду

Незважаючи на високу волатильність коштів на рахунку, в банку залишається стабільна сума коштів на Лоро рахунках, що дорівнює 9335697,71 грн. Ці кошти можна використовувати як у поточній діяльності чи підтримці рівня ліквідності, так і у строковій діяльності банку.

Також у розпорядженні банку є відносно стабільна частина залишків на рахунку. Розмір прогнозованої суми залишків зменшується залежно від кількості періодів, за які здійснюється прогноз. Але вірогідність попадання цього прогнозу в довірчий інтервал достатньо висока (95%), тому на ці кошти банк теж має можливість розраховувати.

Треба зазначити, що у випадку несправдження прогнозу при настанні непередбачуваних обставин, банк завжди має можливість підтримати власну ліквідність шляхом залучення міжбанківських кредитів на умові «овернайт»,

вартість яких достатньо низька. Тому використання даної моделі виправдано як в короткостроковому, так і довгостроковому періоді часу.

Дана методика базується на визначенні відносної міри ризику відтоку коштів з портфелю рахунків шляхом розрахунку стандартного відхилення темпу приросту залишків. Використання даної методики надасть банку можливість оцінити стабільний та відносно стабільний залишок коштів на Лоро рахунках, а також, з певною імовірністю, спрогнозувати цей залишок на перспективу. Це надасть банку додаткові конкурентні переваги у вигляді можливості залучення та використання у діяльності більш дешевих ресурсів.

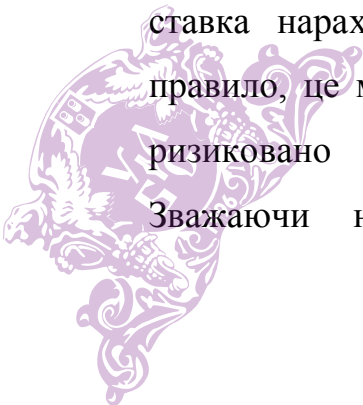
Висновки за розділом 2

На підставі проведеного дослідження фінансового механізму формування поточних пасивів банку зроблені наступні висновки:

1. Визначено, що побудова ефективного фінансового механізму управління поточними пасивами має супроводжуватися подальшим вдосконаленням методик їх аналізу та прогнозування.

Визначений розподіл величини поточних пасивів комерційного банку як сукупності депозитів до запитання дозволить інвестувати частину залишків на рахунках «до запитання» в середньо та довгострокові активи без ризику для ліквідності.

2. В результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що залишки на кореспондентських рахунках в банку є важливою складовою поточних пасивів. Дані ресурси є вигідними для банку тим, що їх вартість, в основному, знаходиться в межах 0-3% річних, причому дана відсоткова ставка нараховується на середньоденні залишки за звітний період (як правило, це місяць). Проте їх використання в повному об'ємі надзвичайно ризиковано і може підірвати ліквідність і платоспроможність банку. Зважаючи на це, було розроблено методику оцінки коштів на

кореспондентських рахунках банків – партнерів для можливого їх прогнозування та використання у поточній діяльності банку.

Дана методика базується на визначенні відносної міри ризику відтоку коштів з портфелю рахунків шляхом розрахунку стандартного відхилення темпу приросту залишків. Використання даної методики надасть банку можливість оцінити стабільний та відносно стабільний залишок коштів на Лоро рахунках, а також, з певною імовірністю, спрогнозувати цей залишок на перспективу. Це надасть банку додаткові конкурентні переваги у вигляді можливості залучення та використання у діяльності більш дешевих ресурсів.

Основні результати розділу опубліковані в наукових статтях [140], [141].

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

РОЗДІЛ 3

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПОТОЧНИХ ПАСИВІВ З УРАХУВАННЯМ ПОЗИЧКОВОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА ОВЕРДРАФТОМ

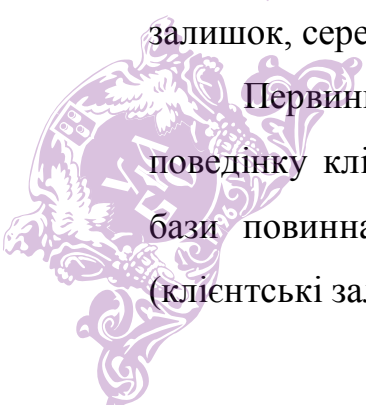
3.1. Удосконалення процедури формування поточних пасивів з урахуванням стабільності клієнтської бази банку

Першочерговою умовою ефективного аналізу та управління поточними пасивами є відповідне залучення, аналіз та утримання клієнтської бази. Для проведення такої роботи, звичайно, в малих та середніх банках залучаються працівники відповідних ресурсних та депозитних підрозділів, в великих банках для цього можуть бути створені клієнтські підрозділи, які виконують аналітичну роботу (тобто функції бек-офісу) щодо ресурсної бази банку.

Незважаючи на те, що більшість науковців [142, 143, 144] зазначають, що аналіз клієнтської бази відіграє важливу роль в управлінні ресурсами та ліквідністю банку, значне число теоретичних питань дотепер залишається недостатньо опрацьованим. Спостерігається відсутність єдиної методологічної і методичної бази, яка б дозволяла об'єктивно оцінювати стабільність клієнтської бази банку.

Традиційні методики, що використовуються для оцінки клієнтської бази [145, 146], в переважній більшості, аналізують стан і динаміку клієнтських залишків (графік зміни сумарного залишку, незнижуваний залишок, середній залишок, середнє квадратичне відхилення і т.п.).

Первинним об'єктом аналізу є клієнтська база, саме її якість впливає на поведінку клієнтських залишків. Таким чином, система аналізу клієнтської бази повинна забезпечувати можливість аналізувати не тільки наслідок (клієнтські залишки), але і причину (клієнтську базу).

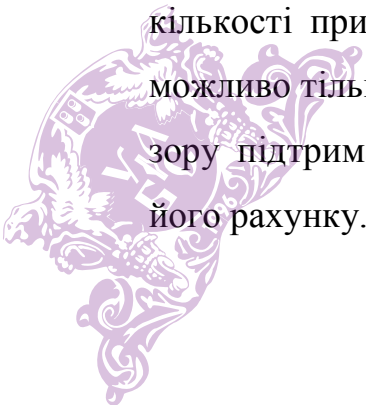
Повністю обґрунтованим є твердження, що залишки – це головне, що цікавить банк в даному питанні, і саме тому в системі аналізу клієнтської бази динаміка залишків – в центрі аналізу. Проте він повинен виконуватися більш глибоко і повно в порівнянні з традиційними методами, при цьому клієнтська база повинна аналізуватися не зі всіх можливих сторін, а саме з погляду її впливу на клієнтські залишки.

Необхідно відзначити і той факт, що багато з існуючих практичних методик аналізу клієнтської бази створювалися в період становлення і розвитку вітчизняної банківської справи, і з тих пір не були модифіковані з урахуванням змін.

Оскільки банківський аналіз клієнтської бази в системі управління ресурсами дозволяє вчасно ідентифікувати, оцінювати і прогнозувати імовірність виникнення внутрішніх проблем у банку, а його результати необхідні для підготовки, обґрунтування і прийняття управлінських рішень, що стосуються управління ресурсами банку, у тому числі пов'язаних з формуванням та використанням поточних пасивів, назріла нагальна потреба розробки цілісної концепції аналізу стабільності клієнтської бази банку.

Головна задача аналізу клієнтської бази банку в системі управління ресурсами полягає в тому, щоб в максимальній мірі знизити невизначеність, в якій приймаються рішення щодо формування та використання ресурсів банку в цілому, та поточних пасивів, зокрема.

При вирішенні цієї задачі необхідно визначити: скільки і яких клієнтів потрібно залучати банку для того, щоб досягти збільшення частки дешевих ресурсів в сумарному залученні до бажаного рівня. Потрібно підкреслити, що клієнтська база універсального банку різноманітна і складається з великої кількості приватних і корпоративних клієнтів і відповіді на це питання можливо тільки, якщо здійснити оцінку значущості клієнта для банку з точки зору підтримання ним незнижуваного рівня залишку грошових коштів на його рахунку.

Традиційно вважається, що для банку найбільш вигідним є великий клієнт, оскільки на його рахунку знаходяться значні суми. Залишок на рахунку одного великого клієнта може дорівнювати сумі залишків багатьох інших, значно менших клієнтів. Водночас потрібно зауважити, що:

- використання залишків грошових коштів одного великого клієнта пов'язане з більш високим рівнем ризику, ніж використання коштів менших клієнтів, сума залишків яких дорівнює залишку одного великого клієнта. Це пояснюється тим, що у випадку вилучення великим клієнтом своїх грошових коштів банк повинен оперативно відповідати за цим зобов'язанням, а необхідної суми у нього може і не виявитися. Ймовірність того, що одночасно всі менші за розмірами залишків клієнти вилучать свої грошові кошти, значно нижча;

- кількість великих клієнтів обмежена, в більшості своїй вони вже пов'язані певними зобов'язаннями з іншими банками і, щоб залучити на обслуговування такого клієнта, необхідно докласти значних зусиль, як часових, так і фінансових;

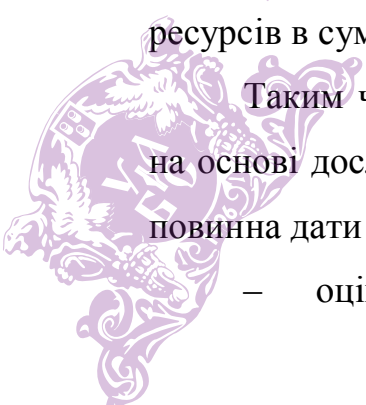
- на противагу цьому, кількість дрібних клієнтів набагато більша, ніж кількість великих, до того ж триває постійний процес їх створення та ліквідації при загальній тенденції зростання їх чисельності.

Отже, для банку вельми важливо:

- оцінити величину можливого залишку на рахунку клієнта;
- визначити значущість клієнта з точки зору підтримання ним постійного незнижуваного залишку на рахунку;
- визначити, скільки та яких клієнтів банку необхідно мати у себе на обслуговуванні (або залучити) для досягнення визначеної частки цих ресурсів в сумарному обсязі залучення.

Таким чином, можна відзначити, що система аналізу клієнтської бази на основі дослідження структури клієнтських коштів і інтенсивності їх руху повинна дати можливість:

- оцінити стан ресурсів кредитної установи;

- розрахувати якісні показники клієнтської бази банку;
- визначити тенденції, що характерні для даного банку;
- спрогнозувати, в якому напрямку ці показники будуть змінюватися

в майбутньому.

Крім того, в результаті проведеного аналізу повинні бути визначені обсяги клієнтських коштів, доступних для вкладень в різні періоди.

Одним з необхідних етапів формування цілісної концепції аналізу клієнтської бази банку є розробка її принципової схеми та виявлення формування основних об'єктів такого аналізу. Пропонований варіант схеми аналізу клієнтської бази банку наведений на рис. 3.1.

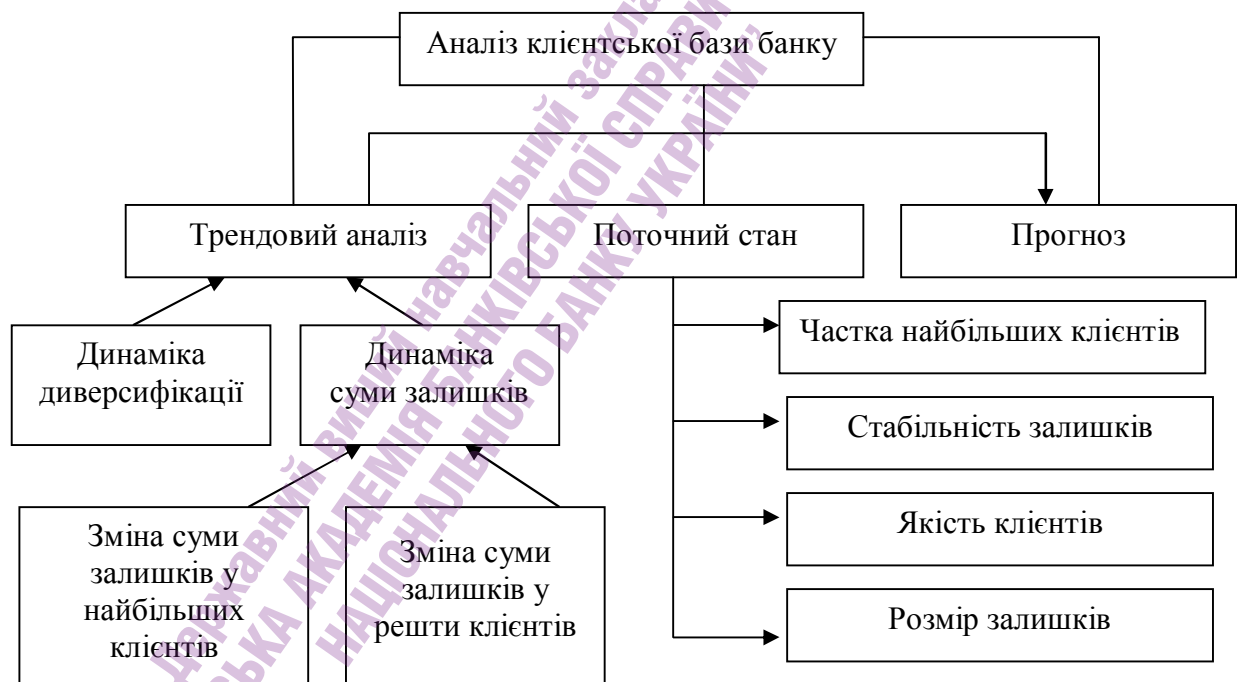

Рис.3.1. Загальна схема аналізу клієнтської бази банку

Необхідно зазначити, що невід'ємним елементом аналізу клієнтської бази банку є її групування за певною ознакою, що дозволить провести її сегментацію для подальшого визначення найцінніших груп клієнтів, а також підвищить достовірність висновків і сприятиме отриманню більш об'єктивної оцінку стану клієнтської бази.

Для невеликих банків, які працюють з невеликою кількістю та різноманіттям клієнтів, в разі використання умовно-постійних пасивів, проблема структуризації не є суттєвою, оскільки клієнтів таких банків (особливо юридичних осіб) завжди можна класифікувати за однією-двома ознаками (наприклад, галузь або основний регіон діяльності). Щодо великих міжрегіональних універсальних банків, то існує декілька підходів щодо класифікації клієнтів банку з метою найбільш точного прогнозування рівня залишків на поточних рахунках [147]:

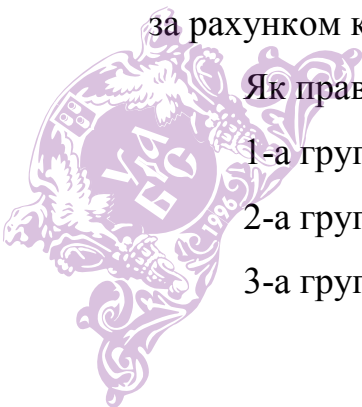
Для фізичних осіб найбільш доцільною є структуризація відповідно до рівня надходжень та відтоків в окремі періоди, які найбільшим чином характеризуються видом діяльності та способом життя клієнта (наприклад, особи, що займаються трудовою діяльністю та безробітні, студенти, пенсіонери тощо). Прогнозування в цьому разі відбувається за допомогою вивчення динаміки надходжень коштів на рахунок у минулому (отримання заробітної плати, пенсії, стипендії тощо), а також вивчення параметрів, що зумовлюють відповідні платіжні потоки клієнта (наприклад, періодична закупівля харчових продуктів, сплата комунальних послуг тощо). В разі дуже значної диференціації таких клієнтів доцільним є визначення загальних тенденцій щодо зменшення або збільшення коштів на поточних рахунках в окремі моменти часу, тому що кошти цих клієнтів більше підпадають під ефект «самостабілізації», ніж кошти юридичних осіб.

Слід зазначити, що кожен банк формує окрему політику щодо обслуговування юридичних осіб, тому можна визначити дуже незначну кількість універсальних критеріїв, хоча критеріїв структуризації дуже багато.

Таким критерієм, зокрема, можуть слугувати сумарні обороти за місяць за рахунком клієнта – сума дебетового і кредитового оборотів.

Як правило, виокремлюють наступні групи:

- 1-а група – клієнти з дуже малими оборотами;
- 2-а група – клієнти з малими оборотами;
- 3-а група – клієнти з середніми оборотами;

4-а група – клієнти з великими оборотами;

5-а група – клієнти з дуже великими оборотами.

Слід зазначити, що кількість груп розподілу та віднесення клієнтів до кожної групи обирається індивідуально для кожного банку окремо з огляду на практично-економічні міркування, які визначаються експертним шляхом.

Традиційно кількість груп розподілу визначається за формулою Стерджеса [148, с.111]:

$$n = 1 + 3,322 \times \lg(N) \quad (3.1)$$

або
$$n = 1 + 1,44 \times \ln(N), \quad (3.2)$$

де n – кількість груп розподілу,

N – загальна кількість клієнтів.

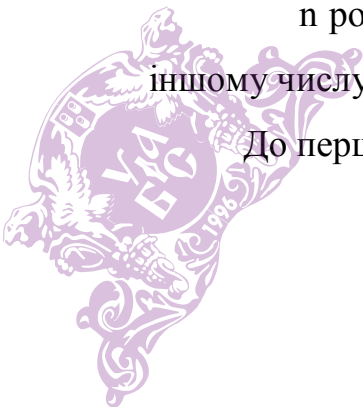
Поділ клієнтів на групи також може здійснюватися не за оборотом за рахунком, а за величиною залишку на рахунку. Для цього клієнтів групують за обсягом обороту та визначають середній залишок періоду, який аналізується (x_i) та сумарний середній залишок ($X_{\text{сеп}}$) всіх клієнтів. Далі клієнти класифікуються відповідно до інтервалу залишку так, щоб середній залишок у кожному діапазоні наближено дорівнював:

$$\Delta = \frac{X_{\text{сеп}}}{n} \quad (3.3)$$

де Δ – середній залишок клієнтів у діапазоні;

n розраховують за формулою 3.1 (3.2) або приймають рівним 5 (чи іншому числу за відповідних міркувань).

До першого діапазону ввійдуть клієнти з номерами 1, 2, ..., i_1 , для яких:

$$\sum_{i=1}^{i_1} X_i \leq \Delta, \quad \sum_{i=1}^{i_1+1} X_i > \Delta \quad (3.4)$$

До другого діапазону ввійдуть клієнти з номерами $i_1+1, \dots, i_2$, для яких:

$$\sum_{i=i_1+1}^{i_2} X_i \leq \Delta, \quad \sum_{i=i_1+1}^{i_2+1} X_i > \Delta \quad (3.5)$$

і так далі.

Таке групування дозволяє поділити клієнтів на рівнозначні діапазони за величиною залишку.

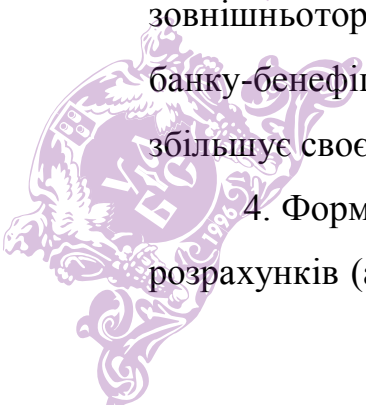
Групи клієнтів також можна формувати за наступними критеріями: за формою власності; сферою діяльності, галуззю, територіальним розташуванням тощо.

1. Галузь та безпосередньо вид діяльності – цей фактор є ключовим щодо визначення дат основних надходжень та вилучень з поточних рахунків підприємства, визначення сезонності змін платіжних потоків за поточними рахунками фірми.

2. Форма власності – цей критерій опосередковано впливає на можливість різкої зміни платіжних потоків, що обумовлено різними можливостями та порядком прийняття таких змін керівництвом та власниками підприємства.

3. Наявність відносин із закордонними партнерами – цей критерій впливає на платіжні потоки, а у разі участі банку в здійсненні розрахунків за зовнішньоторговельними операціями підприємства (наприклад, функція банку-бенефіціара при акредитивній формі розрахунків) цей критерій збільшує своє значення.

4. Форма розрахунків з контрагентами – важливим є визначення форми розрахунків (авансовий платіж, платіж з відстрочкою, оплата після поставки,

інші форми) як за активними, так і за пасивними операціями з контрагентами підприємства.

5. Механізм здійснення внутрішніх розрахунків – до зазначеного механізму можна віднести період здійснення основних платежів підприємства з приводу виплати заробітної плати, платежів до бюджету та ін.

6. Інші фактори, що впливають на грошові потоки підприємства.

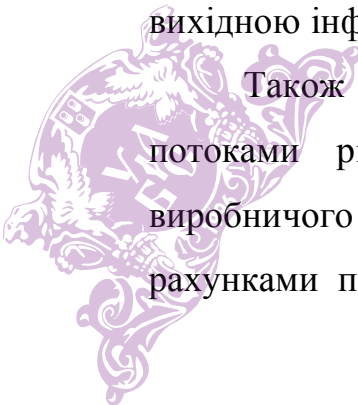
Відзначимо, що при формуванні груп один і той же рахунок або клієнт може одночасно входити до декількох груп. Це важливо для проведення аналізу клієнтської бази в різних розрізах (зокрема, на основі інформації, що стосується виключно найбільших підприємств, лише тільки державних підприємств, або лише підприємств торгівлі і т.п.).

Обрання способу групування цілком залежить від цілей аналізу. Тому віддавати переваги будь-якому з них – некоректно. Обов'язковий критерій – один: в групі має попадати однакова кількість клієнтів (не менше 15–20) [149, с. 12].

Сегменти клієнтури повинні бути визначуваними, сумісними, вимірюваними. Тільки за умови виконання цих вимог можливе їх ефективне дослідження.

Стан клієнтури банку може бути оцінено з різним ступенем деталізації, що залежить від поставлених цілей, знань, досвіду та інтуїції спеціаліста-аналітика, інформації, що ним використовується, технічного забезпечення та т.п. Для нівелювання залежності результатів аналізу клієнтської бази від виконавця повинні розроблятися спеціальні технології аналізу. Такі технології повинні містити стандартизовані бази знань, в яких повинні бути чітко визначені моделі необхідної інформації та методики оперування вихідною інформацією в процесі аналізу.

Також важливим є визначення кореляційних зв'язків між грошовими потоками різних клієнтів банку, наприклад, підприємствами одного виробничого циклу, однієї галузі, однієї фінансово-промислової групи, або рахунками підприємства та рахунками фізичних осіб, що є працівниками

цього підприємства (особливо, якщо між банком та підприємством підписаний контракт щодо оплати праці з використанням платіжних інструментів саме цього банку).

На наступному етапі аналізу клієнтської бази досліджується динаміка руху коштів та їх статистичні характеристики.

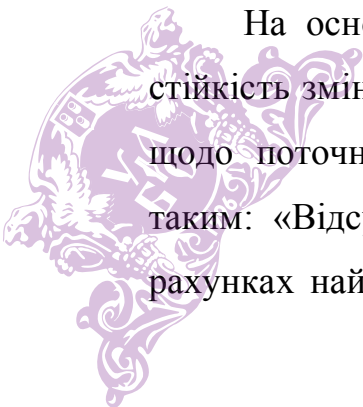
Аналіз динаміки руху коштів за клієнтськими рахунками в банку здійснюється на основі обробки щоденних даних, що дозволяють виявити спрямованість поточних тенденцій – спад, стабільність, зростання. Ще одним можливим варіантом є неможливість виявлення певної тенденції з причини занадто значних коливань часового ряду та в наслідок того, що неможливо однозначно виявити спрямованість майбутніх змін.

Щоб оцінка тенденції, що склалася, була об'єктивною, період аналізу повинен бути достатньо тривалим. Крім того, потрібно підкреслити, що аналізувати найбільших та інших клієнтів слід окремо, оскільки суми, сконцентровані на рахунках великих клієнтів та обороти за ними можуть суттєво викривляти загальну картину. Необхідно відзначити, що визначення «найбільші» клієнти є умовним, визначається для кожного банку окремо та суттєво залежить від загальних якісних та кількісних характеристик його клієнтської бази в цілому.

Для виявлення поточних тенденцій доцільно розглядати, як мінімум, чотири ряди динаміки:

- суми загальних залишків коштів клієнтів на рахунках в банку;
- суми залишків коштів у найбільших клієнтів;
- суми залишків у клієнтів, що не входять в групу найбільших;
- показників диверсифікації.

На основі тенденцій цих часових рядів оцінюється спрямованість і стійкість зміни загальної суми залишків і формується підсумковий висновок щодо поточних тенденцій. Остаточний висновок може бути, наприклад, таким: «Відсутні істотні зміни сумарного залишку на всіх рахунках і на рахунках найбільших клієнтів. Спостерігаються значні коливання, відсутня

виражена тенденція змін залишків на рахунках основної маси дрібних і середніх клієнтів».

Важливим блоком аналізу виступає оцінка диверсифікації клієнтської бази банку, адже, чим більше вона диверсифікована, тим нижче ризик використання клієнтських коштів.

Показники, що характеризують структуру клієнтських рахунків:

1. структура клієнтів за величиною залишків. На підставі розподілу рахунків за величиною залишку визначається показник структури за величиною залишків (*СВЗ*). За результатами оцінки даного показника можливі наступні результати:

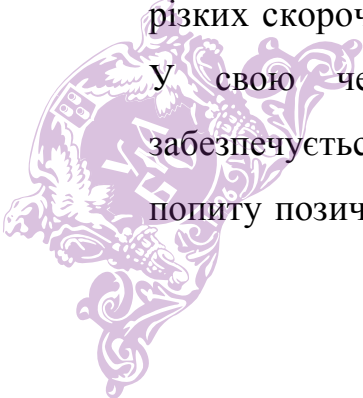
- спостерігається явне превалювання групи клієнтів з дуже малими залишками (з малими залишками; з середніми залишками; з великими залишками; з дуже великими залишками);
- розподіл рахунків за величиною залишків рівномірний;
- відсутність груп клієнтів, що домінують за величиною залишків.

2. структура клієнтів за величиною оборотів (*ССК*). Здійснюється розподіл клієнтів за умовними групами відповідно до величини оборотів, аналогічно попередньому показнику можливі наступні ситуації:

- превалювання групи клієнтів з дуже малими (малими; з середніми; з великими; з дуже великими) для даного банку оборотами;
- розподіл рахунків за оборотами рівномірний;
- відсутність груп клієнтів, що домінують за величиною оборотів.

Цілком зрозумілим є висновок, що підвищення різноманітності (ступені диверсифікації) клієнтської бази банку за рахунок включення в неї клієнтів з різними характеристичними ознаками дозволяє банку уникати різних скорочень сумарного обсягу коштів на клієнтських рахунках.

У свою чергу, диверсифікація напрямів кредитування, що також забезпечується різноманітною клієнтською базою, згладжує коливання попиту позичальників на кредитні ресурси. Тим самим знімається проблема

покриття розриву, що виникає між обсягом кредитних вкладень і мінливою ресурсною базою, що гостро стоїть перед багатьма банками України.

Розглянемо показники, що доцільно використовувати при оцінці стабільності залишків на клієнтських рахунках:

1. Середній сумарний залишок на клієнтських рахунках за період.

Підсумовуючи щоденні залишки за рахунками клієнтів у заданому діапазоні, отримуємо щоденні сумарні залишки для кожної з i груп ($i = 1, 2, 3, \dots, n$). За період, що досліджується, для кожної з i груп визначаємо середній сумарний залишок $X_{i, \text{сеп}}$.

2. Величина незнижуваного залишку (мінімальне значення сумарного залишку $X_{i, \text{мін}}$);

3. Коефіцієнт стабільності – показник зміни залишків для кожної з виділених груп клієнтів (K_i):

$$K_i = \frac{X_{i, \text{мін}}}{X_{i, \text{сеп}}} \quad (3.6)$$

За коефіцієнтом стабільності K_i оцінюється стабільність залишку за амплітудою його коливань. Показник, який характеризує нестабільність залишків, визначаємо наступним чином:

$$K'_i = 1 - K_i \quad (3.7)$$

Замість показника $X_{i, \text{мін}}$ можна використати імовірнісний показник X_{ia} , який визначає значення X_i , тобто нижче якого залишок не буде з імовірністю α . Тоді формула (3.7) набуває вигляду:

$$K_{ia} = \frac{X_{ia}}{X_{i, \text{сеп}}} \quad (3.8)$$

Величина коефіцієнту стабільності для різних видів поточних пасивів залежить від різних чинників, найбільш значущими з яких є поточна економічна ситуація і ринкова кон'юнктура.

Несприятлива зміна загальної політичної і економічної ситуації, як правило, призводить до істотного перерозподілу коштів клієнтів, що суттєво впливає на стабільність поточних пасивів. Насамперед, це стосується коштів банків і нестабільної частини залишків поточних рахунків юридичних осіб. Однак, значні зміни можуть приводити до зниження і стабільної частини залишків поточних рахунків юридичних осіб.

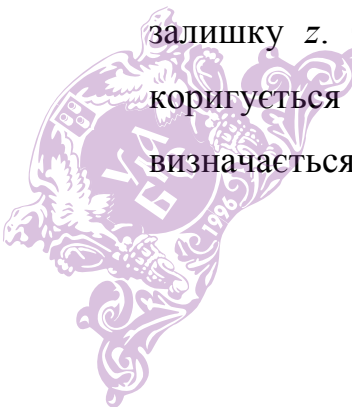
Значення коефіцієнта стабільності для різних видів поточних пасивів може коливатися в досить широкому діапазоні. Так, наприклад, кошти населення до запитання, розміщені в стабільно працюючих банках, при відсутності кризових явищ в фінансовій сфері мають досить стабільний характер, а коефіцієнт стабільності – високе значення з деякими сезонними відхиленнями.

Інша картина складається для коштів юридичних осіб. На відміну від фізичних осіб, дана категорія клієнтів менш консервативна. Як показує практика, залишки за даними видами поточних пасивів схильні до значних коливань. Оскільки кошти підприємств, розміщені на рахунках, для них є дійсно «тимчасово вільними», і відтік їх в більшій мірі визначається виробничим циклом підприємства, а не умовами, що пропонуються банком.

4. Показник тривалості зберігання коштів – коефіцієнт, що характеризує строк, протягом якого величина залишку на рахунку клієнта не знижується.

Розглянемо період $t \in [T_0, T]$, в межах якого досліджується величина залишку z . Сума залишку, яку банк може використовувати з рахунку j коригується нормою відрахувань у фонд обов'язкового резервування і визначається алгоритмом:

$$Z = r \times z_j(t) \quad (3.9)$$

де Z – сума залишку j -го рахунку, яку може використати банк;
 r – коефіцієнт відрахування у фонд обов'язкових резервів;
 $z_j(t)$ – значення залишку в момент часу t для рахунку j .

Уведемо величину τ – строк після моменту t , протягом якого залишок на рахунку буде перевищувати величину Z :

$$z_j(t + \tau + 1) < Z \leq z_j(t + i) \quad (3.10)$$

де $i = 0, 1, \dots, \tau$.

Таким чином, $\tau(t)$ – строк, протягом якого банк без ризику для себе може використовувати залишок Z . Цей показник розраховується для кожного t з інтервалу T_0, T . Середнє за t значення $\tau(t)$ і буде показником надійності коштів клієнта. Слід відзначити, що для певних днів t за весь період дослідження залишок може бути і не меншим від Z . Для таких днів $\tau(t) = T - t$, значення τ буде заниженим. Для уникнення подібної похибки скоригуємо значення $\tau(t)$ наступним чином. Усі значення $\tau(t)$ розіб'ємо на дві підгрупи. До першої ввійдуть величини τ_i ($i=1, 2, \dots, n_1$) для днів, коли $t + \tau(t) < T$, тобто є значення $z_j(t + \tau + 1)$. До другої – τ'_j ($j=1, 2, \dots, n_2$) для днів, коли $t + \tau(t) = T$, тобто немає значень $z_j(t + \tau + 1)$.

Надалі введемо значення τ_{1cp} , яке визначається за формулою середньої арифметичної:

$$\tau_{1cp} = \frac{\sum_{i=1}^{n_1} \tau_i}{n_1} \quad (3.11)$$

Значення τ'_j доцільно коригувати за допомогою показника τ'' :

$$\tau''_j = \tau'_j, \text{ якщо } \tau'_j \geq \tau_{1cp} \quad (3.12)$$

$$\tau''_j = \tau'_j, \text{ якщо } \tau'_j < \tau_{1cp} \quad (3.13)$$

Отже, коефіцієнт, який характеризує надійність коштів на рахунок клієнта, тобто середній строк, протягом якого підтримується певна величина незнижуваного залишку на рахунок, визначаємо через таку залежність:

$$K_\tau = \frac{\sum_{i=1}^{n_1} \tau_i + \sum_{j=1}^{n_2} \tau_j}{n_1 + n_2} \quad (3.14)$$

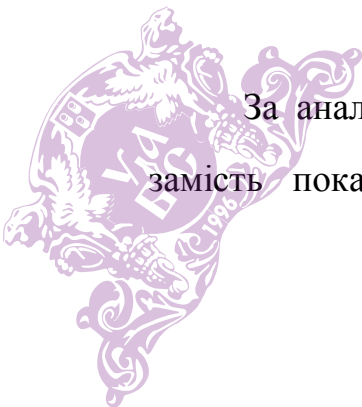
5. Показник індивідуальної мінливості.

Для його визначення розглядаються всі клієнти відокремлено в заданому діапазоні за період, що аналізується. Для них щоденні залишки $x_m(t)$, де $m=1,2,\dots,N_i$ – номер в діапазоні; $t=T_0\dots T$ – час. Для кожного m -го клієнта визначимо $x_{m\text{ср}}$ – середній залишок за період, що аналізується, та $x_{m\text{мін}}$ – мінімальний залишок за цей самий період.

Після вказаних обчислень визначаємо показник, який характеризує мінливість для кожного клієнта індивідуально – коефіцієнт індивідуальної мінливості:

$$k_m = \frac{x_{m\text{мін}}}{x_{m\text{ср}}} \quad (3.15)$$

За аналогією з $X_{\text{мін}}$ в цьому випадку також можна використовувати замість показника $x_{m\text{мін}}$ імовірнісний показник x_{ma} , який характеризує

величину x_m , менше якої індивідуальний залишок не буде з імовірністю a . У такому випадку формула набуває вигляду:

$$k_{ma} = \frac{x_{ma}}{x_{mсер}} \quad (3.16)$$

6. Показник загальної мінливості обчислюється як відношення середнього квадратичного відхилення суми залишків за всіма рахунками до середнього значення цієї суми за період:

$$K_m = \frac{\sigma \sum_{i=1}^n x_{iсер}}{ax_{iсер}} \quad (3.17)$$

7. Рівень осідання або відтоку коштів.

$$K_o = \frac{X_K - X_P}{H} \quad (3.18)$$

де $XK(P)$ – відповідно залишки коштів на кінець та початок періоду;
 H – оборот по надходженню коштів на рахунки за період.

8. Показник b_i – коефіцієнт синхронності, який характеризує синхронність зміни залишків на поточних рахунках клієнтів у кожному з діапазонів i :

$$b_i = \frac{k_{iсер}}{K_i} \quad (3.19)$$

Цей коефіцієнт забезпечує оцінку впливу синхронності та амплітуди коливань залишків на ризик їх використання.

На основі таких показників як «середній сумарний залишок», «величина незнижуваного залишку» формується якісна оцінка обсягу клієнтських коштів, доступних для всіх видів вкладень. При цьому для оцінки ризику доцільно використовувати розподіл рахунків за коефіцієнтом стабільності: чим більше рахунків клієнтів зі значними коливаннями залишків, тим більший ризик приймає на себе банк.

Для аналізу стабільності клієнтської бази доцільно використовувати показники індивідуальної та загальної мінливості, тривалості зберігання коштів, рівень осідання чи відтоку грошових коштів, середній сумарний та незнижуваний залишки. Бажано, щоб показник загальної мінливості був близький до нуля або, принаймні, не перевершував $1/2$. Інакше можна зробити висновок про значний рівень коливань залишків, що однозначно вважається негативною ознакою.

Значення показника «рівень осідання або відтоку» залежить від амплітуди коливань залишку за період та від обороту по рахунках. В ідеалі він повинен бути максимально великим, однак мінімально допустимим значенням може бути нуль, що свідчить про незмінність стану залишків. Від'ємне значення даного показника сигналізує про відтік клієнтських коштів з банку, що є негативною тенденцією.

Використовуючи отримані дані про розподіл клієнтських рахунків за величиною залишків та силою їх коливань, визначаємо:

- якість структури клієнтів;
- суму залишків на рахунках з урахуванням якості;
- ефективність клієнтської бази.

При проведенні дослідження впливу найбільших клієнтів на стабільність клієнтської, та, в підсумку ресурсної бази, доцільно використовувати наступні показники:

- частка найбільших клієнтів (ЧНК) – їх відбір здійснюється на основі середнього залишку і кредитового обороту за період (ці клієнти повинні значно відрізнятися від середніх в групі);

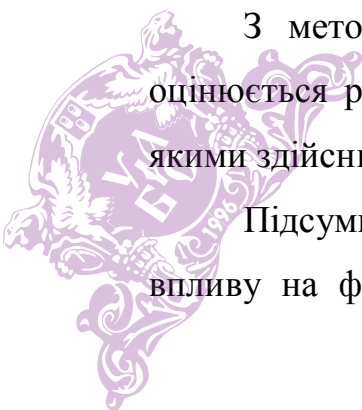
- частка найбільших клієнтів в обороті ($ЧНК_{OB}$);
- частка найбільших клієнтів в середніх залишках ($ЧНК_3$);
- зв'язок між змінами на рахунках найбільших і решти клієнтів ($ККОР$). Щоб визначити, чи пов'язані зміни сумарних залишків великих клієнтів і їх решти, спочатку доцільно окремо аналізувати динаміку залишків за рахунками найбільших і решти клієнтів, а потім обчислити коефіцієнт кореляції між ними. Якщо він негативний або близький до нуля, це свідчить про можливість різкої зміни залишків у найбільших клієнтів, оскільки їх поведінка не відповідає загальним тенденціям. Якщо ж значення коефіцієнту кореляції близьке до одиниці, то стан залишків у найбільших клієнтів можна вважати стійким по відношенню до загальних залишків;

- наявність майнових зв'язків між банком і найбільшими клієнтами ($ЧНК_{НС}$). Цей показник визначає частку найбільших клієнтів, що є інсайдерами для даного банку. Наявність таких зв'язків може бути оцінена, з однієї сторони, позитивно (подібні клієнти, найімовірніше, залишаються з банком), але з іншої сторони, негативно (якщо залежність банку від них висока, то погіршення стану одного або декількох таких клієнтів може викликати погіршення фінансового стану кредитної установи).

Загальний принцип оцінки результатів аналізу зазначених показників – чим менша частка найбільших клієнтів, тим краще. Оптимальною є ситуація, в якій основну частину залишків банку забезпечують середні та дрібні клієнти. Найбільш негативно вважається ситуація, коли наявні високі значення частки найбільших клієнтів в обороті та в середніх залишках при низьких значеннях частки найбільших клієнтів та коефіцієнту кореляції між змінами на рахунках найбільших і решти клієнтів.

З метою узагальнення результатів аналізу стану клієнтської бази оцінюється ряд основних напрямів, що були розглянуті вище, висновки за якими здійснюються наступним чином (додаток К).

Підсумковим етапом аналізу клієнтської бази банку з точки зору її впливу на формування поточних пасивів є прогноз, що здійснюється на

основі даних аналізу поточного стану клієнтської бази і поточних тенденцій зміни клієнтських ресурсів.

Він будується за двома напрямками:

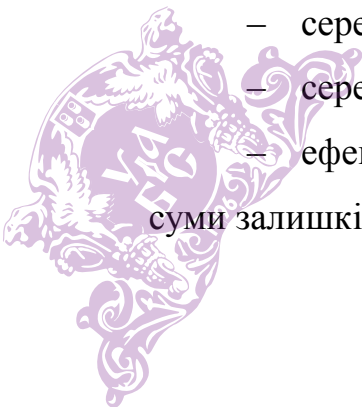
- прогнозування майбутнього стану за умови збереження поточних тенденцій;
- прогнозування ймовірної зміни тенденції і оцінка надійності самого прогнозу.

Перший напрям містить прогноз майбутнього стану клієнтської бази за тими ж аспектами, за якими оцінювався поточний стан (роль найбільших клієнтів; структура клієнтської бази; стійкість клієнтських залишків; оцінка розміру клієнтських коштів, доступних для вкладень). Для прогнозу стану клієнтської бази на майбутнє на основі припущення про збереження поточної тенденції звичайно використовують метод простої математичної екстраполяції, заснований на динаміці часових рядів базових показників за декілька попередніх періодів.

Другий напрям відповідає на найважливіше питання, що виникає при побудові будь-якого прогнозу – питання надійності прогнозу. Надійність прогнозування визначається рівнем диверсифікації (чим він менше, тим менше стійкість) і значенням спеціального показника стійкості, визначеного при аналізі динаміки. Тенденція вважається стійкою, якщо зростання або спад відбувається за всіма категоріями клієнтів, менш стійкою, якщо загальний напрямок змін визначається основною масою клієнтів, і нестійкою, якщо напрямок змін визначається найбільшими клієнтами банку.

На основі запропонованої методики здійснюється оцінка якості кожного рахунку і визначаються наступні показники:

- середня якість рахунків;
- середня сума залишків на рахунках з урахуванням якості;
- ефективність клієнтської бази, яка обчислюється як відношення суми залишків з урахуванням якості до суми всіх залишків.

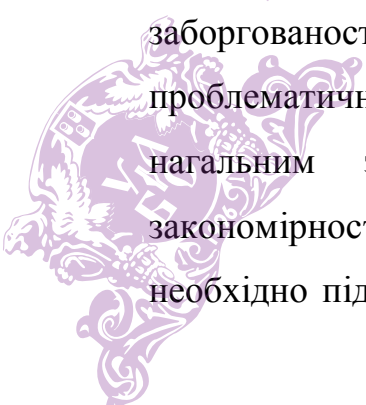
Чим вища ефективність, тим більший обсяг клієнтських коштів буде доступний для вкладення.

Аналіз стабільності клієнтської бази дозволяє отримувати інформацію, важливість якої не вичерпується аналізом поточних рахунків. Так, за характеристиками поведінки великих і дрібних клієнтів можна зробити висновок про ставлення клієнттури до банку, що особливо важливо, наприклад, для прорахунку сценаріїв несподіваного відтоку клієнтських коштів і інших кризових явищ. За допомогою аналізу змін в структурі клієнтської бази можна також робити висновок про ефективність PR-акцій, що проводяться, і про якість роботи менеджерів у відповідних підрозділах банку.

3.2. Науково-методичні рекомендації по формуванню сумарної позичкової заборгованості та визначенню рівня самокредитування за овердрафтом

Дане дослідження є продовженням вивчення закономірностей формування банківських поточних пасивів як складових стабільних банківських ресурсів, однак доповнюється розглядом і активних операцій клієнтів щодо овердрафтового кредитування. Необхідно зазначити, що вирішення поставленого завдання є нагальною потребою банківської практики та вимагає об'єднання зусиль як працівників банку, так і вчених.

Випадковий характер формування сумарної величини позичкової заборгованості з овердрафтного кредитування клієнтів робить проблематичним прогнозування її величини та відповідної ресурсної бази, нагальним завданням банківського менеджменту стає визначення закономірностей формування банківських ресурсів – у яких обсягах необхідно підтримувати рівень ресурсів, що забезпечують потреби клієнтів,

які кредитуються за овердрафтною системою, і в якій частині вони можуть бути перекриті поточними пасивами, а в якій частині вимагають використання стабільних ресурсів. Для вирішення цього завдання були досліджені процеси формування позичкової заборгованості та залишків на поточних рахунках клієнтів, які кредитуються за овердрафтом, з одержанням відповідних кількісних залежностей як результату взаємодії цих двох різновидів, що дає змогу прогнозувати сумарну величину фактичної заборгованості та потребу в ресурсах.

Кредитування за системою овердрафт чи овердрафтне кредитування передбачає використання клієнтом позикових коштів банку понад залишок їх на його поточному рахунку в межах визначеної договором кредитування суми (ліміту кредитування) для забезпечення фінансування поповнення оборотних коштів протягом визначеного договором терміну [150, 151]. Кошти, що надходять на поточний рахунок клієнта, спрямовуються на погашення позичкової заборгованості, причому таке погашення проводиться автоматично до закриття операційного дня [152].

Перш ніж перейти до обґрунтування впливу формування залишків з урахуванням овердрафтного кредитування, спробуємо обґрунтувати подвійний бік системи відносин, які виникають при кредитуванні за зазначеною системою.

Вітчизняною банківською практикою були вироблені три методи кредитування: за залишком і за оборотом, за сукупністю матеріальних запасів і виробничих витрат (додаток Л).

У сучасній практиці застосовуються два основних методи кредитування: цільовий кредит і кредитування поточного рахунку по мірі надходження платіжних документів в межах відкритого ліміту кредитування.

Сутність першого методу полягає в тому, що кредит надається на задоволення визначеної цільової потреби у фінансових ресурсах. Цільовий кредит може бути наданий у формі строкового кредиту, поновлюваної і непоновлюваної кредитної лінії. У випадку відкриття непоновлюваної

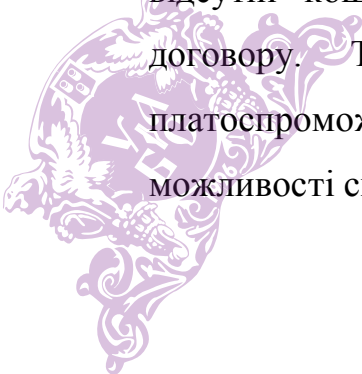
кредитної лінії після видачі кредитів в межах встановленого ліміту надання кредиту припиняється до повного погашення заборгованості. При поновлюваній (револьверній) кредитній лінії надання кредитів відновлюється по мірі часткового погашення кредитів у межах встановленого ліміту кредитування.

За другим методом кредити надаються у межах встановленого банком для конкретного позичальника ліміту. Даний ліміт використовується позичальником в залежності від потреби шляхом оплати платіжних документів протягом операційного дня. Такий кредит не має цільового характеру.

Метод кредитування обумовлює форму кредитного рахунку, що використовується для видачі і погашення кредиту. Позичальникам відкриваються прості кредитні рахунки, не пов'язані прямо з поточним рахунком, що підвищує відповідальність позичальників за використання позикових коштів.

У світовій практиці існує багато форм кредитування поточного рахунку, але всі вони є похідними від двох основних форм: «контокорент»; «овердрафт».

Класичним методом надання кредитів в світовій практиці вважається контокорентний кредит [153, 154]. Цей вид банківського кредиту надається клієнтам, що мають контокорентний рахунок у банка-кредитора. Контокорентний кредит органічно поєднує кредитне і розрахункове-касове обслуговування клієнта на основі відкриття єдиного активно-пасивного рахунку. Ситуація, коли на рахунку клієнта є вільні кошти, означає, що цей клієнт виступає кредитором щодо банку, і навпаки, коли на його рахунок відсутні кошти, банк надає йому кредит на підставі контокорентного договору. Такі взаємовідносини банк може будувати тільки з платоспроможним клієнтом, перевібивши заздалегідь його репутацію і можливості своєчасно розраховуватися з боргами.

В зарубіжній економічній літературі овердрафт розглядається як вид контокорентного кредиту [155, с. 410]. Але овердрафт дещо відрізняється від кредитування за контокорентом. Не відкриваючи окремого поточного рахунку, клієнт понад свої залишки на рахунку та надходження на нього, отримує право на додаткову оплату розрахункових документів за рахунок ресурсів банку, при цьому за контокорентом існує можливість відображення як дебетового, так і кредитового сальдо за рахунком. У випадку, коли за контокорентним рахунком надана кредитна лінія перевищена, тоді застосовується підвищена ставка за овердрафт [155, с. 410]. Тобто при кредитуванні за контокорентним рахунком овердрафтом вважається перевищення суми можливої кредитної лінії. Отже, у світовій практиці овердрафт – це перевищення ліміту контокорентного кредиту, тобто кредит при вичерпанні ліміту основного кредиту.

Вітчизняні економісти вважають, що овердрафт не що інше як поновлювана кредитна лінія з лімітом одноразової заборгованості [152, с. 67]. Овердрафтом вважається виникнення дебетового сальдо за поточним рахунком, тобто користування ресурсами банку понад залишок на поточному рахунку і є овердрафтом [151, с. 4].

Як визначає Стрельников М., доцільно говорити про види овердрафту: «Українські банки надають... овердрафти двох видів звичайний і за технологією кредитної лінії» [152, с. 67].

Автори Додонов В, Крилова М. дають таке визначення овердрафту: «Овердрафт (англ. overdraft) – форма короткострокового кредиту, який здійснюється шляхом списання коштів з рахунку клієнта понад залишок на ньому» [156].

Виходячи з зазначеного вище, овердрафт – це короткостроковий кредит, що надається банком надійному клієнту понад його залишок на поточному рахунку (який не є контокорентним) в цьому банку в межах заздалегідь обумовленої суми шляхом дебетування його рахунку. Тобто овердрафт – це негативний баланс (дебетове сальдо) на розрахунковому

(поточному) рахунку клієнта, що може виникнути в результаті проведення банком платежів по рахунку клієнта на суму, що перевищує залишок коштів на рахунку.

Овердрафтне фінансування (кредитування) – вид короткострокового банківського кредиту, що надається для покриття дозволеного (попередньо погодженого з банком) овердрафту по рахунку клієнта в банку для оперативної оплати платіжних документів при відсутності чи недостатності коштів на розрахунковому (поточному) рахунку. Дана послуга є додатковою до розрахунково-касового обслуговування корпоративних клієнтів – юридичних осіб і підприємців, що здійснюють підприємницьку діяльність без утворення юридичної особи [157].

Овердрафтне кредитування є взаємовигідною формою взаємин банку з клієнтом. Банк надає клієнтам такі кредити з метою оптимізації платіжного обороту і виконання в повному обсязі зобов'язань клієнтів за поточними платежами. Але овердрафт, як і кожен вид кредиту, має свої переваги та недоліки [158].

Кредитування за овердрафтом набуває значного поширення завдяки перевагам, які отримують як клієнт, так і банк. Для клієнта кредит стає доступним по мірі виникнення потреби в коштах, при цьому оплата за використання позикових коштів проводиться не за величиною встановленого ліміту, а за фактичною величиною кредитної заборгованості. Кредитування помітно розширює можливості фінансування поточної діяльності підприємств і надає можливість управляти величиною кредитної заборгованості і, відповідно, платою за користування позиковими коштами.

Банку також вигідне овердрафтне кредитування: за всією сукупністю клієнтів, які кредитуються за овердрафтом, створюється стійка база для отримання доходів. Однак кредитування за овердрафтом висуває особливі вимоги до банку щодо формування ресурсів. У будь-який момент кожен із клієнтів може пред'явити до оплати платіжні документи в межах усього ліміту. Це вимагає підвищеної уваги до стану кореспондентського рахунку

банку для того, щоб повною мірою та без затримок виконати взяті на себе зобов'язання.

Незважаючи на ряд переваг, овердрафтне кредитування, як кожна економічна категорія, має певні недоліки, серед яких можна виділити наступні:

Овердрафт погашається за вимогою. Банк рідко використовує це право, але існують три ситуації, в яких банк змушений ним скористатися:

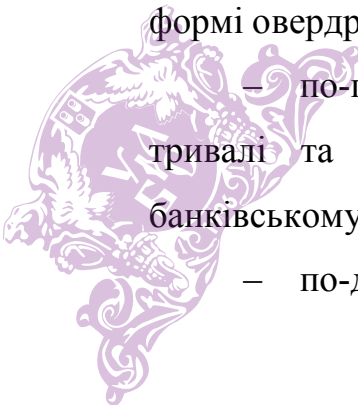
- коли сам банк знаходиться під тиском і йому необхідно зменшити власні зобов'язання;
- коли регулюючі органи приймають рішення про скорочення кредитування, то в першу чергу, зупиняють надання овердрафтного кредиту;
- коли погіршується фінансовий стан позичальника.

В перших двох випадках рішення пов'язане з причинами, повністю незалежними від впливу позичальника, і це може повністю позбавити підприємство життєво важливих коштів у критичний період. В третьому випадку припинення фінансування відбудеться в складний для підприємства час і може перешкодити підприємству вийти з тимчасової фінансової кризи.

Суттєвим недоліком такого кредиту є те, що поточний рахунок з використанням овердрафту не відображає в прозорому вигляді максимальної потенційної відповідальності клієнта перед банком так, як кредитний рахунок. Якщо клієнт не врахує всі свої майбутні зобов'язання, він може переоцінити власний грошовий потенціал та перевищити свій ліміт. Переважно, це стосується тих рахунків, для яких був установлений ліміт, що поступово зменшується.

Зарубіжний досвід застосування в банківській практиці кредитування у формі овердрафту свідчить [159, 160]:

- по-перше, банк відкриває овердрафт тим клієнтам, з якими має тривалі та міцні відносини і які відчувають регулярну потребу в банківському кредиті;
- по-друге, відносини між клієнтом і банком стосовно надання

клієнту кредиту у формі овердрафту є добровільними;

- по-третє, кредит у формі овердрафту за своєю природою — це бланковий кредит, який не потребує забезпечення.
- по-четверте, з метою забезпечення банківської ліквідності кредит у формі овердрафту надається, в основному, для фінансування поточного виробництва і обігу і не пов'язаний з фінансуванням інвестицій;
- по-п'яте, через забезпечення клієнтам можливості оперативного користування правом залучення кредитних коштів для врівноваження зобов'язань і вимог за поточним рахунком, овердрафт належить до найбільш дорогих кредитів (для зарубіжних банків). Крім того, за обслуговування овердрафту банк в обов'язковому порядку стягує з клієнта обігову комісію;
- по-шосте, використання позичальником овердрафту не виключає оформлення ним у банку і інших кредитів, якщо очікується тимчасове збільшення потреб у кредитних коштах, що перевищують запланований розмір дебетового сальдо за овердрафтом;
- по-сьоме, відносини за овердрафтом регулюються особливим договором між банком і клієнтом, що містить ряд умов, які захищають банк як сторону, що найбільше ризикує при такій формі кредиту, від невігідних правових наслідків. Суттєвою умовою договору є не обумовлене ніяким строком право банку на припинення такого кредитування.

У банківській практиці овердрафт має вагомий вплив на процес збільшення обсягів активних операцій комерційних банків. Однією з проблем банківської практики, що торкається кредитування за овердрафтом, є оцінка обсягу ресурсів, необхідних для забезпечення портфеля овердрафтного кредитування, що, у свою чергу, значною мірою визначається «самокредитуванням» клієнтів.

Кредитування за овердрафтом дозволяє банку сформувати стійку базу одержання доходів, однак вимагає постійного контролю величини сформованої клієнтами сукупної кредитної заборгованості через те, що кожен клієнт має право пред'явити до оплати платіжні документи в межах

«вільної» частини встановленого йому ліміту кредитування без узгодження з банком. Випадковий характер величини кредитної заборгованості на закінчення дня в межах ліміту за кожним кредитним рахунком визначає і випадковий характер як сукупної величини кредитної заборгованості, так і її зміну протягом кожного банківського дня.

Формування як залишків на поточних рахунках, так і кредитної заборгованості має імовірний характер і при достатній кількості клієнтів, які кредитуються, можна з достатньою точністю стверджувати, що сумарна величина встановлених лімітів кредитування за клієнтськими кредитними рахунками практично завжди буде більшою від фактичного рівня кредитної заборгованості. Фактична кредитна заборгованість визначає реальну потребу банку в ресурсах для забезпечення потреб всіх його клієнтів, які кредитуються за овердрафтом, у межах сумарного ліміту. Необхідність оцінки цього рівня визначає значимість дослідження та його актуальність для практичної діяльності комерційних банків.

Для оцінки використання клієнтом кредиту за овердрафтом застосовується коефіцієнт оборотності за кредитним рахунком:

$$O_i = \frac{\lim_i}{\text{Середньоденнепогашення позичковоїзаборгованості}} = 15 - 45(\text{дiб}), \quad (3.20)$$

де $\lim_i$ – встановлений ліміт кредитування, тис. грн;

O_i – оборотність позичкової заборгованості за овердрафтним кредитуванням, дні.

Величина середньоденного погашення визначається діленням сумарного погашення за кредитним рахунком на кількість днів у місяці.

Низьке значення коефіцієнта оборотності свідчить про активну роботу клієнта, але може призвести до незначної величини кредитної заборгованості та доходів банку; високе значення коефіцієнта свідчить про недостатню

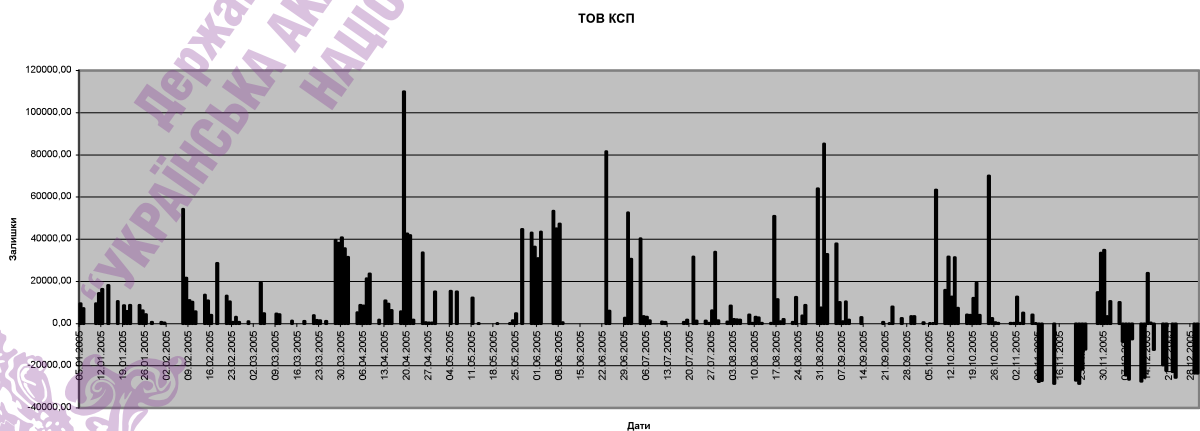
активність клієнта та може привести до розгляду доцільності його кредитування за овердрафтом і переведення на разове кредитування, або перегляду величини ліміту в бік зменшення.

Позичальник повинен забезпечувати оборотність позикових коштів, – відсутність руху коштів на кредитному рахунку допускається, як правило, не більше 30 днів [158, с. 120].

Як було визначено, овердрафтне кредитування може бути бланковим (без додаткових видів забезпечення) у тому випадку, якщо ліміт встановлюється в межах 20-30% від кредитового обороту за місяць, при більших значеннях ліміту, як правило, потрібне доповнення звичайними видами забезпечення (майном, майновими правами, гарантіями та поручительствами третіх осіб тощо).

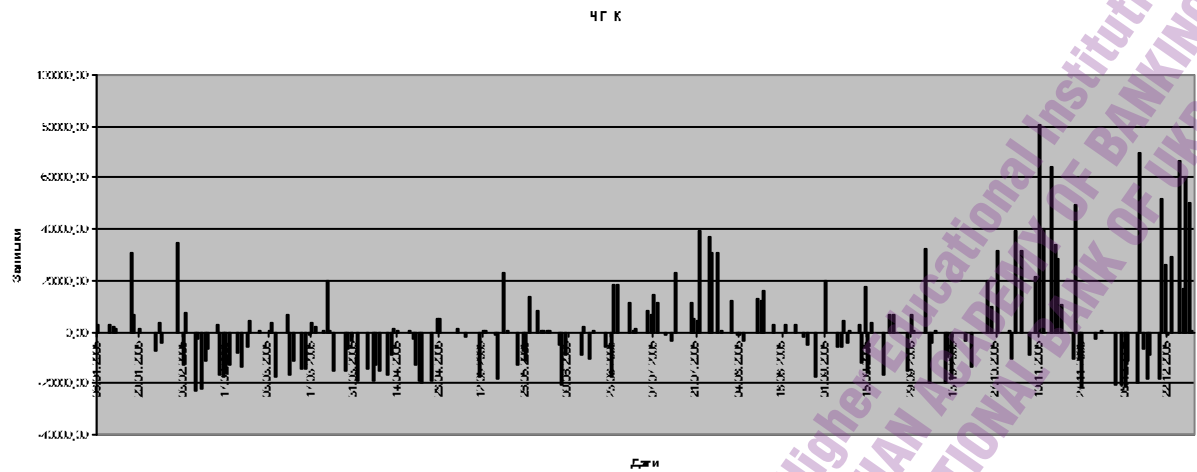
Для клієнтів, які не використовують овердрафт характерне періодичне обнуління в результаті повного використання коштів. Формування залишків є досить різноманітним, що пояснюється різним ступенем управління коштами та значною мірою залежить від кваліфікації персоналу підприємства (Додаток Ж). На рис. 3.2 зображене формування депозитів до запитання на поточних рахунках різних клієнтів з урахуванням їхнього кредитування за овердрафтом.

а) клієнт ТОВ „КСП”

б) ЧПК

в) ТОВ „Р”

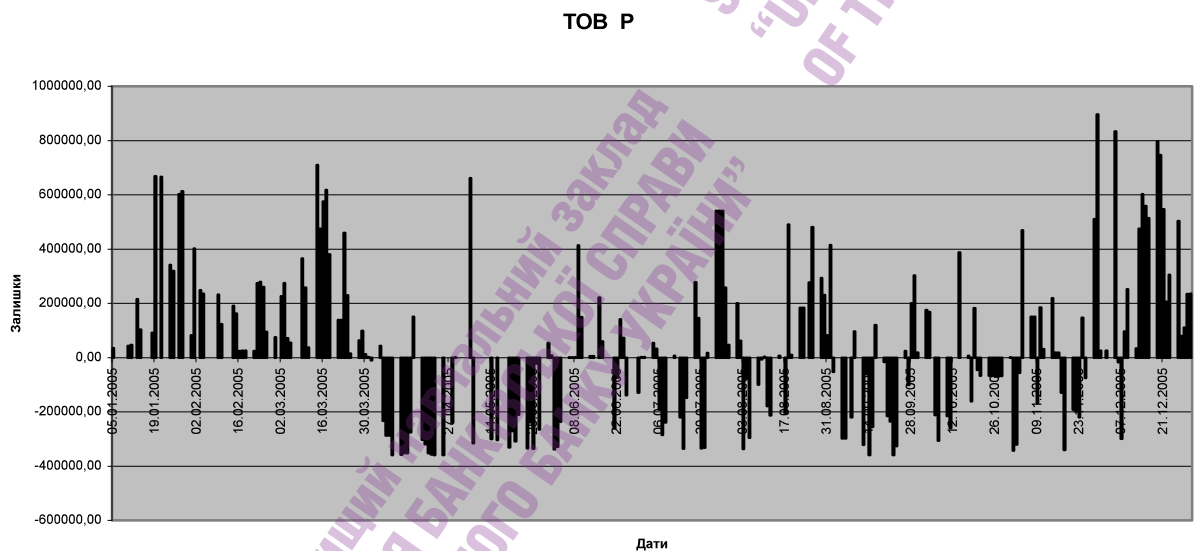

Рис. 3.2. Формування залишків коштів на поточних клієнтських рахунках (з урахуванням овердрафту)

На рис. 3.3 представлено формування поточних пасивів банку як сукупності депозитів до запитання на поточних рахунках клієнтів. У складі їх виділяється умовно-постійна частина ($ТП_{const}$), величина якої в загальному випадку визначається такою формулою [3]:

$$ТП_{const} = \sum m_i - 3\sqrt{\sum \sigma_i^2} \quad (3.21)$$

де $ТП_{const}$ – умовно-постійна частина поточних пасивів банку;

m_i – математичне сподівання (середня величина) залишку коштів на i -му поточному рахунку клієнта;

σ_i – середньоквадратичне відхилення залишку коштів на i -му поточному рахунку як випадкової величини, розподіленої за нормальним законом.

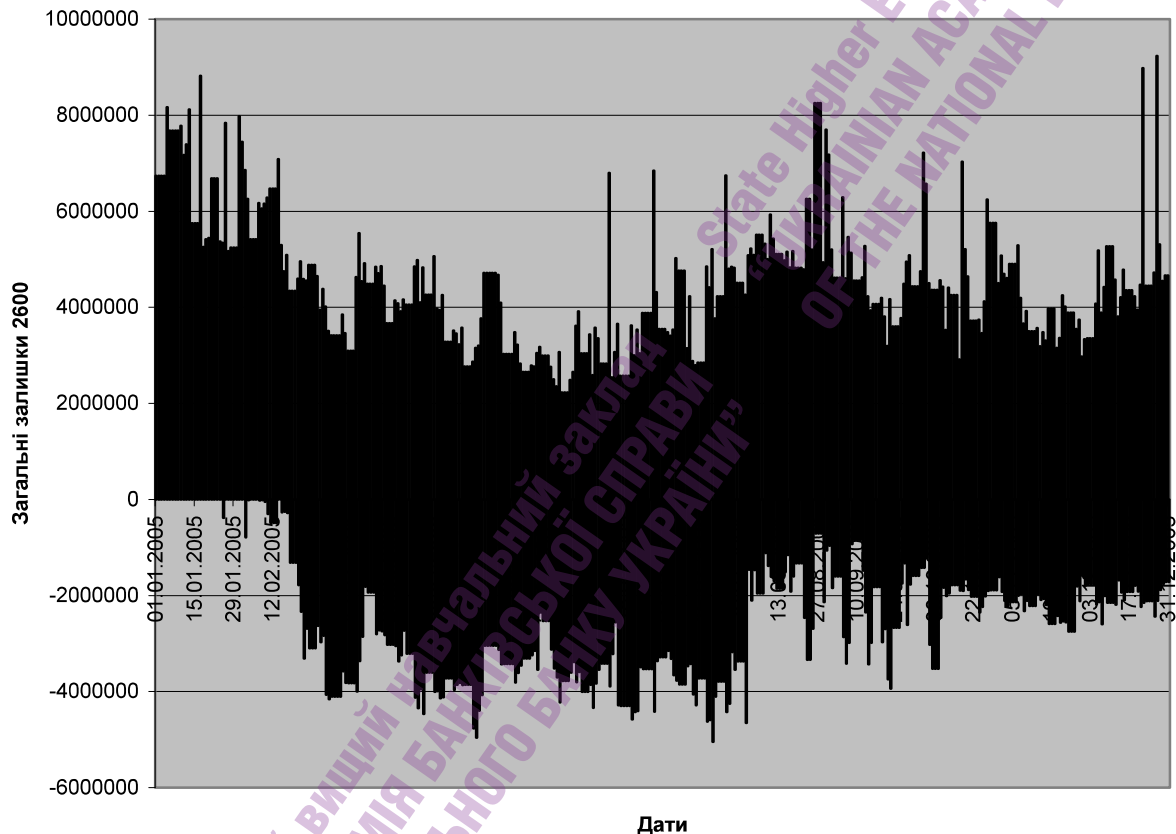

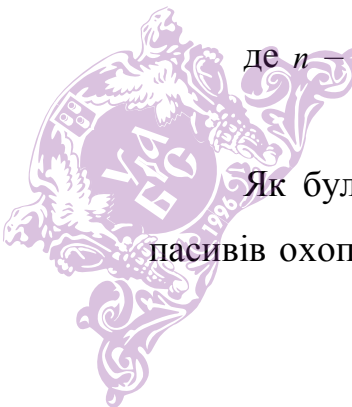
Рис. 3.3. Формування поточних пасивів банку як сукупності залишків коштів на поточних рахунках клієнтів (верхня частина рисунку), грн.

Якщо припустити, що параметри залишків на всіх клієнтських рахунках рівні, то залежність матиме такий вигляд:

$$ТП_{const} = mn - 3\sigma\sqrt{n} \quad (3.22)$$

де n – кількість поточних клієнтських рахунків у банку.

Як було досліджено в розділі 2, умовно-постійна складова поточних пасивів охоплює значну частину ресурсів комерційних банків, яка за своїми

параметрами може належати до стабільних і керованих ресурсів і тому використовується для розміщення у строкові, у тому числі й довгострокові, активи. При переведенні клієнтів на кредитування за овердрафтом формування залишків на поточних рахунках істотно змінюється, що пояснюється напрямком коштів, які надходять на поточний рахунок для погашення кредитної заборгованості. Приклади їх формування проілюстровано на рис. 3.2 (з урахуванням нижніх частин).

Сукупні поточні пасиви і сукупна кредитна заборгованість банку на всіх рахунках клієнтів, які кредитуються за овердрафтом, представлені на рис. 3.3 (з урахуванням нижніх частин). У їхньому складі також можна виділити умовно-постійні частини та середні значення (математичні очікування) цих потоків.

Графік, представлений на рис. 3.3, показує, що формування сумарних залишків на поточних рахунках клієнтів, які кредитуються за системою овердрафт, не можливо описати розглянутими вище формулами (3.20, 3.21), а формування сумарної фактичної кредитної заборгованості відбувається в межах сумарного ліміту кредитування.

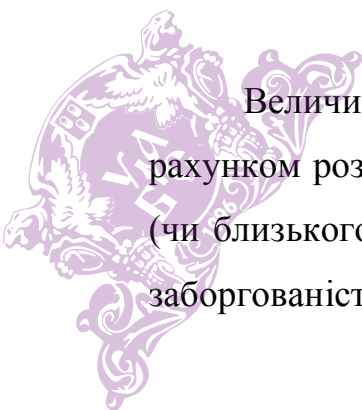
Сумарний ліміт кредитування за овердрафтною системою визначається як сума всіх лімітів, встановлених для відповідних кредитних рахунків:

$$Lim_{\Sigma} = \sum_i^n lim_i \quad (3.23)$$

де Lim_{Σ} – сумарний ліміт для усіх (n) позичкових рахунків клієнтів банку, які кредитуються за овердрафтом;

lim_i – ліміт кредитування, встановлений за i -м кредитним рахунком.

Величини щоденної кредитної заборгованості за окремим клієнтським рахунком розподіляються як випадкові величини відповідно до нормального (чи близького до нього) закону розподілу. При цьому за окремим рахунком заборгованість змінюється в межах від нуля до свого максимуму ліміту

кредитування з параметрами m_i . (математичне сподівання чи середня величина кредитної заборгованості) і s_i (середньоквадратичне відхилення). При цьому середня, мінімальна та максимальна величини кредитної заборгованості в цілому за банком визначаються такими формулами (3.24-3.26):

$$M_{\Sigma}^A = \sum m_i^a = m^a n, \quad (3.24)$$

$$3C_{\max} = M_{\Sigma}^A + 3\sigma_{\Sigma}^A, \quad (3.25)$$

$$3C_{\min} = M_{\Sigma}^A - 3\sigma_{\Sigma}^A. \quad (3.26)$$

де M_{Σ}^A – математичне сподівання сумарної величини кредитної заборгованості за всіма овердрафтними рахунками;

$3C_{\max}$ – максимальна величина сумарної кредитної заборгованості за всіма овердрафтними рахунками, визначена з імовірністю 0,9973 [161];

$3C_{\min}$ – мінімальна величина сумарної кредитної заборгованості за всіма овердрафтними рахунками, визначена з імовірністю 0,9973;

σ_{Σ}^A – середньоквадратичне відхилення щоденних величин сумарної кредитної заборгованості за овердрафтними рахунками;

$m_i^a \bullet m^a$ – математичне очікування (середня величина) кредитної заборгованості на окремому клієнтському рахунку (m^a – за умови, якщо параметри за всіма n - рахунками однакові).

Відповідно до теорії ймовірності [161]:

$$\sigma_{\Sigma}^A = \sqrt{\sum (\sigma_i^a)^2} = \sigma^a \sqrt{n}. \quad (3.27)$$

де σ_{Σ}^a – середньоквадратичні відхилення на i -му кредитному рахунку та відповідно за умови рівності параметрів за n - рахунками (σ^a).

При цьому:

$$3C_{\max} = m^a n + 3\sigma^a \sqrt{n}, \quad (3.28)$$

$$3C_{\min} = m^a n - 3\sigma^a \sqrt{n}. \quad (3.29)$$

Ці формули дають змогу стверджувати, що недовикористання сумарного ліміту кредитування за овердрафтними рахунками становитиме:

$$\text{Lim}_{\Sigma} - 3C_{\max} = \text{Lim}_{\Sigma} - (M_{\Sigma}^A - 3\sigma_{\Sigma}^A). \quad (3.30)$$

Якщо припустити, що параметри всіх кредитних рахунків однакові, то ця формула перетворюється, стає зрозумілішою і зручнішою для використання в практичній діяльності:

$$\text{Lim}_{\Sigma} - 3C_{\max} = n \lim - (m^a n + 3\sigma \sqrt{n}) - n(\lim - m^a) - 3\sigma^a \sqrt{n}. \quad (3.31)$$

У середньому перевищення сумарного ліміту над фактичною кредитною заборгованістю складатиме:

$$\text{Lim}_{\Sigma} - M^A = n \lim - nm^a = n(\lim - m^a). \quad (3.32)$$

Наявність таких відхилень зумовлена випадковим характером формування сукупної заборгованості та тим, що при достатній кількості клієнтів одночасне використання ними кредитних коштів у межах встановленого кожного ліміту малоімовірно; імовірність перевищення діапазону розсіювання при цьому становитиме $1 - 0,9973 = 0,0027$ чи $0,135\%$.

Аналіз фактичного формування кредитної заборгованості показав, що сукупний ліміт «вибирається» у діапазоні 40–70 % [162]. Досить точні значення отримуємо при обчисленні за формулою (3.28).

Використання цих функціональних формул дає можливість:

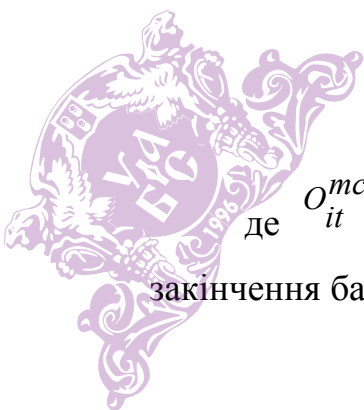
- прогнозувати рівень необхідних ресурсів для забезпечення овердрафтного кредитування;
- прогнозувати з достатньою імовірністю доходи від такого виду кредитування.

Графіки, представлені на рис. 3.2, 3.3, показують, що у випадку, коли на кінець банківського дня кошти клієнта перевищують кредитну заборгованість, то залишок є позитивним при нульовій кредитній заборгованості. Якщо ж коштів клієнта недостатньо для сплати усіх його платіжних доручень, то у рамках дозволеного ліміту формується певна величина кредитної заборгованості (дебетове сальдо) на поточному рахунку клієнта. Можлива також, як окремий випадок, наявність усередині операційного банківського дня і залишку коштів на поточному рахунку клієнта, і заборгованості за овердрафтом. Такий випадок може бути в день використання клієнтом кредитних коштів і при надходженні протягом цього ж дня коштів на поточний рахунок. Перевищення надходжень над використанням коштів банку приводить до формування залишків на поточному рахунку клієнта. У протилежному випадку – до заборгованості за овердрафтом.

Таким чином, на закінчення будь-якого банківського дня, тобто на час t на поточному рахунку клієнта можлива така картина:

$$\left. \begin{array}{l} 1. O_{it}^{mc} \geq 0 \text{ при } Z_{it}^{cc} = 0 \\ 2. O_{it}^{mc} = 0 \text{ при } Z_{it}^{cc} \geq 0 \end{array} \right\} \quad (3.33)$$

де O_{it}^{mc} – залишок коштів на поточному рахунку i -того клієнта на закінчення банківського дня t ;

z_{it}^{cc} – заборгованість за овердрафтом на поточному рахунку i -того клієнта на закінчення банківського дня t .

Однак за сукупністю клієнтів, що кредитуються за овердрафтом, становище змінюється. При достатній їх кількості одночасно формуються поточні пасиви та сукупна кредитна заборгованість з умовно-постійною та перемінною складовими, що ілюструється графіками, представленими на рис. 3.3, причому, як правило:

$$ТП_t = \sum_{n=1}^n O_{it}^{mc} > 0 \text{ ма } ТА_t = \sum_{n=1}^n z_{it}^{cc} > 0, \quad (3.34)$$

де $ТП_t$ – поточні пасиви як сукупність залишків коштів на поточних рахунках клієнтів, що кредитуються за овердрафтом;

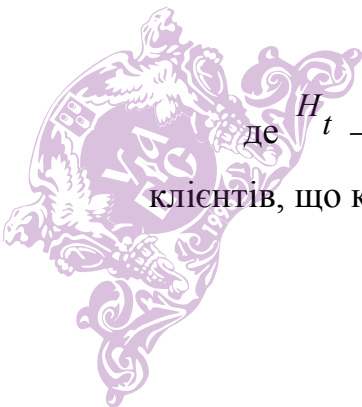
$ТА_t$ – поточні активи як сукупна заборгованість за поточними рахунками клієнтів, що кредитуються за овердрафтом.

Таким клієнти, що кредитуються за овердрафтом, формують поточні пасиви, частково чи цілком перебивають величину кредитних ресурсів, забезпечуючи тим самим «самокредитування». Графік ілюструє «перекриття» відповідних пасивів і активів. Він є, власне кажучи, графіком «нетто», тобто показує різницю двох потоків (див. рис. 3.3).

Поточне значення «нетто» результату може бути позитивним, негативним і рівним нулю:

$$H_t = ТП_t - ТА_t, \quad (3.35)$$

де H_t – нетто-залишок як сукупність значень за поточними рахунками клієнтів, що кредитуються за овердрафтом у момент t .

Середній рівень самокредитування визначається математичним очікуванням нетто-потоків впродовж періоду, що аналізується, причому в цей період поточні значення нетто-залишку можуть приймати як позитивні, так і негативні значення. Математичне очікування нетто-потоків визначається як різниця математичних очікувань потоків поточних пасивів і поточних активів на розглянутому інтервалі; воно також може приймати позитивне, негативне і нульове значення:

$$M^H = M^{TP} - M^{TA}, \quad (3.36)$$

де M^H, M^{TP}, M^{TA} – математичні очікування потоків нетто, поточних пасивів і поточних активів (овердрафтної заборгованості) відповідно.

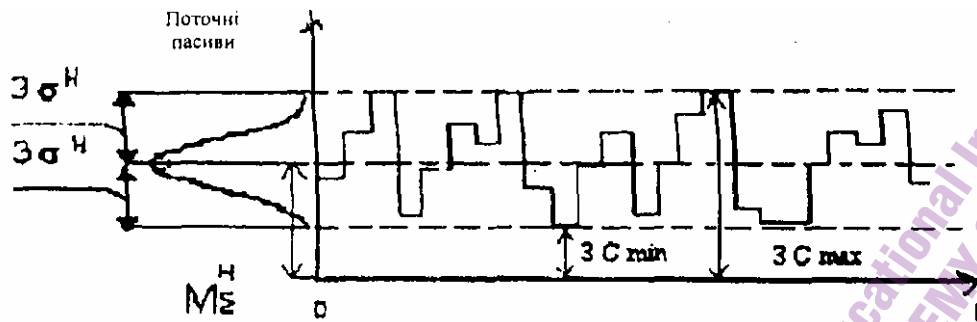
У тому випадку, якщо математичне очікування нетто-потоків перевищує половину діапазону розсіювання складових її величин ($3\sigma^H$), можна говорити про умовно-постійну частину нетто-потоків, що визначається як різниця умовно-постійних складових поточних пасивів (TP_{const}) і поточних активів (TA_{const}):

$$H_{const} = TP_{const} - TA_{const} = M^H - 3\sigma^H \quad (3.37)$$

Три ситуації проілюстровано на рис. 3.4. Якщо $M^H \geq 3\sigma^H$, то можна стверджувати, що самокредитування буде гарантовано здійснюватися протягом усього періоду t з імовірністю, практично рівній одиниці (99,73%) [161]. Якщо ж $M^H < 3\sigma^H$, то існує імовірність того, що поточні пасиви не повною мірою забезпечать ресурсами кредитування клієнтів при овердрафті.

а) графік нетто потоків при $M^{TP} > M^{TA}, (M^H < 0)$

б) графік нетто потоку при $M^{TP} < M^{TA}$, ($M^H < 0$).

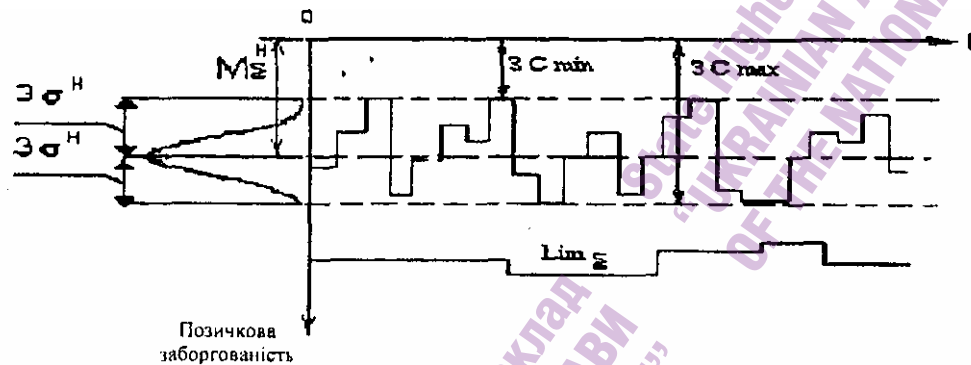

Рис. 3.4. Залежність рівня самокредитування від співвідношення математичного сподівання та діапазону розсіювання залишків нетто при кредитуванні клієнтів за овердрафтом

У тому випадку, якщо $M^H = 0$, то забезпеченість ресурсами складе тільки 50%. Якщо ж $M^H < 0$, то овердрафтна кредитна заборгованість постійно перевищує відповідні поточні пасиви, і можна говорити про відсутність самокредитування і необхідність залучення до кредитування клієнтів за овердрафтом інших ресурсів.

Таким чином, рівень самокредитування можна визначити відповідним коефіцієнтом:

$$K_{\text{самокр}} = \frac{M^{TP}}{M^{TA}}, \quad (3.38)$$

де $K_{\text{самокр}}$ – коефіцієнт самокредитування.

Абсолютна величина самокредитування визначається значенням математичного очікування нетто-поточку. При цьому гарантований рівень самокредитування визначається умовно-постійною частиною цього потоку H_{const} . Негативні значення цих параметрів свідчать про те, що середня величина сумарної заборгованості на розглянутому періоді перевищує середні значення поточних пасивів і про необхідність залучення додаткових ресурсів для забезпечення потреби в кредитних ресурсах для клієнтів, що кредитуються за овердрафтом.

Рівень самокредитування характеризується значеннями коефіцієнта самокредитування, а абсолютна величина самокредитування визначається математичним очікуванням потоку нетто. Ці параметри можуть бути отримані аналітичним підрозділом комерційного банку шляхом комп'ютерної обробки інформації, сформованої за рахунками клієнтів.

У результаті аналізу фактичних даних встановлено, що коефіцієнт самокредитування залежить від специфіки клієнтської бази різних банків і відрізняється в межах одного банку протягом різних періодів. Його значення склали від -0,3 до 2,2. Використання розглянутого матеріалу в практиці банківського менеджменту показує, що наочність матеріалу і сприйняття ситуації, що складається, значною мірою зростають при використанні графічного зображення формування поточних пасивів, кредитної заборгованості і нетто-графіка на екрані комп'ютера.

Застосування цього методу позитивно зарекомендувало себе при аналізі результатів кредитування за овердрафтом, оцінці ефективності кредитування, визначення необхідного рівня банківських ресурсів для овердрафтного кредитування. Метод допомагає більш обґрунтовано підходити до планування банківської діяльності в частині управління як пасивами, так і активами.

Необхідно відзначити, що подальший розвиток досліджень у цій області дозволить підійти до створення теорії трансформації банківських ресурсів і науково-обґрунтованого підходу щодо формування портфеля

активів банку на основі прогнозування як процесу формування поточних пасивів, так і забезпечення ними відповідних видів активів.

3.3. Науково-методичні рекомендації по встановленню лімітів за овердрафтом

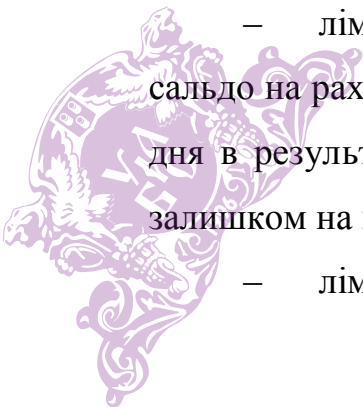
Оскільки овердрафт – це досить ризиковий вид кредиту, а стабільність надходжень на рахунок як основне забезпечення повернення коштів, може швидко втратити свою стабільність, банку потрібно більш ретельно підходити до визначення раціонального ліміту по овердрафту, тобто такого, який би, з одного боку, задовольнив потреби клієнтів, а з другого – не викликав проблеми з поверненням кредиту банку.

Розрахунок ліміту кредитування на клієнта на даний час залишається однією з найактуальніших і проблемних задач банківської аналітики. Не існує загальноприйнятого вирішення цієї задачі, оскільки кожний клієнт потребує індивідуального підходу при визначенні умов кредитування.

Важливою умовою овердрафтного кредитування є визначення ліміту, який визначається потребами клієнта в кредиті. Але він не повинен перевищувати суму, яка, на думку банку, може бути повернена клієнтом вчасно і в повному обсязі. Тому визначення суми ліміту – завдання банку.

Комерційні банки України, використовуючи досвід зарубіжних банків, при кредитуванні у формі овердрафту можуть встановлювати один із таких видів ліміту:

- ліміт як максимально допустимий розмір планового дебетового сальдо на рахунку позичальника, що може виникнути протягом операційного дня в результаті перевищення суми платіжних доручень позичальника над залишком на його рахунку;
- ліміт у розмірі не більше середньомісячного кредитового обороту

позичальника;

– ліміт як максимально допустима сума заборгованості, яку може мати позичальник за даним видом кредиту (з урахуванням нарахованих, але не погашених відсотків) протягом строку дії договору.

Як правило, розрахунок лімітів є підсумком аналізу фінансового стану контрагента та оборотів за його поточним рахунком. Основна ідея встановлення ліміту полягає в тому, що чим кращий фінансовий стан будь-якого позичальника та стабільніші обороти по рахунку, тим більшу суму кредиту він може отримати.

У західній та вітчизняній економічній літературі при аналізі фінансового стану широко висвітлюється поняття платоспроможності. Воно визначається як показник, який відображає фінансовий стан підприємства. Під платоспроможністю розуміють здатність суб'єкта господарювання вчасно задовольняти платіжні вимоги постачальників згідно з господарськими договорами, повертати кредити, оплачувати працю персоналу, вносити платежі до бюджету [163].

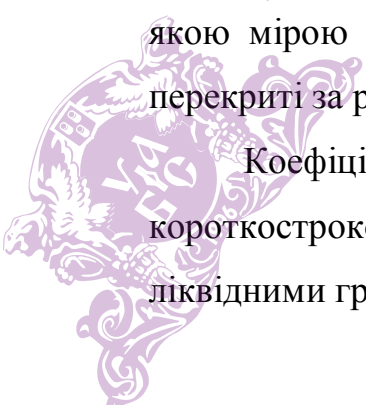
Визначення рівня платоспроможності – важливий аспект аналізу кредитоспроможності потенційного позичальника, особливо для овердрафтного кредитування.

Як відомо, основними показниками, які характеризують платоспроможність підприємства, є:

- показник загальної платоспроможності;
- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- загальний коефіцієнт покриття.

Показник загальної платоспроможності (ПЗП) дає змогу з'ясувати, якою мірою довго- та короткострокові пасиви підприємства можуть бути перекриті за рахунок його основних засобів та виробничих запасів.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності (КЛ) відображає, якою мірою короткострокові зобов'язання можуть бути негайно погашені швидко ліквідними грошовими коштами.

Загальний коефіцієнт покриття (ЗКП) вказує на можливість покрити заборгованість підприємства за рахунок використання ліквідних коштів.

Проте щодо більшості підприємств значення коефіцієнта абсолютної ліквідності та загального коефіцієнта покриття далекі від оптимальних, вони значно менші. Тому межі для цих показників в кожному банку можуть обиратись самостійно, зважаючи на динаміку їх змін протягом кількох звітних періодів.

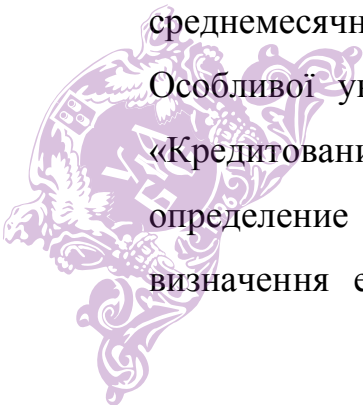
Сума, якою може ризикувати банк, має чіткі обмеження. Залежно від власної політики, кожен банк висуває свої умови, проте зазвичай ліміт овердрафту визначається у відсотковому відношенні до обігу – не більше 30% обсягу середньомісячних надходжень на поточний рахунок підприємства протягом останніх трьох місяців. Іноді сума овердрафту встановлюється в двократному розмірі середньоденного залишку на рахунок протягом останніх 30 календарних днів. Зазвичай ліміт коштів, що надаються на умовах овердрафту, не може перевищувати 1% власних коштів банку.

В науковій літературі механізми проведення кредитування за системою «овердрафт» активно досліджуються. Проте в жодному з досліджень не виявлено зв'язок між кредитуванням та формуванням поточних пасивів. Крім того, вивчаючи питання методики розрахунку ліміту за системою «овердрафт», слід визначити аналогію у висвітленні різними фахівцями. Серед фахівців, які займалися вирішенням питання визначення ліміту за овердрафтом можна відзначити Стрельникова М. [152], який констатував, що «більшість банків встановлюють ліміт овердрафту у межах 25-30% від середньомісячних надходжень на той поточний рахунок, з якого надається овердрафт. Як базу розрахунку ліміту в цьому випадку банки використовують суму середньомісячного обороту за кредитом поточного рахунку клієнта упродовж останніх 3-4 місяців...». Савченко Г., узагальнюючи досвід банків, доцільним для розрахунку ліміту вважає обрання даних за шість місяців: «Для визначення ліміту овердрафту доцільно використовувати середньомісячний оборот за кредитом поточного рахунку

клієнта в банку за період не менше шести повних календарних місяців, що передують прийняттю рішення про відкриття овердрафту (або за попередній сезон виробництва для підприємств із сезонним характером виробництва). При визначенні ліміту овердрафту не потрібно враховувати надходження, пов'язані з наданням усіх видів кредитів, фінансовою допомогою, транзитними оборотами. Середньомісячний оборот за кредитом поточного рахунку клієнта за шість місяців визначається шляхом обчислення середнього кредитового обороту за поточним рахунком за шість місяців, котрий розраховується шляхом ділення кредитового обороту за поточним рахунком в цілому за шість місяців на кількість місяців. Ліміт овердрафту встановлюється в межах, що не перевищує 30% середньомісячного обігу коштів по поточному рахунку підприємства за останні 6 місяців. Банку доцільно щомісячно переглядає ліміт овердрафту залежно від зміни обсягів обороту за кредитом поточного рахунку [164, с. 58].

Зазначені вище підходи не мають економічного обґрунтування і в цілому, носять суто формальний характер. Як, на нашу думку правильно визначив Манзанов Ю.: «Основной задачей, которую необходимо решить при привлечении клиентов к получению кредита, является определение размеров лимита кредитования. Решение этой задачи, с одной стороны, облегчается наличием доступного для анализа активного клиентского счета в банке, однако, с другой стороны, усложняется отсутствием методики определения лимита овердрафта... Что касается овердрафта, предоставляемого юридическим лицам по расчетному счету, то в большинстве ... банков определение лимита носит формальный характер – лимит овердрафта устанавливается в размере 20-30% от величины среднемесячных кредитовых оборотов по расчетному счету.» [165, с. 42].

Особливої уваги заслугоує дослідження Шаталова А. та Шаталової О. «Кредитование в виде овердрафта: оценка возможности предоставления и определение лимита», де автори вперше піднімають та вирішують питання визначення економічно обґрунтованого ліміту за системою «овердрафт»

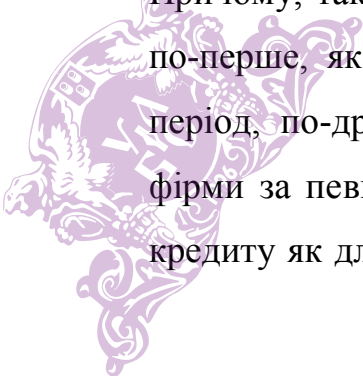
[166]. Розглянута методика базується на вирішенні прикладного аспекту визначення економічно обґрунтованого ліміту овердрафта. Система аналізу складається з двох етапів:

- оцінка ступеня відповідності режиму надходження платежів на рахунок клієнта режиму овердрафта;
- розрахунок економічно обґрунтованого ліміту овердрафта.

Для описання кількісних характеристик даної методики авторами було використано статистичний метод теорії ймовірностей при домінуванні аналізу економічної суті овердрафта. Кредитор при кількісному визначенні кредитного ризику аналізує його грошові потоки. При цьому слід враховувати особливості овердрафта, режим якого передбачає наявність стабільного грошового потоку, який характеризується високим рівнем диверсифікації платежів, що надходять на рахунок клієнта. Ймовірність надходження коштів на поточний рахунок клієнта за певний період часу в розмірі, достатньому для здійснення його звичайної діяльності, та для своєчасного і в повному обсязі погашення поточних зобов'язань по овердрафту характеризується відповідним розподілом ймовірностей [165].

Важливим є визначення ліміту контокорентної кредитної лінії. Так, для юридичних осіб ліміт кредиту має залежати від обсягу надходжень коштів за контокорентним рахунком. У даному випадку ліміт для юридичних осіб може визначатися, по-перше, як відсоток від суми надходжень на рахунок за певний період, по-друге, як відсоток від середнього обороту коштів за певний період (під періодом, який береться для визначення ліміту, розуміємо строк дії контокорентної угоди). Для фізичних осіб ліміт контокорентного кредитування має залежати від заробітної плати або іншого виду доходів.

Причому, також можна використовувати кілька способів визначення ліміту: по-перше, як відсоток від заробітної плати або обороту фірми за певний період, по-друге, як відсоток від середньої заробітної плати або обороту фірми за певний період. Другий спосіб визначення ліміту контокорентного кредиту як для юридичних, так і для фізичних осіб використовується в тому

разі, якщо банк не має повної та достовірної інформації про клієнта... Крім того, чим більша довіра банку до клієнта, тим вищим має бути відсоток, на основі якого визначається ліміт кредитування, і навпаки... вітчизняні банкіри відкривають, зазвичай, овердрафтні кредити передусім юридичним особам, а ліміт кредитування визначають як 20-30% від середнього обороту фірми за три останні місяці. [158, с. 120]

Виходячи з вище визначеного, можна констатувати, що на сьогодні відсутня економічно обґрунтована методика визначення ліміту кредитування за системою «овердрафт».

Визначення ліміту овердрафта та оцінка його економічного обґрунтування повинні базуватися на даних економічного аналізу. Оскільки овердрафт надається на покриття платіжного розриву клієнта, тобто носить надмірно короткий, технологічний характер та повинен оперативно повертатися по мірі надходження коштів на рахунок клієнта, оцінка економічної обґрунтованості його надання є важливою умовою. Проте невідповідність статистичних характеристик грошового потоку клієнта режиму овердрафта при достатньому рівні кредитоспроможності не може бути перешкодою для надання цьому клієнту інших кредитних продуктів.

Практична значимість методики кредитного аналізу полягає у вирішенні прикладного аспекту визначення економічно обґрунтованого ліміту овердрафта. Система аналізу складається з двох етапів:

- оцінка ступеня відповідності режиму надходження платежів на рахунок клієнта режиму овердрафта;
- розрахунок економічно обґрунтованого ліміту овердрафта.

Для описання кількісних характеристик даної методики було використано статистичний метод теорії ймовірностей при домінуванні аналізу економічної суті овердрафта.

Кредитор при кількісному визначенні кредитного ризику аналізує його грошові потоки. При цьому слід враховувати особливості овердрафта, режим якого передбачає наявність стабільного грошового потоку, який

характеризується високим рівнем диверсифікації платежів, що надходять на рахунок клієнта.

Ймовірність настання будь-яких подій (в нашому випадку, надходження коштів на поточний рахунок клієнта за певний період часу в розмірі достатньому для здійснення його звичайної діяльності, та для своєчасного і в повному обсязі погашення поточних зобов'язань по овердрафту) характеризується відповідним розподілом ймовірностей (п. 3.2).

Основним статистичним показником невизначеності є коефіцієнт варіації (v), який вимірює дисперсію.

$$v = \frac{\sigma}{\bar{x}} \times 100\%, \quad (3.39)$$

де v – коефіцієнт варіації;

σ – середньоквадратичне відхилення;

$\bar{x}$ – середня по ряду розподілу (для нашого дослідження – середньоденні надходження коштів на рахунок клієнта).

Коефіцієнт варіації характеризує відносну міру відхилення значень від середньоарифметичного значення за даним рядом, як правило виражається в процентах (формула 3.39). При значенні даного коефіцієнта вище, ніж 33%, можна говорити про неоднорідність сукупності величин. Коефіцієнт варіації пропонується використовувати для кількісної оцінки щоденних надходжень грошових коштів на рахунок клієнта, та визначення відповідності рахунку певного клієнта режиму рахунку з овердрафтом.

Запропонована методика складається з наступних етапів:

1. Визначення суми щоденних надходжень коштів на рахунок клієнта (для розрахунку доцільно обирати не менше 90 останніх робочих днів) (x_i – варіанта – щоденне надходження коштів на рахунок клієнта) та кількість платежів, що надходять за кожен день за даними програми операційного дня банку (q_i).

2. Розрахунок величини середньоденного надходження коштів. Для цього доцільно скористатися формулою середньої арифметичної зваженої або середньої хронологічної (у випадку регулярних щоденних надходжень):

$$\bar{x} = \frac{\sum x_i \times f_i}{\sum f_i}, \quad (3.40)$$

$$\bar{x} = \frac{\frac{1}{2}x_1 + x_2 + \dots + x_{n-1} + \frac{1}{2}x_n}{n-1}. \quad (3.41)$$

де f_i – частота надходження платежів на рахунок протягом i -го дня;

n – кількість днів, взятих для дослідження.

Як відомо, середня величина у статистиці – це узагальнюючий показник, який характеризує сукупність або явище за однією кількісною ознакою. У масових статистичних сукупностях діє закон великих чисел. Згідно з цим законом, статистичні середні величини взаємно погашають індивідуальні відхилення окремих одиниць сукупності і визначаються типові риси явищ. Виходячи з цього, середньоденне надходження на рахунок клієнта є узагальнюючою характеристикою сукупності за ознакою суми щоденних надходжень. Отримане значення середньої величини характеризує рівень ознаки, віднесеної до одиниці статистичної сукупності. Разом з тим, однакова середня величина може характеризувати сукупності, в яких коливання зміни ознаки в одиниці сукупності можуть суттєво відрізнятись одна від одної. У зв'язку з цим, недостатньо знати тільки середній розмір надходження коштів на рахунок, потрібно визначити розмах варіації та ступінь коливання.

3. Визначення варіації ознаки, тобто зміни величини денного надходження в сукупності, яка обрана для дослідження. У зв'язку з тим, що кожна індивідуальна ознака відхиляється від середнього значення на певну величину, мірою варіації статистичної сукупності слугує середня з відхилень

кожної окремої варіанти від їх середньої, для чого розраховується середнє квадратичне відхилення (σ):

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} = \sqrt{\frac{\sum_i^n (x_i - \bar{x})^2 \times f_i}{\sum_i^n f_i}}, \quad (3.42)$$

де σ – середнє квадратичне відхилення у виборці;

σ^2 – дисперсія;

$(x_i - \bar{x})^2$ – квадрат відхилення індивідуальної ознаки від середньої по ряду розподілу;

$\sum f$ – сума частот варіаційного ряду.

4. На підставі фактичних значень надходжень грошових коштів на рахунок клієнта по формулі (3.39) розраховується коефіцієнт варіації ($v_{\text{факт}}$). Даний коефіцієнт показує, яка частка відхилень в середньому значенні ознаки. Чим менше значення коефіцієнта варіації, тим сукупність однорідніша, і навпаки, чим більше значення має коефіцієнт варіації, тим відносно більшим є розмах та меншу рівність мають ознаки, які вивчаються. При значенні коефіцієнта варіації меншому 10% – мінливість варіаційного ряду є незначною, від 10 до 20% – середньою, від 20 до 33% – значною, більше ніж 33% – сукупність неоднорідна (в даному дослідженні це буде означати, що режим роботи поточного рахунку клієнта не відповідає режиму овердрафта).

5. Визначення середнього обсягу грошових надходжень клієнта протягом терміну, який вимагається клієнтом для користування овердрафтом ($\bar{V}$):

$$\bar{V} = \bar{x} \times t, \quad (3.43)$$

де t – термін користування окремим траншем овердрафта в днях.

З метою підтримки нормальної господарської діяльності оборот за кредитами не повинен перевищувати величину $1/3$ загального грошового обороту клієнта. Таким чином, ліміт заборгованості за овердрафтом (розрахунковий ліміт) визначається за наступною формулою:

$$Lim = \bar{x} \times t \times 1/3 . \quad (3.44)$$

Формула 3.44 може бути використана тільки в тому випадку, коли коефіцієнт варіації v знаходиться в межах критичного значення однорідної сукупності, тобто становить менше 33%. Проте на практиці кредит за системою «овердрафт» може надаватися і в тих випадках, коли сукупність надходження коштів на рахунок клієнта не відповідає критерію однорідності. Надаючи кредит клієнту, надходження на рахунок якого не можна віднести до однорідної сукупності, банк-кредитор приймає більший ризик, що в кінцевому результаті призводить до зниження ліміту кредитування. Зменшення ліміту здійснюється за лінійним законом, де лінійним коефіцієнтом зниження буде відношення критеріального значення однорідності сукупності – коефіцієнта варіації $v_{крит} = 33\%$ до його фактичного значення $v_{факт}$, яке розраховується за наведеною вище методикою.

Таким чином, отримуємо загальну для всіх випадків формулу розрахунку ліміту овердрафта:

$$Lim = \bar{x} \times t \times 1/3 \times v_{крит} / v_{факт} . \quad (3.45)$$

Для розрахунку ліміту овердрафту використовуються такі вхідні дані:

1. Клієнт малого приватного підприємства фірми „Авек” звернувся з клопотанням про надання овердрафту в сумі 50 000 (п’ятдесят тисяч) гривень 00 коп., строком на 6 місяців, під 19% річних. Основним видом діяльності є оптова торгівля вугіллям та його концентратом, здобич якого відбувається на шахтах Західно-Донбаського регіону.

Надходження на рахунки підприємства за останні 6 місяців (в наступному позначаються як $Y1, Y2, \dots, Yn$).

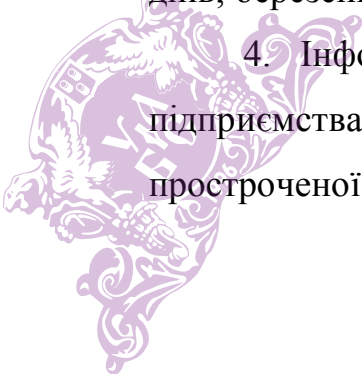
МПП фірма „Авек” обслуговується в банку з 15 жовтня 2003 року. Надходження грошових коштів від реалізації продукції на поточний рахунок підприємства склали: листопад 2005 року - 985,7 тис. грн.; грудень 2005 року - 1051,1 тис. грн.; січень 2006 року – 568,2 тис. грн.; лютий 2006 року – 466,2 тис. грн.; березень 2006 року - 280,9 тис. грн.; квітень 2006 року – 235,3 тис. грн.

В процесі аналізу руху грошових коштів було з’ясовано, що підприємство має сезонний характер діяльності (залежність від початку – кінця опалювального сезону). Але проаналізувавши данні про надходження коштів на поточні рахунки в інших банках було з’ясовано, що середньомісячні обороти підтримуються на рівні 200-300 тис. грн..

2. Кількість банківських днів у кожному з минулих місяців, що враховуються при обчисленнях ($D1, D2, \dots, Dn$): листопад 2005 року – 20 днів; грудень 2005 року – 23 дні; січень 2006 року – 19 днів; лютий 2006 року – 20 днів; березень 2006 року – 22 дні; квітень 2006 року – 22 дні.

3. Кількість днів надходжень коштів у кожному з минулих місяців, що враховуються при обчисленнях ($d1, d2, \dots, dn$): листопад 2005 року – 15 днів; грудень 2005 року – 19 днів; січень 2006 року – 11 днів; лютий 2006 року – 11 днів; березень 2006 року – 12 днів; квітень 2006 року – 7 днів.

4. Інформація про наявність або відсутність діючих кредитів у підприємства: станом на 01.05.2006 року підприємство кредитів, а також простроченої заборгованості за процентами не має.

5. Значення коефіцієнта загальної ліквідності підприємства на момент розрахунку ліміту овердрафта або згідно з останнім фінансовим звітом:

$$K_{зл} = \frac{A_2}{P_4} = \frac{1918.7}{1946.2} = 0.98 \quad (3.46)$$

де A_2 – показник 2 розділу активів балансу підприємства;

P_4 – показник 4 розділу пасиву балансу підприємства.

6. Показники всіх розділів пасиву останнього балансу підприємства:
 $П1 = -27,1$; $П2 = 0$; $П3 = 0$; $П4 = 1946,0$; $П5 = 0$.

7. Період оборотності дебіторської заборгованості визначається за формулою (3.47):

$$K_{од} = \frac{Чд}{(Дт_н + Дт_к) / 2} = \frac{2949.9}{(1543,0 + 1741,0) / 2} = 1,79 \quad (3.47)$$

де $Чд$ – чистий дохід підприємства;

$Дт_н, Дт_к$ – дебіторська заборгованість на початок періоду, дебіторська заборгованість на кінець періоду.

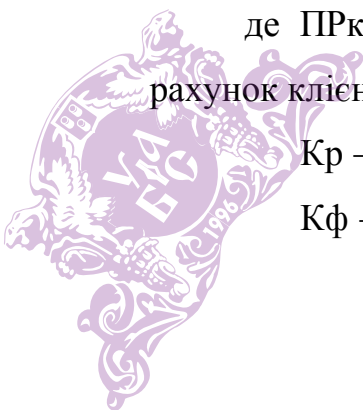
Ліміт овердрафту розраховується за формулою (3.48):

$$ЛО = ПР_{кор} \times K_p \times K_\phi \times K_{одз} \times 0.25 \text{ тис. грн.}, \quad (3.48)$$

де $ПР_{кор}$ – скоригований прогноз надходжень коштів на поточний рахунок клієнта на наступний місяць;

K_p – коефіцієнт рівномірності надходжень;

K_ϕ – коефіцієнт фінансового стану підприємства;

Кодз – коефіцієнт, що враховує період оборотності дебіторської заборгованості;

0,25 – коефіцієнт, що враховує можливість надходження коштів протягом 1 тижня наступного місяця.

Розрахунок скоригованого прогнозу надходжень коштів на поточний рахунок клієнта на наступний місяць складається з чотирьох етапів:

- фільтрація даних надходжень від нехарактерно великих значень;
- обчислення середнього значення відфільтрованих даних;
- обчислення експоненційно зваженого середнього значення відфільтрованих даних;
- обчислення коефіцієнта корекції прогнозу надходжень, який враховує стабільність минулих надходжень.

Фільтрація даних минулих надходжень від нехарактерно великих значень полягає в наступному.

Для послідовності даних минулих надходжень $Y_1, Y_2, \dots, Y_n$ обчислюється середнє значення:

$$\bar{Y} = \frac{Y_1 + Y_2 + \dots + Y_n}{n} = \frac{985.7 + 1051.1 + 568.2 + 466.2 + 280.9 + 235.3}{6} = 597.9 \text{ тис. грн.} \quad (3.49)$$

та середнє відхилення

$$\sigma = \frac{|\bar{Y} - Y_1| + |\bar{Y} - Y_2| + \dots + |\bar{Y} - Y_n|}{n} = \frac{387.8 + 453.2 + 29.7 + 131.7 + 317 + 362.6}{6} = 280.33 \quad (3.50)$$

Після цього, порівнюються значення всіх Y_i та величини $\bar{Y} + \frac{\sigma}{2}$, та формується ряд відфільтрованих даних $F_1, F_2, \dots, F_n$.

Якщо $Y_i > \bar{Y} + \frac{\sigma}{2}$, то $F_i = \bar{Y} + \frac{\sigma}{2}$ в інших випадках $F_i = Y_i$.

$$F_1 = F_2 = 738.06; F_3 = 568.2; F_4 = 466.2; F_5 = 280.9; F_6 = 235.3$$

Можна також скористатися загальноприйнятою методикою визначення однорідності сукупності, що була розглянута нами вище.

Для сформованого ряду відфільтрованих даних $F_1, F_2, \dots, F_n$ обчислюються середнє значення за формулою (3.51).

$$\bar{F} = \frac{F_1 + F_2 + \dots + F_n}{n} = \frac{738.06 + 738.06 + 568.2 + 466.2 + 280.9 + 235.3}{6} = 504.45, \quad (3.51)$$

та експоненційно зважене середнє:

$$\bar{F}_{\text{exp}} = c_1 F_1 + c_2 F_2 + \dots + c_n F_n \quad (3.52)$$

$$\bar{F}_{\text{exp}} = 191.89 + 258.32 + 284.1 + 349.65 + 393.26 + 131.76 = 1608.98,$$

де коефіцієнти c_i обчислюються за формулою (3.53):

$$c_i = \frac{2}{n+1} \cdot \frac{\left(\frac{n-1}{n+1}\right)^{n-i}}{1 - \left(\frac{n-1}{n+1}\right)^n} \quad (3.53)$$

$$c_1 = 0.26; c_2 = 0.35; c_3 = 0.5; c_4 = 0.75; c_5 = 1.4; c_6 = 0.56$$

На основі обчислених значень $\bar{F}$ та $\bar{F}_{\text{exp}}$ визначається нескоригований прогноз:

$$PP = \min(\bar{F}_{\text{exp}}; \bar{F}) \quad (3.54)$$

Для обчислення скоригованого прогнозу надходжень визначається коефіцієнт корекції прогнозу $K_{\text{кор}}$ надходжень, який враховує стабільність минулих надходжень. Для цього обчислюються величини:

$$f_i = \min\left(1; \frac{F_i}{PP}\right), \quad (3.55)$$

через які визначається $K_{\text{кор}}$:

$$K_{\text{кор}} = f_1^{c_1} \times f_2^{c_2} \times \dots \times f_n^{c_n} \quad (3.56)$$

Скоригований прогноз надходжень коштів $PP_{кор}$ дорівнює :

$$PP_{кор} = PP \times K_{кор} \quad (3.57)$$

Коефіцієнт рівномірності надходжень K_p обчислюється за формулою експоненційного усереднення (формула 3.58).

$$K_p = c_1 \frac{d_1}{D_1} + c_2 \frac{d_2}{D_2} + \dots + c_n \frac{d_n}{D_n}, \quad (3.58)$$

де величини c_i , D_i , d_i визначалися раніше.

Для обчислення коефіцієнту фінансового стану підприємства $K\Phi$ визначаються проміжні величини $K\Phi_1$, $K\Phi_2$, $K\Phi_3$:

$$K\Phi = 1 - K\Phi_1 - K\Phi_2 - K\Phi_3 \quad (3.59)$$

$K\Phi_1$ приймає значення 0, якщо підприємство не має кредитів, та значення 0.1, якщо має кредити.

$K\Phi_2$ приймає наступні значення :

0 – якщо коефіцієнт загальної ліквідності $Kл$ більше чи дорівнює 1;

1 – $Kл$ якщо $1 > Kл > 0.8$;

0,25 – якщо $Kл < 0.8$.

$K\Phi_3$ приймає значення:

$$0 \text{ – якщо } \frac{\Pi_1 + \Pi_2}{\Pi_3 + \Pi_4 + \Pi_5} \geq 0.3; \quad (3.60)$$

$$0,1 \text{ – якщо } \frac{\Pi_1 + \Pi_2}{\Pi_3 + \Pi_4 + \Pi_5} < 0.3; \quad (3.61)$$

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості $Kодз$ приймає значення:

1 – якщо період оборотності дебіторської заборгованості не більше 30 днів;

0,75 – якщо період оборотності дебіторської заборгованості перевищує 30 днів.

Виходячи з розрахованих значень показників, визначаємо ліміт кредиту за системою «овердрафт»:

$$ЛО = PP_{кор} \times K_p \times K_\phi \times K_{одз} \times 0.25 = 309 \times 0.51 \times 0.8 \times 0.75 \times 0.25 = 23.64 \text{ тис. грн.}$$

Таким чином, запропонована методика дозволяє оцінити можливості надання клієнту кредиту у формі овердрафту та визначити економічно обґрунтований ліміт кредитування. Наступна невирішена проблема, пов'язана з даною, полягає у визначенні впливу використання ліміту кредитів за системою «овердрафт» на ліквідність банку, а також врахування проблемних кредитів при плануванні поточних пасивів банку.

Залежно від наявності забезпечення по овердрафту, максимальний строк дії договору кредиту за овердрафтом може складати:

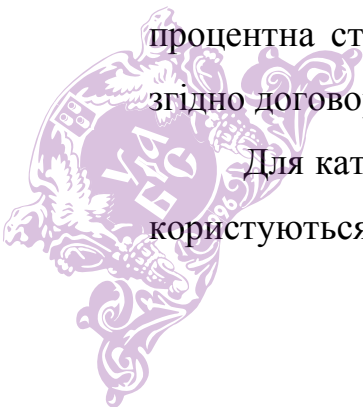
- забезпечений – до 1 року;
- без забезпечення (бланкового) – до 6 місяців.

При цьому, як правило, повинні виконуватися наступні умови:

- клієнт повинний повністю погашати транш за овердрафтом, як правило впродовж 30 днів з дати виникнення довгу по овердрафту, але не пізніше терміну закінчення дії договору;

- у разі невиконання даної умови, вступає в дію підвищена процентна ставка і припиняється виконання платіжних документів клієнта, згідно договору про надання овердрафту.

Для категорії клієнтів банку, з бездоганною кредитною репутацією, які користуються пакетом послуг банку і спрямовують грошові потоки через

поточні рахунки відкриті в банку, Кредитним комітетом банку можуть бути встановлені:

- інші терміни траншу за овердрафтом;
- терміни дії договору овердрафту;
- овердрафт може надаватися за технологією кредитної лінії, тобто без встановлення терміну траншу, або термін траншу може бути збільшена.

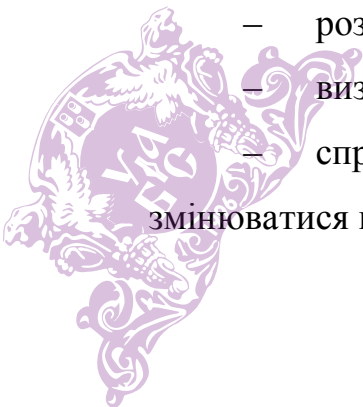
Висновки за розділом 3

На підставі визначеного зв'язку між процесом управління поточними пасивами та використанням в практиці кредитування за системою овердрафт зроблені наступні висновки:

1. Запропонована комплексна система показників для проведення аналізу стабільності клієнтської бази банку, головна задача аналізу якої в системі управління ресурсами полягає в тому, щоб в максимальній мірі знизити невизначеність, в якій приймаються рішення щодо формування та використання ресурсів банку в цілому, та поточних пасивів, зокрема. Було обґрунтовано, що при цьому повинні використовуватися якомога менша кількість показників чи застосовуватися інтегровані, узагальнюючі, багатофакторні показники. В той же час, недостатнє урахування того чи іншого фактору, що суттєво впливає на стабільність клієнтської бази, може призвести до невірних висновків та оцінок.

Запропонована система аналізу клієнтської бази на основі дослідження структури клієнтських коштів і інтенсивності їх руху дає можливість:

- оцінити стан ресурсів кредитної установи;
- розрахувати якісні показники клієнтської бази банку;
- визначити тенденції, що характерні для даного банку;
- спрогнозувати, в якому напрямку ці показники будуть змінюватися в майбутньому.

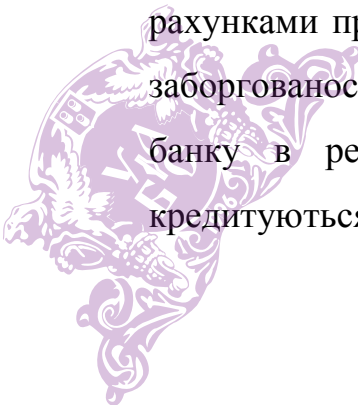

Крім того, в результаті проведеного аналізу можуть бути визначені обсяги клієнтських коштів, доступних для вкладень в різні періоди.

Результати такої комплексної оцінки призначені для керівництва банку та повинні використовуватися для своєчасного виявлення негативних тенденцій в стабільності клієнтської бази та їх причин; прийняття рішень по цілеспрямованій зміні моделі управління ресурсами банку в залежності від результатів комплексних оцінок.

2. Випадковий характер формування сумарної величини кредитної заборгованості з овердрафтного кредитування клієнтів робить проблематичним прогнозування її величини та відповідної ресурсної бази, нагальним завданням банківського менеджменту стає визначення закономірностей формування банківських ресурсів – у яких обсягах необхідно підтримувати рівень ресурсів, що забезпечують потреби клієнтів, які кредитуються за овердрафтною системою, і в якій частині вони можуть бути перекриті поточними пасивами, а в якій частині вимагають використання стабільних ресурсів. Для вирішення цього завдання були досліджені процеси формування кредитної заборгованості та залишків на поточних рахунках клієнтів, які кредитуються за овердрафтом, з одержанням відповідних кількісних залежностей як результату взаємодії цих двох різновидів, що дає змогу прогнозувати сумарну величину фактичної заборгованості та потребу в ресурсах.

3. Формування як залишків на поточних рахунках, так і кредитної заборгованості має імовірний характер і при достатній кількості клієнтів, які кредитуються, можна з достатньою точністю стверджувати, що сумарна величина встановлених лімітів кредитування за клієнтськими кредитними рахунками практично завжди буде більшою від фактичного рівня кредитної заборгованості. Фактична кредитна заборгованість визначає реальну потребу банку в ресурсах для забезпечення потреб всіх його клієнтів, які кредитуються за овердрафтом у межах сумарного ліміту. Необхідність

оцінки цього рівня визначає значимість дослідження та його актуальність для практичної діяльності комерційних банків.

4. Рівень самокредитування характеризується значеннями коефіцієнта самокредитування, а абсолютна величина самокредитування визначається математичним сподіванням потоку нетто. Ці параметри можуть бути отримані аналітичним підрозділом комерційного банку шляхом комп'ютерної обробки інформації, сформованої за рахунками клієнтів.

У результаті аналізу фактичних даних визначено, що коефіцієнт самокредитування залежить від специфіки клієнтської бази банків і відрізняється в межах одного банку протягом різних періодів. Його значення склали від -0,3 до 2,2. Використання розглянутого матеріалу в практиці банківського менеджменту показує, що наочність матеріалу і сприйняття ситуації, що складається, значною мірою зростають при використанні графічного зображення формування поточних пасивів, позичкової заборгованості і нетто графіка на екрані комп'ютера.

5. Практична значущість методики кредитного аналізу полягає у вирішенні прикладного аспекту визначення економічно обґрунтованого ліміту овердрафта. Система аналізу складається з двох етапів:

- оцінка ступеня відповідності режиму надходження платежів на рахунок клієнта режиму овердрафта;
- розрахунок економічно обґрунтованого ліміту овердрафта.

Запропонована методика дозволяє оцінити можливості надання клієнту кредиту у формі овердрафт та визначити економічно обґрунтований ліміт кредитування.

Основні результати розділу опубліковані в наукових статтях [167, 168, 169, 170, 171].

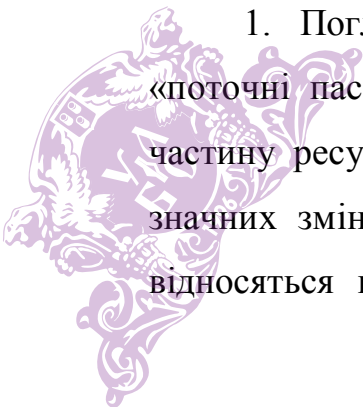
ВИСНОВКИ

Ресурсна база комерційних банків є досить різноманітною як за складом так і за характером. Депозити до запитання юридичних та фізичних осіб, а також кошти до запитання інших банків і ті, що перебувають у розпорядженні іншого банку вважаються некерованими і нестабільними, вони сформовані залишками коштів на поточних, розподільчих рахунках клієнтів, на коррахунках лоро і в сукупності формують поточні пасиви банків. Використовування поточних пасивів для розміщення в строкові (у тому числі і довгострокові) активи залежить від їх структури - від того, яку частину складає їх стабільна, умовно-постійна частина, а яка є змінною, варіюючою в певному діапазоні як випадкова величина. Ефективне управління поточними пасивами з одночасним рішенням задачі мінімізації ризику по виконанню зобов'язань банку перед клієнтами - вкладниками (як юридичними, так і фізичними особами) вимагає знання закономірностей формування варійованої складової поточних пасивів.

Виходячи з цього, у процесі дисертаційного дослідження розроблені і науково обґрунтовані підходи і пропозиції, спрямовані на удосконалення механізму управління поточними пасивами банку з урахуванням наявності умовно-постійної частки, яку можна розміщувати в строкові активи без ризику для ліквідності, а також визначено вплив стабільності клієнтської бази та кредитування за системою овердрафт на формування такої частки.

Результати дисертаційної роботи зводяться до таких висновків та пропозицій науково-теоретичного і прикладного характеру.

1. Поглиблено теоретичні засади щодо визначення суті поняття «поточні пасиви банку»: під поточними пасивами пропонується розуміти частину ресурсів комерційного банку, обсяги яких схильні до щоденних значних змін за наявності визначеної умовно-постійної частини. До них відносяться кошти до запитання – залишки на поточних, розподільних,

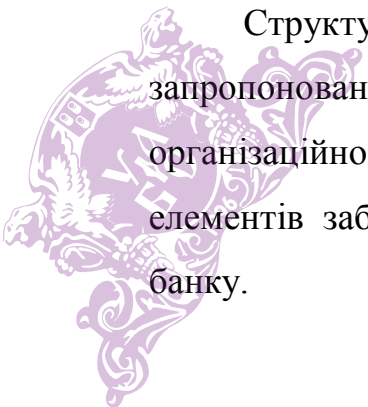
бюджетних рахунках юридичних осіб; залишки на кореспондентських рахунках ЛОРО; на карткових рахунках і поточних рахунках фізичних осіб; кредиторська заборгованість банку.

2. Поглиблено дослідження питання трансформації ресурсів банку: класифікація ресурсів комерційного банку за принципом стабільності, що дає змогу визначити найбільш нестабільні пасиви банку, вилучення яких можна очікувати у будь-який момент часу, може бути використана тільки для умовного поділу та характеристики джерел формування різних видів ресурсів. Це обумовлено існуванням певної умовно-постійної частини коштів з усієї сукупності поточних пасивів (найменш стабільних ресурсів), яку банк може використовувати для проведення строкових активних операцій.

3. Визначено, що з метою ефективного управління поточними пасивами необхідно визначити ті фактори, що в найбільшій мірі впливають на поведінку коштів на поточних, розподільних, бюджетних рахунках юридичних осіб; кореспондентських рахунках Лоро; карткових рахунках і поточних рахунках фізичних осіб, а також здійснити порівняльно-вартісний аналіз альтернативних варіантів використання поточних пасивів у активних операціях.

4. У результаті обґрунтування тези про те, що управління поточними пасивами банку є особливою складовою частиною менеджменту ресурсів банку, визначена сутність такого управління як сукупність підходів, методів та інструментів розробки і реалізації управлінських рішень, пов'язаних із процесами формування, організації залучення та обґрунтування напрямків використання поточних пасивів банку, з метою досягнення поставлених перед банком цілей з урахуванням мінливих умов зовнішнього середовища.

Структуру фінансового механізму управління поточними пасивами запропоновано будувати у вигляді функціональної схеми взаємодії організаційно-структурних елементів; функціональних елементів та елементів забезпечення, комплекс яких спрямований на досягнення цілей банку.

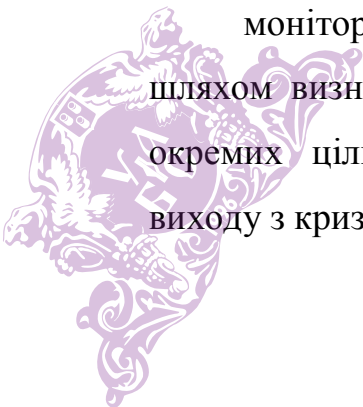
5. Обґрунтовано, що вирішення завдань управління поточними пасивами відбувається в умовах обмежень, пов'язаних з діяльністю будь-якої банківської установи. До них відносяться: обмеження, пов'язані з величиною ризику, що може бути прийнятий банком; обмеження ринкового характеру, до яких можна віднести можливості по залученню коштів, що формують поточні пасиви; обмеження, пов'язані зі специфікою клієнтури банку, потреби якої в тих або інших банківських продуктах визначають структуру поточних пасивів банку.

6. На основі аналізу та уточнення суті ряду визначень понятійного апарату теорії банківського менеджменту і розгляду методологічних основ і особливостей управління ресурсами банку і його поточними пасивами конкретизоване коло задач для удосконалювання такого управління, серед яких виділені:

планування поточних пасивів, що передбачає групування пасивів банку за строками та можливістю вилучення з метою визначення обсягів поточних пасивів, виділення умовно-постійної та умовно-змінної їх частки; прогнозування обсягів поточних пасивів банку в межах обраного періоду; оцінку стану ресурсної позиції банку на будь-яку дату, враховуючи строки виконання зобов'язань та погашення активів; прогнозування впливу контрольованих і неконтрольованих факторів на зміну обсягів та структури поточних пасивів банку;

обґрунтування внутрішніх лімітів щодо трансформації умовно-змінних пасивів у короткострокові активи з метою як зниження ризику ліквідності, так і зменшення ризику понесення додаткових витрат у випадку термінового залучення коштів на не вигідних для банку умовах;

моніторинг можливості масового вилучення коштів з рахунків клієнтів шляхом визначення відповідних індикаторних показників та критеріїв для окремих цільових сегментів та прогнозування різноманітних сценаріїв виходу з кризової ситуації.

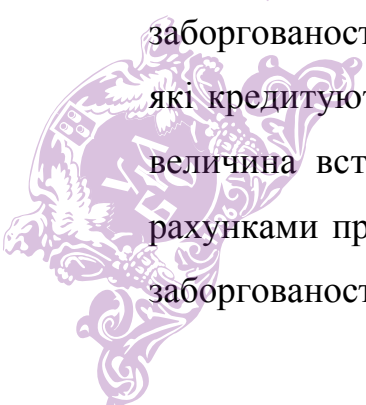
7. Визначено, що побудова ефективного фінансового механізму управління поточними пасивами має супроводжуватися подальшим вдосконаленням методик їх аналізу та прогнозування.

Визначений розподіл величини поточних пасивів комерційного банку як сукупності депозитів до запитання дозволить інвестувати частину залишків на рахунках «до запитання» в середньо та довгострокові активи без ризику для ліквідності.

8. В результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що залишки на кореспондентських рахунках в банку є важливою складовою поточних пасивів. Дані ресурси є вигідними для банку тим, що їх вартість, в основному, знаходиться в межах 0-3% річних, причому дана процентна ставка нараховується на середньоденні залишки за звітний період (як правило, це місяць). Проте їх використання в повному об'ємі надзвичайно ризиковано і може підірвати ліквідність і платоспроможність банку. Зважаючи на це, було розроблено методику оцінки коштів на кореспондентських рахунках банків – партнерів для можливого їх прогнозування та використання у поточній діяльності банку.

Дана методика базується на визначенні відносної міри ризику відтоку коштів з портфелю рахунків шляхом розрахунку стандартного відхилення темпу приросту залишків. Використання даної методики надасть банку можливість оцінити стабільний та відносно стабільний залишок коштів на Лоро рахунках, а також, з певною імовірністю, спрогнозувати цей залишок на перспективу. Це надасть банку додаткові конкурентні переваги у вигляді можливості залучення та використання у діяльності більш дешевих ресурсів.

9. Формування як залишків на поточних рахунках, так і кредитної заборгованості має імовірнісний характер і при достатній кількості клієнтів, які кредитуються, можна з достатньою точністю стверджувати, що сумарна величина встановлених лімітів кредитування за клієнтськими кредитними рахунками практично завжди буде більшою від фактичного рівня кредитної заборгованості. Фактична кредитна заборгованість визначає реальну потребу

банку в ресурсах для забезпечення потреб всіх його клієнтів, які кредитуються за овердрафтом у межах сумарного ліміту. Необхідність оцінки цього рівня визначає значимість дослідження та його актуальність для практичної діяльності комерційних банків.

10. Рівень самокредитування характеризується значеннями коефіцієнта самокредитування, а абсолютна величина самокредитування визначається математичним сподіванням потоку нетто. Ці параметри можуть бути отримані аналітичним підрозділом комерційного банку шляхом комп'ютерної обробки інформації, сформованої за рахунками клієнтів.

У результаті аналізу фактичних даних визначено, що коефіцієнт самокредитування залежить від специфіки клієнтської бази банків і відрізняється в межах одного банку протягом різних періодів. Його значення склали від -0,3 до 2,2. Використання розглянутого матеріалу в практиці банківського менеджменту показує, що наочність матеріалу і сприйняття ситуації, що складається, значною мірою зростають при використанні графічного зображення формування поточних пасивів, позичкової заборгованості і нетто графіка на екрані комп'ютера.

11. Практична значущість методики кредитного аналізу полягає у вирішенні прикладного аспекту визначення економічно обґрунтованого ліміту овердрафта. Система аналізу складається з двох етапів:

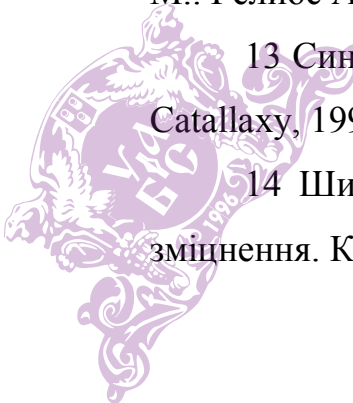
- оцінка ступеня відповідності режиму надходження платежів на рахунок клієнта режиму овердрафта;
- розрахунок економічно обґрунтованого ліміту овердрафта.

Запропонована методика дозволяє оцінити можливості надання клієнту кредиту у формі овердрафту та визначити економічно обґрунтований ліміт кредитування.

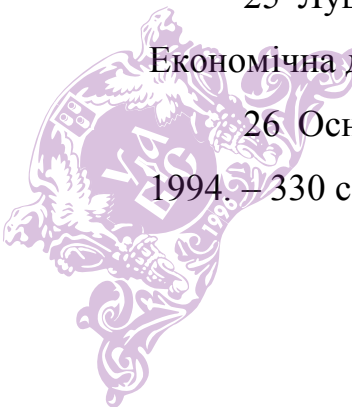

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.
- 2 Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 г. №2121–III // www.rada.gov.ua
- 3 Вожжов А.П. Формування ресурсів комерційних банків // Фінанси України. – 2003. – №1. С. 116–129
- 4 Банківська енциклопедія / Під ред. д.е.н., проф. Мороза А.М. – К.: ЕЛЬТОН, 1993. – 328 с.
- 5 Банківські операції / Мороз А.М., Савлук М.І., Пуховкіна М.Ф. та ін.; За ред. д.е.н., проф. Мороза А.М. – К.: КНЕУ, 2000. – 384 с.
- 6 Банківські операції: Підручник / За ред. В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янської. – К.: Знання, 2006. – 727 с.
- 7 Банковская энциклопедия / Под ред. Лукаш С.И., Малютиной Л.А. – Днепропетровск: Баланс – Аудит, Каисса Плюс, 1994. – 252 с.
- 8 Банковское дело / Под ред. Лаврушина О.И. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 672 с.
- 9 Бицька Н. Проблеми формування та використання банківських ресурсів // Банківська справа. – 2000. – №5. – С. 50–52.
- 10 Золотогоров В.Г. Энциклопедический словарь по экономике. – Минск: «Польмя», 1997. – 571 с.
- 11 Кириченко О., Гіленко І., Ятченко А. Банківський менеджмент. – К.: Основи, 1999. – 671 с.
- 12 Островская О.М. Банковское дело: Толковый словарь. 2-е издание. – М.: Гелиос АРВ, 2001. – 400 с.
- 13 Синки Дж. Ф. Управление финансами в коммерческих банках. – М.: Catallaxy, 1994. – 820 с.
- 14 Шиллер Р.І. Фінансова стійкість комерційного банку та шляхи її зміцнення. К.: Наукова думка, 1998. – 160 с.

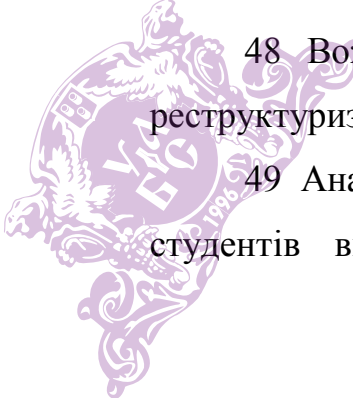
- 15 Финансово–кредитный словарь: в 3–х т. Т. III Р–Я / Гл. ред. Н.В.Гаретовский. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 511 с.
- 16 Копилюк О.І., Музичка О.М. Теоретичні підходи до розкриття сутності банківських ресурсів // Формування ринкових відносин в Україні (укр.).– 2006.– № 5.– С.18–22
- 17 Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – Львів, “Центр Європи”, 1997. – 571 с.
- 18 Райзерберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 3–е изд., доп. – М.: ИНФРА–М, 2000. – 480 с.
- 19 Енциклопедія банківської справи України. За ред. Стельмаха В.С. – Київ: Вид. “Молодь”. Видавничий дім “Ін Юре”, 2001. – 680 с
- 20 Российская банковская энциклопедия. – М.: Энциклопедическая творческая ассоциация, 1995. – 552 с.
- 21 Праслова С.В. Фінансові ресурси комерційного банку та шляхи оптимізації управління ними в умовах дестабілізації економіки // Регіональні перспективи.– 2001.– № 1.– С.104–106
- 22 Коваль С.Л. Формування фінансових ресурсів комерційних банків // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 110–115.
- 23 Заруба Ю.О. Сутність ресурсів комерційних банків України в умовах перехідної економіки // Банківська система України: теорія і практика становлення: В 2 т. Т.2: Збірник наукових праць: Наукове видання.– Суми: Мрія–1 ЛТД; Ініціатива, 1999.– 322 с.
- 24 Васюренко О., Федосік І. Ресурсний потенціал комерційного банку // Банківська справа. – 2002. – № 2. – С. 58–64.
- 25 Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій – Тернопіль: Економічна думка, Карт–бланш, 2001. – 320 с.
- 26 Основи банківської справи / За ред. Мороза А.М. – Київ: Лібра, 1994 – 330 с.

- 27 Вступ до банківської справи / Відп. ред. Савлук М.І. – Київ, Лібра, 1995. – 344с.
- 28 Современный словарь иностранных слов. – М.: Рус.яз., 1992. – 529 с.
- 29 Банковский портфель – 2 / Под ред. Ю.М. Коробова и др. – М.: СОМИНТЭК, 1994. – 752 с.
- 30 Шелудько В.М. Фінансовий ринок: Навч. посіб. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання–Прес, 2003. – 535 с.
- 31 Дзюблюк О.В. Комерційні банки в умовах переходу до ринкових відносин. – Тернопіль, 1996. – С. 27
- 32 Бондарь А.Л. Структура банковских ресурсов // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 13: Збірник наукових праць: Наукове видання.– Суми: Мрія–1 ЛТД; УАБС, 2005.– 270 с.
- 33 Хашиева Л.Х–М. Методы управления привлеченными ресурсами коммерческого банка: классификация, характеристика и основные тенденции развития // Финансы и кредит (рус.).– 2005.– № 28.– С.28–38
- 34 Дударенко О.А. Банківські ресурси, їх складові та проблема акумуляції // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України. Т.15: Збірник наукових праць: Наукове видання.– Суми: УАБС НБУ, 2006.– 336 с.
- 35 Заруба О.Д. Банківський менеджмент та аудит. – К.: Лібра ТОВ. – 1996. –224с.
- 36 Банковское дело: Учеб. / Под. ред. В.И. Колесникова, Л.П. Кроливецкой. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 378 с.
- 37 Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. – М.: ЧПЦ “Вазар–Ферро”. – 1994. – 320 с.
- 38 Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Інструкція, затверджена Постановою Правління НБУ №368 від 28.08.2001р. (із змінами) // Нормативно – правові акти Національного банку України. – 2001р. – №10.

- 39 Довгань Ж.М. Ресурси комерційного банку: формування та управління: Дис. ...канд.екон.наук: 08.04.01. – К., 2000. – 202 с.
- 40 Хомаківська В.П., Данілов О.Д. Ринок фінансових послуг: Навчальний посібник. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2001. – 501 с.
- 41 Вожжов А. П., Сухомлинов Е. А. Трансформація переменної частини текущих пасивов комерческого банку в состав управляемых ресурсов // Економіка: проблеми теорії та практики. 36. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2001. – Вип.99.. –116с.
- 42 Вожжов А. П. Депозити до запитання у формуванні кредитно–інвестиційних ресурсів комерційних банків // Вісн. Львівського державного фінансове' економічного інституту: Збірн. наук. пр. Сер.:Економічні науки.– Львів: ЛДФЕІ, 2001.–349с.
- 43 Вожжов А.П. Депозити до запитання у формуванні стабільної і керованої ресурсної бази банків // Вісник НБУ. – 2002.– №11.– С.5–7.
- 44 Волошин И. В. Оценка портфеля денежных средств до востребования // Оперативное управление и стратегический менеджмент в банке. – 2003. – №3(13), – С. 64–72.
- 45 Олійник Д. Управління ліквідністю комерційного банку на основі оптимального використання залишків на поточних рахунках клієнтів // Банківська справа.– 2001.– №2. – С.31–34.
- 46 Васюренко О.В., Христофорова О. Збалансованість структури зобов'язань банку як фактор забезпечення ефективності кредитних операцій // Банківська справа.– 2004.– № 3.– С.3–10
- 47 Хохлов Е.А. Анализ клиентской базы // Финансовая консультация. – 2004. – №4. – с. 23–28.
- 48 Вожжов А.П. Об управлении ресурсами комерческого банка реструктуризацией его обязательств // Вісник УАБС. – 2003. – №2. – с. 62–68.
- 49 Аналіз діяльності комерційного банку: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів за спеціальністю «Банківський

менеджмент» / За ред. проф.. Ф.Ф. Бутинця та проф.. А.М. Герасимовича. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 384 с.

50 Аналіз банківської діяльності: Підручник / А.М. Герасимович, М.Д. Алексеєнко, І.М. Парасій–Вергуненко та ін.; За ред.. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2003. – 599 с.

51 Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку: Навч. посібник. – К. КНЕУ, 1999. – 280 с.

52 Вожжов А.П. Процессы трансформации банковских ресурсов: монографія. – Севастополь: Узд-во СевНТУ, 2006. – 339 с.

53 Довгань Ж.М. Політика комерційного банку щодо мобілізації ресурсів // Фінанси України.– 1999.– № 12.– С.103–109

54 Заруцька О.П. Ринок міжбанківських кредитів та управління поточною ліквідністю комерційних банків// Финансовые риски. – 2001. – № 3. – с.42–45.

55 Роуз Питер С. Банковский менеджмент. Пер. с англ. со 2-го изд. / М.: Дело Лтд, 1995. – 768 с.

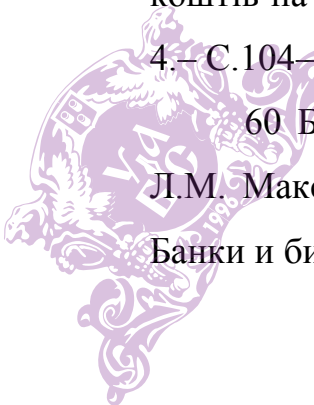
56 Рассказов Е.А. Управление свободными ресурсами банка. – М.: Финансы и статистика, 1996.– 96 с.

57 Косован К.С. Управление ресурсами в коммерческом банке // Деньги и кредит (рус.).– 2001.– № 6.– С.32–36

58 Вожжов А.П. Проблемные вопросы трансформации банковских ресурсов // Вісник Української академії банківської справи.– 2004.– № 1.– С.33–39

59 Білик О.І., Сидоренко А.Ю. Прогнозування динаміки залишку коштів на депозитах до запитання // Регіональна економіка (укр.).– 2005.– № 4.– С.104–113

60 Банки и банковские операции: Учебник для ВУЗов / Е.Ф. Жуков, Л.М. Максимова, О.М. Маркова и др.: Под ред. проф. Е.Ф. Жукова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 330 с.

- 61 Ширинская Е.Б., Пономарева Н.А., Купчинский В.А. Финансово – аналитическая служба в банке: Практическое пособие. – М.: ФБК – ПРЕСС, 1998. –144с.
- 62 Васюренко О.В. Банківський менеджмент: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001,– 320 с
- 63 Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посіб. – 2–ге вид. випр. і доп. – К.: Т–во «Знання» КОО, 2001. – 255 с.
- 64 Иванов В.М. Деньги и кредит: Курс лекций.– 2–е изд., стереотип. / В.М. Иванов. – К.: МАУП, 2001. – 232 с.
- 65 Коцовська Р. Операції комерційних банків / Р. Коцовська, В. Ричаківська, Г. Табачук, Я. Грудзевич, М. Вознюк. – 4–ге вид. вид., доп. – К: Алерта, 2004. –500 с.
- 66 Поморина М.А., Дворянинова И.С. Прогнозирование денежных потоков и определение свободных кредитных ресурсов банка в процессе управления ликвидностью
- 67 Eilenberger, G Bankbetriebslehre, 1992.– 406 с.
- 68 Банки на развивающихся рынках. В 2–х томах / Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, Т. 1. Укрепление руководства и повышения чувствительности к переменам / Бартрон Крис Дж, Мак Нотон. – 1994. – 302 с.
- 69 Полфреман Д., Форд Ф. Основы банковского дела: Пер. С англ.. – М.: ИНФРА. – М, 1996. – 624 с.
- 70 Рид Э., Коттер Р., Гилл Э., Смит Р. Коммерческие банки. – М.: Космополис, 1991. – 342 с
- 71 Кох Т.У. Управление банком. Пер. с англ. – Уфа: Спектр, 1993. – 469с.
- 72 Heifer K. Passivgeschäft, München 1984. – 509p.
- 73 Hagenmüller K. Bankbetriebslehre, München 1989. –681p.

74 Павлюк С.М. Сутність ресурсів комерційного банку // Фінанси України. – 2004. – № 12. – С. 108–114.

75 Ривуар Ж. Техника банковского дела. – М.: Прогресс, 1993. – 408 с.

76 Грищенко О.А. Практические аспекты банковской конкуренции в части формирования ресурсов коммерческого банка // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (25-26 травня 2006 р.). – Суми: УАБС НБУ, 2006. –С.78.

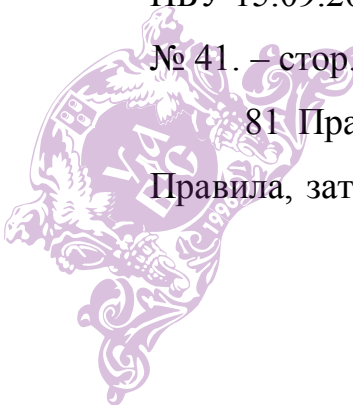
77 Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: Інструкція, затверджена Постановою Правління Національного банку України № 492 від 12.11.2003р.//Офіційний вісник України від 02.01.2004. – 2003. – № 51.– том 1.– стор. 316.– стаття 2707

78 Про організацію бухгалтерського обліку і звітності в банках України: Положення, затверджене Постановою Правління НБУ № 566 від 30.12.1998р. // Офіційний вісник України від 05.03.1999.– 1999. – №7. – стор. 170

79 Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Положення, затверджене Постановою Правління НБУ 03.12.2003 №516 // Офіційний вісник України від 23.01.2004. – 2004. – № 1. – стор. 32. – стаття 8

80 Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України: Інструкція, затверджена Постановою Правління НБУ 15.09.2004р. № 435 // Офіційний вісник України від 29.10.2004. – 2004. – № 41. – стор. 2720

81 Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України: Правила, затверджені Постановою Правління НБУ № 255 від 18.06.2003р. //

Офіційний вісник України від 01.08.2003. – – 2003. – № 29. – стор. 184.–
стаття 1488

82 Карнаух С.Ю. Оптимизация корреспондентских отношений коммерческого банка: Экономическая и правовая природа; Механизм оптимизации; Анализ эффективности: Практическое пособие: Виробниче видання.– М.: БДЦ–пресс, 2005.– 142 с.

83 Карнаух С.Ю., Григорьева О.М. Корреспондентские отношения и организация синдицированного кредитования // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке.– 2004.– № 11.– С.35–48

84 Саксельцева Е.Г. Принципы использования банковских технологий в системе безналичных расчетов// Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. – 2006. – №2. – С. 41–52.

85 Банківська справа: Навчальний посібник / За ред. Тиркало Р.І. – Тернопіль: Карт–бланш, 2001. – 314 с.

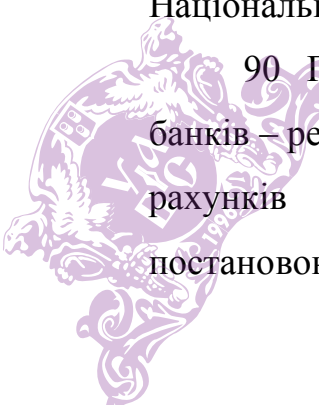
86 Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року №2346–III // Відомості Верховної Ради України від 20.07.2001. – 2001. – № 29. – стаття 137

87 Руденко Л.В. Міжнародні кредитно–розрахункові і валютні операції: Підручник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 616 с.

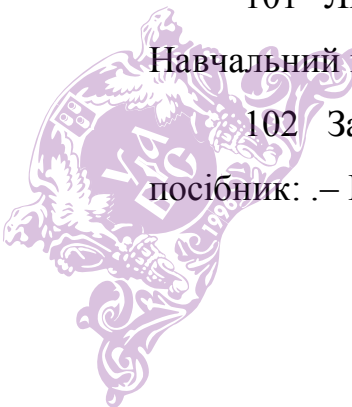
88 Банковские операции: Ч. 2: Учетно–ссудные операции и агентские услуги банков: Учебное пособие. / За ред. Лаврушин О.И. – М.: Инфра–М, 1996. – 208 с.

89 Правила реєстрації кореспондентських рахунків банків Національним банком України: Правила, затвержені постановою правління Національного банку України 15.08.2001 № 343 // www.rada.gov.ua

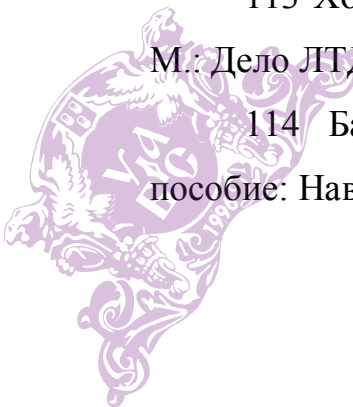
90 Про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків – резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків–нерезидентів у гривнях: Положення, затверджене постановою Правління від 26.03.98 №118 // www.rada.gov.ua

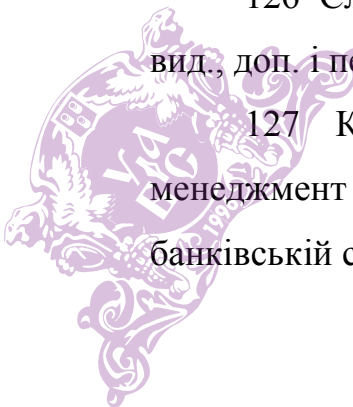
- 91 Спяк Г.І., Фаріон Т.І. Облік і аудит у банках: Навчальний посібник: Навчальне видання.– К.: Атіка, 2004.– 328 с.
- 92 Словник обліково–економічних термінів: Наукове видання.– Житомир: ЖДТУ, 2004.– 384 с.
- 93 Градиль А. Підвищення рівня ліквідності комерційного банку шляхом управління залишками грошових коштів на рахунках клієнтів // Банківська справа. –2002. –№1.– С. 17–21.
- 94 Вожжов А. П., Бондарь О. Л., Наумова Н. В. Дослідження процесів формування поточних пасивів комерційного банку // Банківська справа.– 2002. – №5. –С.48–52.
- 95 Штайн Ю. Х., Террае Ю. Банковская организация. – Висбаден: Габлер, 1991.–290 с.
- 96 Вожжов А. П., Бондарь А. Л., Светлых В. В. Об оценке характера распределения остатков на текущих счетах клиентов коммерческого банка // Экономика и управление.– Симферополь. – 2002. – №6. – С.48–54.
- 97 Бакстер Н. Банковское дело. Стратегическое руководство: Пер с англ. // Под ред. В. Платонова, М. Хиггинса – М.: Консалтбанкир, 2001.– 432 с.
- 98 Бреддик У. Менеджмент для банкиров: Пер с англ. – М.: ИНФРА–М, 1997. – 334 с.
- 99 Васюренко О.В. Управління залученням ресурсів у комерційних банках // Фінанси України (укр.).– 1999.– № 11.– С.88–93
- 100 Васюренко О.В. Современные методы управления банковскими ресурсами. – Харьков: «Гриф», 1997. – 392 с.
- 101 Любунь О.С., Грушко В.І. Фінансовий менеджмент у банку: Навчальний посібник: – К.: Слово, 2004.– 296 с.
- 102 Заруба О.Д. Фінансовий менеджмент у банках: Навчальний посібник: .– К.: Знання, 1997.– 172 с

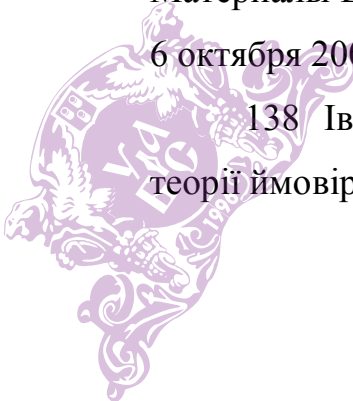
- 103 Козьменко С.М., Шпиг Ф.І., Волошко І.В. Стратегічний менеджмент банку: Навчальний посібник.– Суми: Університетська книга, 2003.– 734 с.
- 104 Кредитна система України і банківські технології. У 3 кн. Кн.1: Кредитна система України: Навчальний посібник / Національний банк України; Ред. І.В. Сало.– Львів: ЛБІ НБУ, 2002.– 508 с.
- 105 Деньги, кредит, банки. /Под ред. Кравцовой Г.И. – Минск: Меркаванне, 1994. – 270 с.
- 106 Маслюченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: Фундаментальный анализ. – М.: Перспектива, 1996. – 160 с.
- 107 Ковальчук Т.Т., Коваль М.М. Ликвидность коммерческого банка. – К.: Знання, 1996. – 120 с.
- 108 Банковский механизм управления экономикой. / Под ред. Г.Г. Коробовой, В.С.Лаховой – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1990.–120 с.
- 109 Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбел Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно–кредитная политика. – СПб.: АОЗТ «Санкт–Петербург оркестр», 1994.– 493 с.
- 110 Попов О. Оптимізаційна модель залучення ресурсів на грошовому ринку // Вісник НБУ. – 2002. – № 8. – С. 15–16.
- 111 Азаренкова Г.М. Теоретичні та методологічні передумови управління фінансовими потоками // Вісник Української академії банківської справи.– 2002.– № 1.– С.47–50
- 112 Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами : Пер.с англ.– М.: Финансы и статистика, 1997.– 800 с.
- 113 Холт Роберт Н. Основы финансового менеджмента: пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1993. – 128с.
- 114 Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: Учебное пособие: Навчальне видання: .– М.: Финансы и статистика, 1998.– 477с.

- 115 Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы: Учебное пособие: Пер.с франц.– М.: Финансы; ЮНИТИ, 1997.– 576 с.
- 116 Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: В 2 т. Т. 1: Навчальне видання.– К.: Ника–Центр, 1999.– 592 с.
- 117 Иоффе Л.Ш., Клейнер Г.Б. Системный анализ и структурное моделирование целенаправленных систем. – М.: 1978. – 504 с.
- 118 Бригхэм Ю.Ф. Энциклопедия финансового менеджмента: Наукове видання: англ. :– 5–е изд.– М.: РАГС–Экономика, 1998.– 823 с.
- 119 Кох Р. Менеджмент и финансы от А до Я: Науково–популярне видання: англ.– СПб.: Питер, 1999.– 496 с.
- 120 Финансы в управлении предприятием.– М.: Финансы и статистика, 1995.– 160 с.
- 121 Ковалев В.В. Управление финансами: Учебное пособие: Навчальне видання: .– М.: ФБК–ПРЕСС, 1998.– 160 с.
- 122 Суторміна В.М., Федосов В.М., Рязанова Н.С. Фінанси зарубіжних корпорацій: Навчальний посібник: Навчальне видання: .– К.: Либідь, 1993.– 247 с.
- 123 Финансовое управление компанией: Практическое пособие: .– М.: Фонд "Правовая культура", 1996.– 384 с.
- 124 Рукина С.Н. Финансы коммерческих предприятий и организаций: Учебное пособие.– М.: Экспертное бюро–М, 1997.– 176 с.
- 125 Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент. М.: Перспектива, 1993. – 272 с.
- 126 Слав`юк Р.А. Фінанси підприємств: Навчальний посібник.– 3–е вид., доп. і перероб.– К.: ЦУЛ, 2002.– 460 с.
- 127 Колодізев О.М., Чмурова І.М., Губарева І.О. Фінансовий менеджмент у банках: концептуальні засади, методологія прийняття рішень у банківській сфері: Навчальний посібник. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2004. – 408 с.

- 128 Васюренко Л.В., Федосік І.М. Ресурси комерційного банку: теоретичний та прикладний аналіз. – Харків: ПП «Яковлева», 2003. – 88 с.
- 129 Никонова И.А., Шамгунов Р.Н. Стратегия и стоимость коммерческого банка. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 304 с.
- 130 Эдгар М. Управление финансами в коммерческих банках / Пер.с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 208 с.
- 131 Бушуєва І.В. Комплекс задач планування в комерційному банку// Формування ринкових відносин в Україні. – 2002. – №4. – с.35–40.
- 132 Грищенко О.О. Вплив процентних витрат комерційного банку на формування оподаткованого прибутку // Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку): Збірник наукових праць за матеріалами Науково-практичної конференції (19-20 грудня 2001р.).– Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – С.511-513.
- 133 Грищенко О.А. Оценка эффективности банковских операций по критерию прибыльности // Вестник СевГУ: Сер. Экономика и финансы.– Севастополь, 2002. – Вып. 37. С.51–56
- 134 Грабовецький Б.Є. Економічне програмування і планування: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
- 135 Басовский Л.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка. Учебное пособие. – М.: ИНФРА – М, 1999. – 260 с.
- 136 Фаррахов И. Оценка показателя VaR и стресс–тестирование банковских портфелей: Методическое пособие. – М. Вагриус, 2004. –201 с.
- 137 Грищенко О.А. Формирование и взаимодействие текущих пассивов и ссудной задолженности при кредитовании по системе «овердрафт» // Материалы Всеукраинской научно– практической конференции. Алушта, 2 – 6 октября 2002г. – Симферополь, 2002. – С.57.
- 138 Іванюта І.Д., Рибалка В.І., Рудоміно–Дусятська І.А. Елементи теорії ймовірностей та математичної статистики. – К.: Слово, 2003. – 272 с.

- 139 Гнеденко Б.В. Курс теории вероятностей / Под ред Гнеденко Б.В. – М.: Наука, 1998. – 448 с.
- 140 Грищенко О.О. Оцінка стабільності клієнтської бази банку / Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т.19: Збірник наукових праць: Наукове видання.– Суми: УАБС НБУ, 2007.– С.91-100
- 141 Вожжов А.П., Хохлов В.В., Грищенко О.А. Распределение величины текущих пассивов коммерческого банка как величины депозитов до востребования // Вестник СевГТУ: Сер. Экономика и финансы. – Севастополь, 2004. – Вып.53. – С. 126-136
- 142 Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: Учебник: Навчальне видання: .– М.: Лотос, 1998.– 344 с.
- 143 Анализ экономической деятельности клиентов банка: Учебное пособие: Под ред. Лаврушина О.И.– М.: Инфра–М, 1996.– 80 с.
- 144 Щибиволок З.І. Аналіз банківської діяльності: Навчальний посібник: Навчальне видання.– К.: Знання, 2006.– 311 с.
- 145 Гайдунько Д.В. Методика анализа клиентской базы банка // Банковские услуги (рус.).– 2001.– № 11.– С.13–25
- 146 Парасій–Вергуненко І. Методика аналізу клієнтської бази банку // Фінанси України (укр.).– 2005.– № 10.– С.68–75
- 147 Калениченко М.И. Структуризация клиентской базы как предпосылка управления ликвидностью коммерческого банка // Финансовый менеджмент. – 2004. – №4. – с.34–36
- 148 Ефимова М.Р., Петрова Е.В., Румянцев В.Н. Общая теория статистики: Ученик. М.: ИНФРА–М, 1996. –491с.
- 149 Айвазян С.А., Енюков И.С., Мешалкин Л.Д. Прикладная статистика: Основы моделирования и первичная обработка данных. Справочное изд. – М.: Финансы и статистика, 1983. – 471 с.

- 150 Матвеев Д.В. Кредитование банковского счета клиента // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке (рус.). – 2002. – № 1. – С.70–79
- 151 Стрельников М. Оптимизация финансовых потоков предприятия с использованием возможностей банковского овердрафта // Вестник бухгалтера и аудитора Украины. – 2002. – № 4. – С.4–5
- 152 Стрельников М. Овердрафт – доступна реальність // Бухгалтерія. Право. Податки. Консультація. – 2004. – № 49. – С.67
- 153 Аристов Д. Овердрафтное кредитование: плюсы и минусы. // Банковские технологии. – 2001. – №5. – С.30–31.
- 154 Именитов Е.Л. Российская практика предоставления кредитов в режиме “овердрафт” // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке (рус.). – 2002. – №8. – С.36–44.
- 155 Гюнтер Асхауэр Введение в банковское дело: Учебное пособие по ред. Гюнтера Асхауэра. М.: «Научная книга», 1996. 629 с.
- 156 Финансовое и банковское право. Словарь–справочник. (Библиотека словарей ИНФРА–М) / Додонов В. Н., Крылова М. А., Шестаков А. В. – М.: ИНФРА–М, 1997. – 277с.
- 157 Игнатьева Д.А. Овердрафт в практике российских банков // Финансы и кредит – 2002. – № 23. – С.29–33
- 158 Олексієнко С.М. Особливості кредитування за поточними рахунками // Фінанси України. 2004. – №7. – с.116–122
- 159 Уайтинг Д.П. Осваиваем банковское дело: англ. .- М.: Банки и биржи; ЮНИТИ, 1996.- 240 с.
- 160 Бухвальд Б. Техника банковского дела: Справочная книга и руководство по изучению практики банковских и биржевых операций: Наукове видання: нем: .- М.: ДИС, 1994.- 234 с.
- 161 Жлуктенко В.І., Наконечний С.І. Теорія ймовірностей і математична статистика: Навч.–метод. Посіб.: У 2–х ч., – Ч.1.: Теорія ймовірностей. – К.: КНЕУ, 2000. – 232 с.

162 Грищенко О.А. О фактической ссудной задолженности при кредитовании по овердрафту // Материалы Всеукраинской научно-практической конференции. Киев, 21-23 мая 2003. – Киев, 2003. – С.167.

163 Хім'як В.С. Оцінка платоспроможності як один із аспектів дослідження кредитоспроможності підприємств. // Вісник НБУ. – 1999. – №3.– С. 52.

164 Савченко Г. Кредитування у формі овердрафт. // Банківська справа. – 2000. – №5. – С.56–59.

165 Манзанов Ю.Е. Анализ картсчета и определение лимита овердрафта // Финансы и кредит (рус.).– 2005.– № 14.– С.40–45.

166 Шаталов А.Н., Шаталова Е.П. Кредитование в виде овердрафта: оценка возможности предоставления и определение лимита // Банковское дело (рус.).– 2005.– № 12.– С.47–50.

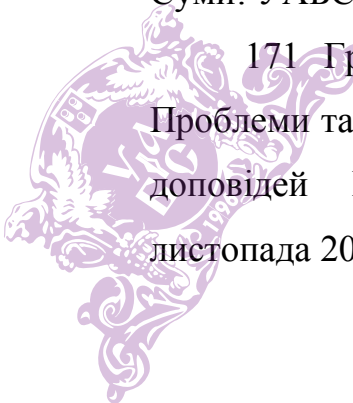
167 Вожжов А.П., Грищенко О.О. Формування сумарної позичкової заборгованості з кредитування за овердрафтом. // Банківська справа. – 2004. – № 5–6 (59–60). – с. 87–94.

168 Грищенко О.А. Формирование текущих пассивов и ссудной задолженности при кредитовании по системе «овердрафт» // Экономика и управление .– 2003 – №1. – с. 38–40.

169 Вожжов А.П., Грищенко О.О. Про рівень «самокредитування» при овердрафті. // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2004. – №6. – с. 102–107.

170 Грищенко О.О. Ліміт кредитування за системою овердрафт при прогнозуванні поточних пасивів банку // Збірник наукових праць. Т. 17. – Суми: УАБС НБУ, 2006. – С. 202–210.

171 Грищенко О.О. Оцінка стабільності клієнтської бази банку // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України: Збірник тез доповідей ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (9-10 листопада 2006 р.). – Суми: УАБС НБУ, 2006. –С.151-153.

172 Гринько Е.Л. Ресурсное обеспечение банковского ипотечного жилищного кредитования (вопросы теории, методики, практики): Монография. – Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2006. – 273 с.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

